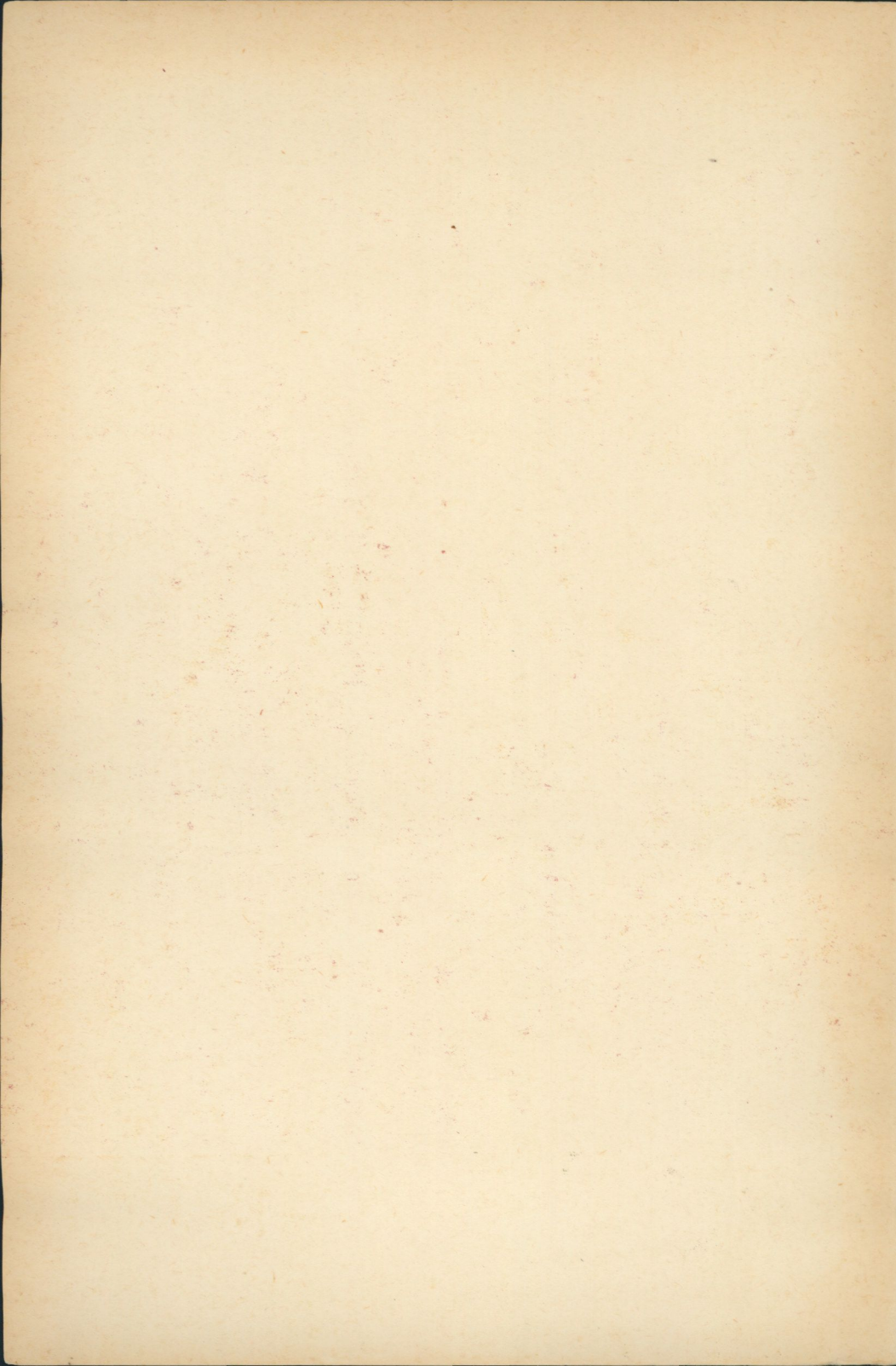
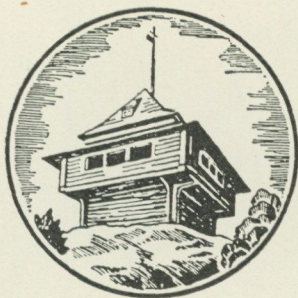

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1949**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1949

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar mittpartiet av en duk, daterad 1643 och prydd med danska adelsvapen. Duken, som är en gåva till museet av fröken Eda Witt, behandlas närmare på sid. 187. — Nordiska museet 235,925.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1949

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

INNEHÅLL

ANDREAS LINDBLOM, Nordiska museet 75 år	7
SIGURD GRIEG, Et norsk drikkehorn i Nordiska museet	19
ULLA BERLIN, Ravlundagården och dess gamla miljö	35
ANDREAS LINDBLOM, Anna Regina Khevenhüller till Julita	61
BENGT BENGTTSSON, Den Grillska dopskålen	73
C.-H. TILLHAGEN, Folkloristisk fältforskning i 1800-talets Sverige	83
ERNST MANKER, Trolltrumma och seite	91
MÅNS MANNERFELT, Fyrkanten på Trestena	107
GUNNEL HAZELIUS-BERG, Dräktreformer under 1800-talet	127
MATS REHNBERG, Gungor	157
GUNNEL HAZELIUS-BERG, Kommentar till en gåva	187
MARSHALL LAGERQUIST, Mästaren bakom en snickarsignatur ..	189
BENGT BENGTTSSON, Stockholmshantverkets rum i Nordiska museet	195
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	199
Nordiska museet och Skansen under år 1948:	
Allmogearvdelningen	205
Lapska avdelningen	209
Högreståndsavdelningen	209
Skansen	215
Tyresö	224
Julita gård	224
Arkivet	226
Biblioteket	227
Undervisningsavdelningen	228

Professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och	
Institutet för folklivsforskning	229
Utställningar	231
Fältarbeten	234
Förvaltning m. m.	238
Styrelseberättelse för år 1947	247
Revisionsberättelse för år 1947	259
Förteckning över personer och institutioner som 1947—1948	
lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	261

NORDISKA MUSEET 75 ÅR

av Andreas Lindblom

Den 24 oktober 1948 hade sjuttiofem år förflutit sedan Skandinavisk-etnografiska samlingen, från 1880 kallad Nordiska museet, slog upp sina portar för det svenska folket. Det skedde i en helt blygsam lokal, nämligen den södra av de två paviljonger som låg på ömse sidor om ingången till Svenska trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan i Stockholm, invid den plats där sedermera Norra latinläroverkets monumentala byggnad skulle resa sig.

Hur ringa var ej början! Och hur har ej den store grundarens idéer omvandlats under de publikgenerationer som gått och de styresmän, först Gunnar Hazelius med hjälp av John Böttiger, sedermera Bernhard Salin, Gustaf Upmark och undertecknad, som sökt efterfölja honom! Ur den moderne museimannens synpunkt skulle man närmast vara benägen att betrakta många av rummen i 70—90-talens Nordiska museum som pittoreska möbelmagasin, några rent av som kuriositetskabinett i förening med panoptikon. Men det ytterst noggranna inventarium som Hazelius förde och den vetenskapliga dokumentering av föremålens ursprung och användning som gick hand i hand med hans gigantiska insamlingsarbete, vittnar dock om en långt djupare syn på det kulturhistoriska sanningsvärdet än man tidigare mött hos oss, i varje fall utanför kretsen av den förhistoriska arkeologiens målsmän, där Bror Emil Hildebrand börjat och Hans Hildebrand och Oscar Montelius fortsatt det vetenskapliga vägröjningsarbetet.

Den mest intresseväckande och originella idén i 70-talets Skandinavisk-etnografiska samling var de panoptikonartade

panoramorna. De fanns där delvis redan 1873 och de firade sin största publiktriumf på världsutställningen i Paris 1878. Som bekant utgjordes de av scener med påklädda figurer, placerade i rumsinteriörer eller ställda mot en målad landskapsfond. Ibland var de fritt komponerade, som t. ex. stugan från Delsbo, vilken anordnades med hjälp av dåvarande kyrkoherden i församlingen den sedermera så berömde biskop Lars Landgren. Denne var mycket noga med detaljerna, exempelvis att ansiktena skulle ge uttryck åt "den Delsbo-vassa blicken"! Eller också reproducerade Hazelius helt enkelt tavlor målade i düsseldorfarnas anda; så förfor han exempelvis med Amalia Lindegrens övermåttan populära duk "Lillans sista bädd". Om denna tablå skriver en samtida: "Aldrig ha vax- eller träfigurer och teaterdekorationer uppnått en sådan konstnärlig verkan av sanning och liv . . . Alla mödrar gråta."

Hazelius komponerade Nordiska museets nuvarande jättebyggnad som ett skal av våningar och rum kring en väldig hall, mot vilken tjugoåtta valvbågar öppnar sig i vilka han tänkte bygga in dylika panoramor belysande svenska folkets livsföring. Han fick som bekant aldrig se sitt hus fullbordat. Och när Bernhard Salin 1903—07 installerade museet gjorde han processen kort med företrädarens tablåer. Salins vetenskapliga rationalism byggde på att föremålen skulle omsorgsfullt skyddas i montrer eller sakligt — ej dekorativt — uppradas på lärftsväggar, resp. pallar, men absolut inte utställas på något illusoriskt sätt. Romantiken bannlystes. Denna purism, i och för sig nyttig för vetenskaplig forskning och skolning av unga museimän, levde vidare inom museets murar. Men en mansålder senare, på 1930-talet alltså, kom en reaktion. Fantasien släpptes återigen lös. Den som i dag betraktar Nordiska museets vid denna tid ordnade dräktgalleri eller avdelningarna för jakt och bondens hushåll för att inte tala om lappavdelningen (från 1947), märker att illusionen ånyo smugit sig in till glädje för publiken ej minst skolbarnen. Avståndet till Hazelius' panoramor är emellertid ganska stort. Man har dock rätt att säga att idén lever vidare, ehuru omvandlad, förnyad.

Det hade emellertid varit onaturligt om inte åtskilliga skulle

Delsbo-interiör i Nordiska museet (Skandinavisk-etnografiska samlingen) med en scen ur en rättstvist. Ur Ny illustrerad tidning 1875.

ogillat det sätt på vilket den store grundarens idéer förvaltades. Hur mycken kritik Salin fick vet jag inte. Än i dag höjs dock röster, som fordrar mer trohet, ja ibland bokstavlig trohet mot Hazelius' program. Min vördade vän Harry Fett, Norges förutvarande riksantikvarie, tröttnar inte att med en Catos ihärdighet var gång vi råkas upprepa: "Du må da endelig realisere Hazelius' store tanker." Han avser då ej blott tablåerna runt hallen utan framförallt användningen av själva detta jätterum. Det är nämligen välbekant att Hazelius, stor patriot som han var, skapade den enorma hallen med tanke på att man där — inom ramen för förfäders minnen — skulle hålla fester till

*Södra trädgårdspaviljongen vid Drottninggatan i Stockholm,
Nordiska museets första hem.*

främjande av folkuppfostran och fosterlandskärlek. Min norske kollega måste emellertid finna sig i att alltid få samma svar: I och med tillkomsten av Skansen, 1891, har Hazelius' stora idé om en nationell samlingsplats mer än väl blivit tillgodosedd under sommartiden. Blå hallen och Gyllene salen i Stockholms stadshus lämpar sig också ur alla synpunkter bättre för folklig samvaro med tal, musik, dans, mat och dryck etc. än den katedralallvarliga, taltekniskt och musikaliskt svårbehärskade hallen i Nordiska museet. Jag betonar däremot gärna hur lämplig den solenna hallen synes mig vara för Livrustkammaren, dvs. som

Interiör från en av Nordiska museets tidiga lokaler vid Drottninggatan.

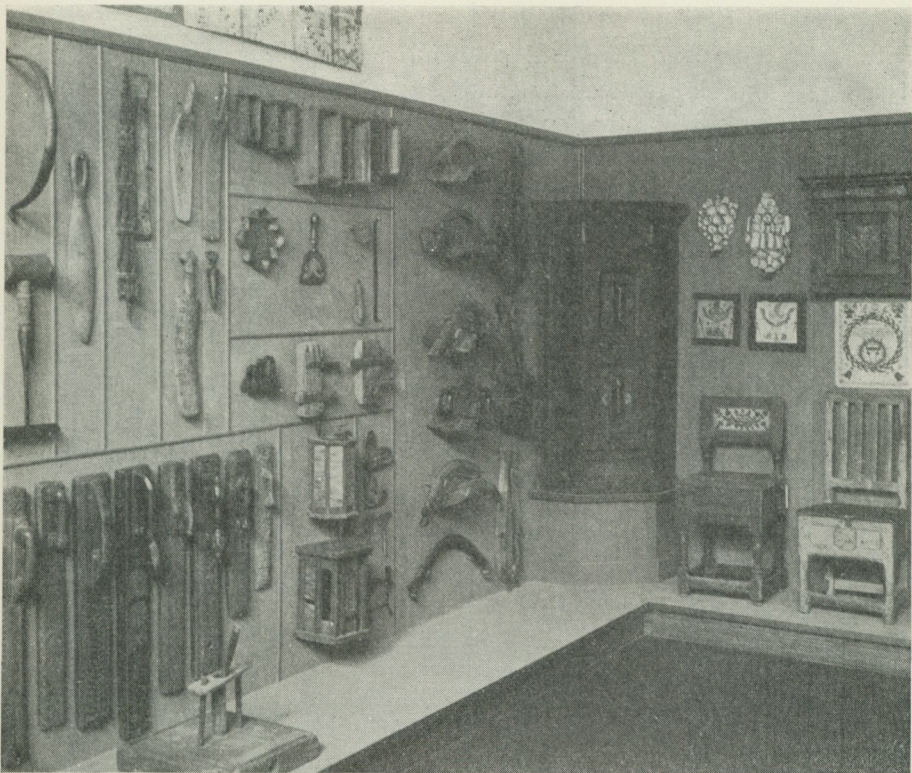
ram för vår historias mest gripande minnen, och att det vore en ovänlig handling mot staten om Nordiska museet skulle säga upp gällande depositionsavtal. Det torde väl också finnas föga utsikt att ett framtida demokratiskt Sverige kan tänkas bli intresserat av att offra några miljoner på att skapa ett isolerat livrustskammarmuseum i likhet med exempelvis de spanska konungarnas armeria i Madrid. Är det inte förresten ett tillfälligheternas lyckliga spel att våra konungars dräkter, vapen och rustningar kommit att hamna just i hjärtat av Nordiska

Utställningsrum (Halland) anordnat av Bernhard Salin 1907.

museet, där det svenska folket, symboliserat av sina minnen från livet i helg och söcken, slår vakt runt omkring dem i våning efter våning? En enhet av kungadöme och folk som historiskt sett verkar riktig och naturlig. Illa skulle man också känna Hazeliuss' idévärld, om man ej förstode att få ting skulle ha glatt honom så mycket som om han fått uppleva Livrustkammarens deponerande i museets hall år 1906.

Vi har i det föregående ett par gånger nämnt museets friluftsavdelning Skansen. Dess historia är det vackraste beviset på stora idéers livskraft under omvandlingar. Missbelåten med monterernas och panoramornas oförmåga att skänka intryck av liv, började Hazeliuss' fantasi på 80-talet kretsa kring tanken på ett friluftsmuseum. Det verkar som om han först tänkt

Utställningsrum (Närke) 1907. Lägga märke till den exakt sakliga uppmonteringen av föremålen mot väggar och på pallar spända med omålad väv.

sig att bygga in hela stugor med väggar och tak i själva museet; när han sålunda 1885 förvärvar Morastugan, den som en gång skulle bli Skansens första byggnad, menar Gösta Berg att det just skedde med tanke på uppställning i det blivande museet. Omkring 1890 framträder Skansenidén emellertid fullt klar, fast Hazelius intressant nog tänkte sig att i första rummet uppföra kopior av gamla märkvärdiga byggnader, däribland Ornässtugan, Björkviksfatburen och den norska stavkyrkan i Borgund. Med svindlande fart arbetar femtisjuåringens fantasi vi-

dare: redan i början av nästa år är han klar på att han i stället vill flytta äkta byggnader till sitt under anläggning varande Skansen, "En hel liten stad av gamla byggnader skall växa upp på den härligt belägna tomten... Skansen är en sak som tillhör min livsgärning. Det ligger en omätlig vikt vid dess förvärvande, ty ovisst är om någon efter mig gör sig den mödan att söka utföra den plan jag i fråga om densamma utstakat och som för museet innebär fröet till en storartad utveckling och för Stockholm en utomordentlig ekonomisk fördel." Profetiska ord, som förvisso besannats!

Hazelius' friluftsmuseiidé har levat. Men visst inte i ursprungligt skick. Vårfesterna som han tillmätte så stor vikt och som verkligen spelade en betydande roll i stockholmnarnas liv under årtiondena kring sekelskiftet, såg jag mig av många skäl tvingad att nedlägga 1931 i och med den trettiosjätte i ordningen. Under senare år har idén emellertid på ett tilltalande sätt levat upp i form av Djurgårdsmässan. Flera av de historiska minnesdagar som fordom firades med pomp och ståt drar numera ej så stor publik att man rimligen kan fortsätta därmed utan att riskera fiasko. Många sörjer över att militärer och studenter inställt sitt Gustav Adolfsfirande på Skansen; vi söker emellertid på egen hand fortfarande högtidlighålla den stora dagen med salut, klockringning, minnesvård och gudstjänst. I stället har "dagar", landskaps-, yrkes- och idésammanslutningars dagar, blivit till den grad omtyckta att sommarens söndagsprogram i allmänhet är fulltecknat redan ett halvt år i förväg. Regelbundna friluftskonsterter av Flottans musikkår introducerades av Hazelius 1893; militärorkester var jämte allmogespelmän det enda som man ansåg att publiken förstod sig på. Efter åtskillig tvekan och under olycksprofetior och publikprotester införde jag emellertid 1931 stråkorkestermusiken på Skansen vilken numera, under Konsertföreningens egid, utgör en av Sommar-Stockholms mest uppskattade attraktioner.

I det föregående har jag sökt ge några exempel på hur det varit möjligt att med utgångspunkt från en ensam, genial människas idéer följa tidens krav och hålla nytt vin i traditionens gamla läglar utan att dessa ändå sprängts sönder. Det bör i

Detalj från ett utställningsrum. Åskådliggör mjölkhanteringen. Målad vägg. Pall av furuplankor. Från avdelningen "Bondens hushåll" i Nordiska museet, ordnad 1941.

detta sammanhang betonas hur svårt för att inte säga omöjligt det visat sig vara att *imitera* Hazelius' av originell fantasi och personlighetsvilja präglade skapelser. Skansens bästa avläggare i utlandet: Het nederlandsch Openluchtmuseum i Arnhem (svårt härjat under andra världskriget), Maihaugen i Lillehammer och Greenfield Village i Dearborn, USA, har lyckligtvis också från början sökt sin egen form och tiden har sedan

arbetat för dem så att de kunnat utvecklas till harmoniska helheter.

I detta sammanhang skulle jag vilja åt eftervärlden bevara en episod som belyser vad jag menar med att ett museum måste växa inifrån.

Sommaren 1937 fick jag ett besök av Otto Kümmel från Berlin, professor i östasiatisk konsthistoria vid universitetet och chef för Museum für Völkerkunde. Då jag visste att den frejdade forskaren tjänade den nya regimen och sedan 1934 beklädde den viktiga posten som generaldirektör för de preussiska museerna, var det inte utan spänning som jag lyssnade till hans ärende.

— Saken är den, herr kollega, att Vår Führer fyller 50 år den 20 april 1939. Man har mycket diskuterat vad det tyska folket skall ge honom i födelsedagspresent. Nu har en idé framkommit som verkligen omfattas med allmänt intresse, nämligen att den dagen skänka honom ett Skansen. Varje Gau i Tyskland ämnar utvälja en gammal typisk bondgård och så skall samtliga byggas upp utanför Berlin för att där bilda en anläggning, enastående i världen. Vad är er åsikt härom, herr professor?

Gärna tillstår jag att jag blev stum. I andanom såg jag framför mig 30 à 40 bondgårdar militäriskt uppradade på den brandenburgska heden. Jag ryste inför tanken på en massanhopning utan skymt av organisk växt, jag kände att friluftsmuseets idé var på väg att omvandlas till något som närmast liknade en karikatyr. Oförbehållsamt gav jag också min mening till känna. Jag försökte förklara att vi i Sverige nu kommit fram till det stadium i hembygdsvården att vi helst såg att gamla värdefulla hus och gårdar blev kvar på sina ursprungliga platser. Men att en flyttning givetvis kunde vara fullt motiverad, under förutsättning att den innebar räddning undan förstörelse. Vidare att Hazelius' friluftsmuseiidé, sådan den här på Skansen realiserats undan för undan alltsedan 1891, alltså bevisat sig vara levande. Däremot skulle jag, ifall frågan gällde att i ett slag tillskapa ett nytt friluftsmuseum, känna mig ytterst tveksam om riktigheten i att imitera Hazelius' fem-

tio år gamla idé. Jag antydde att det som var tjusningen med Skansen — anläggningens organiska invuxenhet i den rikt nyanserade stockholmsnaturen — sannolikt aldrig skulle kunna ernås på den föreslagna platsen utanför Berlin. Man kan inte kopiera ett konstverk som Skansen, allra minst på ett och ett halvt år.

— Ni menar nog att friluftsmuseets idé är föråldrad, eller hur, sade generaldirektören.

— Ja och nej. Det beror just på de omständigheter jag nyss framhållit. En idé förblir aldrig en och densamma, den kan i en form te sig föråldrad men kan leva friskt i en annan, liksom en växt kan frodas i viss jordmån men tyna på annat håll. Såvitt jag kan förstå passar vårt Skansen helt enkelt inte i tredje rikets huvudstad!

Kümmel reste sig upp och tog farväl. Jag såg att hans förut fasta blick förändrats, det hade kommit in en glimt av tvivel, helt naturligt för en så klok och skicklig museiman som han var. Hitlers Skansen kom heller aldrig till stånd.

Vi har i det föregående dröjt inför några av grundarens idéer om Nordiska museet och Skansen som folkliga institutioner. När man erinrar sig Nordiska museets väldiga vetenskapliga och kulturminnesvårdande gärning under de gångna åren såväl inom murarna som ute i bygderna, när man tänker på våra f. n. femhundra Ortsmeddelare med deras tiotusentals besvarade frågelistor, på våra otaliga undersökningsexpeditioner från Lapplands fjällvärld och ned till Skånes fiskelägen, då får man anledning till ytterligare reflexioner. Det vore frestande att exempelvis skildra hur ofantligt museets folklivs- och folkminnesforskning — vilken låg Hazelius varmt om hjärtat — vuxit ut under de senaste decennierna. Genom makarna von Hallwyls storslagna donation av den professur som först Nils Lithberg och sedan Sigurd Erixon beklätt samt Hjalmar Wicanders gåva av villan Lusthusporten, nu inredd till institutbyggnad, och slutligen ej minst det fruktbärande samarbete som upprättats med Stockholms högskola har museets vetenskapliga verksamhet fått en slagkraft som når vida ut över det egna

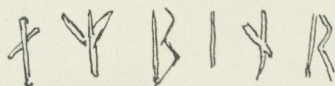
landets gränser. I sanning, grundarens tanke har på dessa områden vuxit från en ringa planta till ett jätteträd.

I 17 av Nordamerikas berömda nationalparker finns uppsatt en minnestavla över Stephen Tyng Mather, den för oss tämligen okände amerikanske patriot som på sin tid förde fram idén om skapandet av dessa betydelsefulla naturreservat och med självuppooffrande energi delvis genomförde dess förverkligande. På minnestavlorna står följande ord ristade under hans namn: "There will never come an end to the good that he has done." Man skulle kunna säga detsamma om Hazelius. Hans efterföljare söker bevara hans minne i trohet mot hans idéer. Men ej genom slaviskt imiterande utan genom att omvandla dem för att tjäna en ny tid.

ET NORSK DRIKKEHORN I NORDISKA MUSEET

av Sigurd Grieg

I 1947 begynte jeg å samle materiale til et arbeide om norske drikkehorn. I den anledning skrev jeg til dr. Gösta Berg og ba om å få overladt fotografier av de norske drikkehorn i Nordiska museet. Dette materiale ble med største elskverdighet stilt til rådighet av museet. Blant disse drikkehorn er et fra ukjent sted i Norge, bilde 1, av hvilket Berg sendte både et fotografi og en kalkering av innskriftene. Hornet er meget stort, dets kordelengde er nemlig 70 cm. Det er senere blitt omgjort til krutthorn og utstyrt med en hemme der hvor den opprinnelige dopp har sittet. Følgende innskrifter har kunnet leses av Berg: "P. Skramnaes 1861, Otto Mörch 10/5 — 57 Symista Eccl. Rolloug 1765." Under dette navn sees en runeinnskrift

som er anbrakt på skrå oppå et bånd av skraverte trekanter hvormed hornet er dekorert. Runeinnskriften er blitt undergitt en foreløbig undersøkelse av professor Magnus Olsen. Han antar at det kan være en mangelfull gjengivelse av mannsnavnet [Æmbiar(n)], Ambjörn (Arnbjörn). Vi finner videre følgende navn innrisset på hornet: "Halvor O. K. P. Sannes 1870. H. O. V. 1871. H. A. Holmen 1846. Thorson 1848. N. Haukroe 1742. Christen Styhr."

Vi skal nu først ordne innskriftene kronologisk, og deretter se hva vi kan få ut av dem. Vi har følgende navn:

- 1) N. Haukroe 1742.
- 2) Christen Styhr.
- 3) Symista Eccl. Rolloug 1765.
- 4) H. A. Holmen 1846.
- 5) — — — — Thorson 1848.
- 6) Otto Mörch 10/5 —57. (Dette kan altså være både 1757 og 1857.)
- 7) K. P. Sannes 1870.
- 8) H. O. V. 1871.

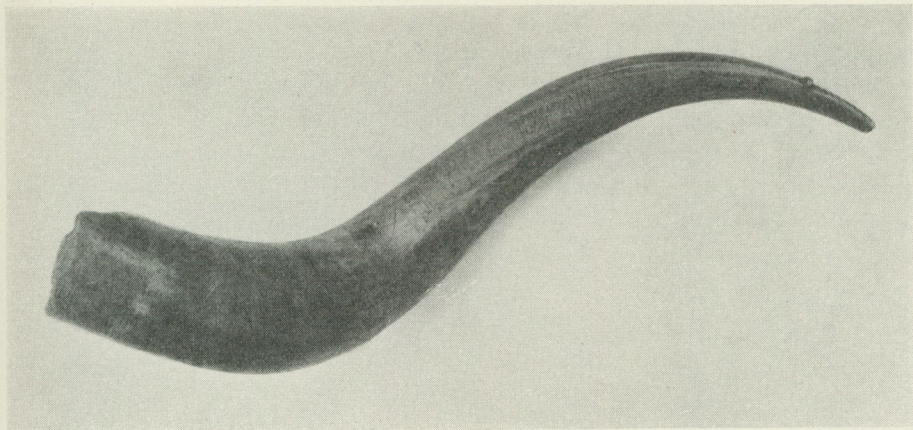
Vi har her foruten runeinnskriften åtte navn å operere med, og skal nu prøve om det ved hjelp av disse er mulig å lokalisere hornet.

Da jeg selv ikke er personalhistoriker henvendte jeg meg i den anledning til statsarkivar Axel V. Ullmann, Statsarkivet i Oslo, som med stor elskverdighet har stilt sin viten til disposisjon.

Om innskrift nr. 1, N. Haukroe 1742, sier Ullman at det sikkert går tilbake på et stedsnavn, antagelig Höggerud (gnr. 24) i Veggeli s. Rollag pgd. Buskerud. Navnet ble i 1668 ifølge O. Rygh stavet Houcherud og Ullmann antar at det kunne skrives som Haukroe i 1742.¹

Innskrift nr. 2 antar Ullmann er sorenskriver i Numedal og Sandsvær, Christen Styhr (1711—1789). Han ble utnevnt til sorenskriver i 1744 og døde i embedet. Dette har sitt sete på Kongeberg. Styhr har også en slektning av samme navn (1723—59), som bodde i Holmestrand, men som vi skal se må det være sorenskriveren i Numedal og Sandsvær vi her har for oss, da flere av innskriftene på hornet peker mot hans embedsdistrikt. Dr. Gösta Berg har vært så vennlig å gjøre meg oppmerksom på at Christen Styhr er omtalt av Oluf Kolsrud i hans utgave av "100 Gamle Bunde-Regler etter oppskrift fraa Vang i Valdres 1687 med yngre tillegg fraa 18de hundreaaret". I en av disse oppskrifter har en senere eier skrevet tre linjer

¹ O. Rygh, Norske Gaardnavne, V, Buskeruds amt, bearb. av Hj. Falk, Kristiania 1909; i det følgende citert O. Rygh.

Bilde 1. Drikkehorn fra Rollag, Numedal, Buskerud. 1700-årenes første halvdel. Nordiska museet 234,500.

av et vers, men senere ströket ut de to förste og satt verset helt ut nederst på bladet oppned. Det lyder slik :

*Bliv du kun ved din Troe
Du ærlig norske Bunde
Brug du den kun i Roe
som jeg vill dig forunde.
P. Cröger.*

Om dette anförer Kolsrud fölgende: "Denne P(eter) Cröger (födt 1713) var sogneprest i Andebu på Vestfold i andre helvti av 18de hundreåret (död 1793). Han var ettermannen aat far sin i dette embættet. Andre kona hans heitte Olea Styhr og döldde 89 aar gamal 1800. Sonedotter aat dette presteparet var Olea Styhr Cröger (1801—55), som sank a ei rik samling folketraditionar i Heiddal, den fekk M. B. Landstad. Prestefruga Olea Cröger hadde ein broder, Christen Styhr, skriar i Sandsver og Numedal 1744, död 1789; Dorothea Sophie, dotter hans, vart gift med mag. Engelbrekt Boye 1787, som daa var rektor på Kongsberg, sidan i Trondheim 1806—33, död

1839. Dei hadde ein son, Matthias Andreas Boye, som var konstituerd rektor i Christianssand fraa 1825, tollkasserar i Christianssund 1849—58 og i Larvik fraa 1858 til sin daudedag 18/4 1872. Ervingarne hans gav boki C til Christiania Universitets-Bibliotek 1872, der er ho vel vorti innbundi i det myrke pappbandet, ho hev no, med titelsetelen 409. 'Om Primstaven etc.' Vi ser her at Christen Styhr tilhørte en slekt med interesse for gamle norske folketradisjoner.

Innskrift nr 3 Sym(m)ista Ecclesiae Rolloug 1765, var til å begynne med meget vanskelig å forklare for herr Ullmann, men senere lyktes det ham etter konferanse med en fagfelle å framlegge en helt tilfredsstillende forklaring. Han anfører følgende i sit brev av 28. november 1947: "På Deres avskrift av kalken (kalkeringen) som fulgte Deres brev av 24/11 1947 leser jeg Sym(m)ista Eccl(esiae) Rolloug (hvilket betyr den medinnviede eller hjelpeprest), og kapellan i Rollag i 1765 var Martin Wang, som etter Bastian Svendsen er født i Kristiania 11/1 1734 (han er visstnok født i 1736) og som 14/11 1764 ble ordinert og personell kapellan til Rollag. 26/1 1770 ble han residerende kapellan til Sandsvær og 5/10 1787 utnevnt til sogneprest til Hole, hvor han døde i embedet i slutten av februar 1792."

Innskrift nr. 4, H. A. Holmen 1846. Her kunne man kanskje våge å tenke på en mann fra Sigdal prestegård, som ennå i 1668 kalles Holmen prestegård (O. Rygh, s. 183), men det er riktignok høyst usikkert om mannen er derfra. Noe annet Holmen-navn av betydning kjennes ikke fra Buskerud. Derimot er innskrift nr. 7, K. P. Sannes 1870, lettere å forklare. Ullmann anfører at vi har en gård Sandnes (gnr. 194) nu skrevet Sannes i Nore s. og pgd. i Numedal (O. Rygh, s. 468), en i Tjølling i Vestfold, en i Drangedal og en i Holla begge i Telemark.

For meg ligger det her nærmest å tenke på Sannes i Nore, Innskriftene nr. 5, 6 og 8 kan ikke forklares. For Otto Mörchs vedkommende er det jo ikke en gang anført hvilket århundre han har risset sitt navn på hornet.

Imidlertid har Axel Ullmann korrespondert med Drammens Museum om Otto Mörch. Der mener man at Otto Mörch kan

være den brukseier i Modum og medeier i Kongssagene, Otto Ludvig Mörch, födt 25/8 1838 i Slagen, som døde i mai 1908. Han bodde flere år på Modum, men Ullmann tviler på at dette er riktig. I tilfelle skulle han ha vært 19 år da han skrev sitt navn på hornet i 1857. Snarest er det vel en ukjent Otto Mörch det her er tale om.

Summerer vi nu opp resultatene av Ullmanns undersøkelse vil vi se at de navn vi kan identifisere peker på følgende lokaliteter i Buskerud fylke: nr. 1 Veggeli, nr. 2 Kongsberg, nr. 3 Rollag, nr. 4 Sigdal(?), nr. 5 ukjent, nr. 6 ukjent, nr. 7 Nore, nr. 8 ukjent. Alt dette skulle naturlig føre oss til Numedalslægens distrikt, og det blir da mest sannsynlig at hornet opprinnelig er kommet enten fra Veggeli eller Nore. At det har vært i bruk dels ved slutten av 1700-årene, dels i perioden 1846—1871, viser de årstall som er innrisset på hornet. Spørsmålet blir da når hornet er laget. Vanskeligheten ved å datere det skyldes først og fremst at det er helt uten daterende ornamenter. Imidlertid eier Norsk Folkemuseum et drikkehorn (nr. 29:18) av omtrent samme form, men atskillig mindre, som antas å være fra Rollag i Numedal. Det bærer årstallet 1701, og er dekorert med rissede båndranker og en innskrift som tolkes som "Turid Knutsdatter".

Fra Telemark fylke finnes en hel serie rikt dekorerte drikkehorn som oftest er prydet med båndornamenter eller rankeornamentikk, en enkelt gang også dyreornamentikk, og en framstilling av Gunnar i Ormegården. Et av disse horn fra Kvite-seid i Telemark (Norsk Folkemuseum 25:18) er dekorert med skårne rankeornamenter og fire sølvbeslag. Langs munningsbeslaget leses: "Amon Tarel-son oppaa spelan weger vi dalen m... sig anno 1622." Vi skulle derfor ha grunn til å anta at horn av vår type har vært i bruk både i Telemark og Numedal fra omkring år 1600 og fram til annen halvdel av 1700-årene. Nærmere er det foreløbig ikke mulig å komme uten grundige detaljstudier av materialet.

Drikkehornets historie i Nord-Europa er eldgammelt. Det

eldste horn jeg kjenner er gjengitt på et relief av kalksten fra Aurignac-tid fra Abri de Loussel.²

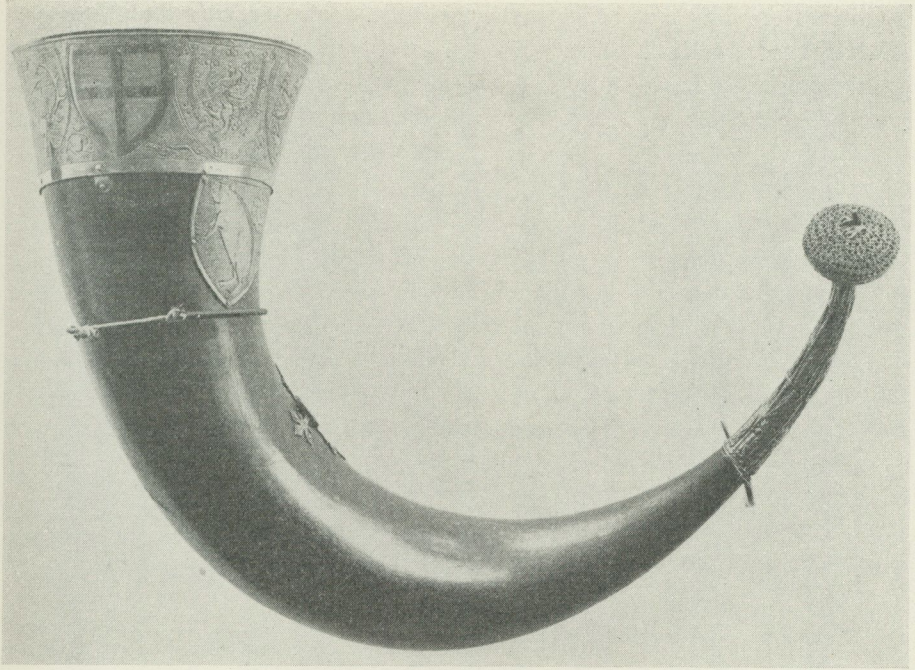
Drikkehorn kjennes videre fra nord-europeisk bronsealder og i stort tall både fra romersk tid og folkevandringstid. Med rette er det sagt at hornet var det "specifika dryckeskärlet bland de gamla germanfolken".³ Allerede Julius Cæsar forteller i sin "De Bello Gallico", at germanernes unge menn driver jakt på urokser, og at det er en stor ære å kunne tre fram på tinget med de fleste horn som tegn på at man kunne felle et tilsvarende tall av okser. "De innfatter senere hornets kant i sølv og bruker det som drikkekar ved sine største drikkelag." Den romerske historiker Plinius forteller at germanerne drakk av uroksens horn, og at de pleiet å fylle hornene parvis to og to av samme oksehode. Fra en langt senere tid omtales i Olav den helliges saga en mann med tilnavnet Urarhorn, som han altså må ha fått fra et drikkehorn.⁴ Mest kjent av alle drikkehorn i Norden er de to bekjente danske gullhorn fra Gallehus i Slesvig, hvorav det ene bærer innskriften "Jeg lægeest Holtes søn gjorde hornet".

Sin centrale plass i de nordiske folks liv bevarte drikkehornene gjennom merovingertid og vikingstid, slik som oldfunn, billedstener og billedvev vitner om til overmål. Derimot synes drikkehorn fra tidlig mellomalder å være sjeldne, hvilket muligvis kan skyldes kirkens antipati overfor de religiøse tradisjoner fra hedenskapets tid, som var knyttet til de gamle drikkeskikker. Fylkeskonservator Harald Hals har vært så vennlig å gjøre meg oppmerksom på en gammel tradisjon om at det i Norden ble nyttet kalker av horn. Dette kan allikevel ikke ha vært lenge for under Calchutconciliet i England, som ble holdt i 837 etter Kr. under pave Adrian forbød denne bruken av horn med følgende ord: "Ne de cornu bovis calix aut patena fieret

² Avb. i H. G. Wells, Verdenshistorie (Oslo: Outgaven), I, s. 86.

³ Gunhild Ekström, Ett dryckeshorn av medeltida ursprung (Malmö: musei vänners årsbok 1939), s. 17. Intendent Ernst Fischer, Malmö Museum, har vært så vennlig å gjøre meg oppmerksom på denne avhandling.

⁴ Kristoffer Visted, Vor gamle Bondekultur, ny forøket utgave, Christiania 1923, s. 199.

Bilde 2. Det norske "Kongehorn". Ble i 1720 overført fra Island til Det Kgl. Kunstammer, nu i Nationalmuseet, København. Gjengitt med velvillig tillatelse av Nationalmuseet.

ad sacrificandum quod de sangeiune sunt." Altså: "Vi forbyr tilvirkningen av kalk og paten av oksehorn fordi disse er laget av blod."⁵ Men i 1200-årene er drikkehornene igjen i alminnelig bruk over hele Norden, slik som det bevarte materiale vitner om, og særlig blant storfolk. Meget ofte er de ved innskrifter viet til de hellige tre konger — fordi disse våre første turister var skytshelgener for reiseliv, pilegrimsferder og vertshusliv.

⁵ Jeg bringer fylkeskonservator Harald Hals min beste takk for disse opplysninger. Hals henviser til følgende litteratur: G. Bapst, *Les métaux dans l'antiquité et au moyen âge*, Paris 1884, s. 81. — Thomas Bartholinus, *De medicina Danorum domestica*, Hafniæ 1666, s. 343. — G. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova collectio*, tom XII, Venezia 1778, s. 942.

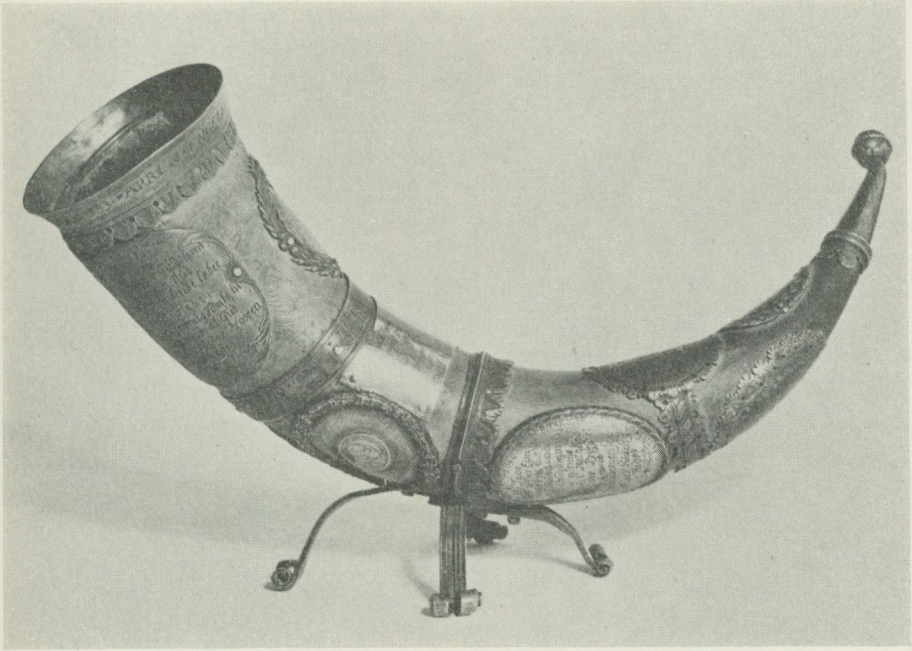
Gösta Berg har i et brev til nærværende forfatter antatt at drikkehornet fra Rollag er et gildehorn. De innrissete navn kan jo ikke være eiernavn, da de synes å falle i to omtrent samtidige grupper, den ene fra 1700-årene og den annen fra 1800-årene.

Det ligger da nær å tenke på et slags samdrikkelag hvortil bygdens folk kom sammen ved bestemte anledninger, og hvor da dette horn gikk rundt i kretsen. Vi har i all fall bevart et slikt gildehorn i vårt norske materiale selv om det er meget eldre enn Rollaghornet. Det er det kjente norske "kongehorn" i Nationalmuseet i Köbenhavn, som i 1720 ble brakt fra Island til Det Kgl. Kunstskammer, bilde 2. Det er senere behandlet av Jörgen Olrik og Thor Kielland, foruten av en rekke andre forskere. Det er langs munningsranden og flere andre steder utstyrt med en rekke våpenskjold, som først ble søkt tydet av riksantikvar H. J. Huitfeldt-Kaas, og som senest er behandlet av Thor Kielland i 1935. Kielland gir følgende tolkning av våpenene:

- 1) Ridderen(?) Svein Bjarnessön (1300—1317) eller et annet medlem av hans slekt.
- 2) Fehirden Jon Bjarnesön (1320).
- 3) Baron Bjarne Erlingssön til Bjarköy (död 1313).
- 4) Kong Haakon V (död 1319).
- 5) Baron Hafthor Jonson til Suderheim (död 1320).
- 6) Baron Vidkun Erlingssön (död 1302) eller hans sönn drottseten Erling Vidkunssön til Storreim.
- 7) Baron Ogmund Sigurdssön av Hestbö (död etter 1328).

Kielland kommer til det resultat at dette horn må dateres til 1300-årenes begynnelse, senest til året 1313, da Bjarne Erlingssön døde og hans griffvåpen, såvidt vi vet, helt forsvinner fra norsk heraldik. Dette horn har altså vært nyttet av den norske høyadel.

Allerede Olrik framsatte den forklaring at kongen og de syv adelsmenn har vært sammen i et gilde, og Thor Kielland har nevnt Jatnundsgildet i Bergen, hvorav kongen og adel i inn-

Bilde 3. Det s. k. Holshornet fra Hol, Rennebu, Sør-Trøndelag, med innskrifter fra tidsrommet 1631—1860. Tilhører H. K. H. Kronprins Olav. Gjengitt med velvillig tillatelse av H. K. H. Kronprins Olav.

og utland var medlemmer. Dette gilde holdt sine møter på Apostelkirkens loft.⁶

"Kongehornet" er det eldste gildehorn som sikkert kan påvises i Norge. Vi har imidlertid et annet norsk horn med en serie innskrifter fra forskjellig tid. Det er det berømte Holshorn fra Rennebu i Sør-Trøndelag, som nu tilhører H. K. H. Kronprins Olav, som har vært så vennlig å stille fotografier av hornet

⁶ Jörgen Olrik, *Drikkehorn og Sølvtøj fra middelalder og renaissance*, København 1909, s. 13 ff. — Thor Kielland, *Norsk guldsmedskunst i middelalderen*, Oslo 1926, s. 180 ff. — Dens., *De Norske Kongehorn i Det Danske Nationalmuseum. En fornyet heraldisk Analyse*, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1935, s. 132 ff. — Se også J. Storer-Clouston i *Proc. of Orkney Antiquarian Soc.*, Vol. VIII, Session 1929—30, s. 57 ff, og samme forfatter i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1937, s. 254 ff.

til rådighet, bilde 3. Det er utstyrt med i alt 13 innskrifter, hvorav den eldste er fra 1631 og den yngste fra 28. juli 1860. Bortsett fra de eldste innskriftene fra 1631 til og med året 1684, omfatter alle de øvrige navn norske konger fra Christian V i 1685 til Carl XV i 1860. Kongene drack av hornet enten på Hol eller Berkåk eller Sundset, hvortil hornet ble brakt, og kongene lot da feste en sølvplate på hornet gjerne utstyrt med en versifisert innskrift.⁷ I samarbeide med Ullmann forbereder jeg en bearbeidelse av Holshornet og dets innskrifter, og jeg vil derfor her nøyes med å nevne det som en slags indirekte parallell till Rollag-hornets innskriftserie. Holshornet har riktignok aldri vært noe gildehorn, men det har vært så nær knyttet både til Oldenborgerne og Bernadottene at det fortjener sin plass i norsk kulturhistorie.

Som vi alt har sett har Rollag-hornet fått sine innskrifter innrisset i to forskjellige perioder, den ene mellom 1742 og 1765, den annen mellom 1846 og 1871. Disse to perioder synes å ha hver sin litt forskjellige forklaring.

Vi har ovenfor gått ut fra at hornet i 1700-årene har vært nyttet i et samdrikkelag. Disse samdrikkelags opprinnelse må jo søkes i mellomalderens gilder, men lagene eksisterte ennå i 1700-årene og i første halvdel av 1800-årene, og skikken er beskrevet både av prost Hertzberg og Eilert Sundt. Riktignok omtaler ingen av dem bruken av drikkehorn, man brukte nemlig ølboller i hornenes sted. Skikken er i all fall eldgammel, og det er intet i veien for å tenke seg at man ennå i 1700-årene nyttet drikkehorn i forbindelse med denne skikk, selv om det ikke uttrykkelig nevnes.

Prost Hertzberg skildrer slike julelag i Hardanger således: "I de følgende dager samledes grannerne til julevetler hos hinanden. Det gaar om efter tur hos hvem de det aar samles og den granne i hvis stue samlingen sker beverter med en ret

⁷ Jutulstuen paa Uff, samt Birken og Drikkehornet paa Hoel i Renneboe, Urda III, Bergen 1849, s. 146 ff. — Engel Mesloe, Holshornet i Rennebu i Syn og Segn, Oslo 1916, s. 120. — Museumsbestyrer Th. Petersen, Trondheim, har velvillig gitt meg opplysninger om disse to beskrivelser av Holshornet, hvorfor jeg bringer min beste takk.

mat, fisk og smör, gjestene medbringer hver sin bolle juleöl til laget, nu heter det: 'Lad bollen gaa lystig om dugede bord med ære nu roses, bedömmes, undskyldes öllet, alt som det smages.' Det er öl på gammel norsk skikk haringen brygger, alminnelig tönde efter tönde." Disse julelag har også helt til det siste bevart noget af den höitidelighet og fredhellighet som hvilte over dem i oldtiden. "Jolavetlene binde aako i hopa te kjerlugheit", sier man her, og det med rette, "sjelden höres nu om uenighet og kiv, end sjeldenere om slagsmål", heter det likeledes fra Hardanger.

Fra Haram på Sunnmör har Eilert Sundt skildret julelagene. "Laget eller gildet holdes efter omgang i et visst lag eller en viss kreds av familier og innbydelsen består i bekjentgjörelse om at den eller den aften skal laget være hos den eller den mand, saa vet alle familier som fra gammel tid hörer sammen at de kan komme, og hver husfar tar med alt sit folk, store og små. Men anordningen er meget forskjellig efter gårdens størrelse."

Kristoffer Visted framhever at julelagene er preget av å være en direkte fortsettelse av de religiöse drikkelag, som er påbudt i de gamle norske lover. Han nevner også at mange av de mellomalderske gildeskikker ble fortsatt helt ned i nyere tid. Fra det 18. århundre omtales det ofte at prestene hadde vanskelig for å utrydde den skikk å drikke "Guds og den Helligånds eller jomfru Marias skål". I sin skildring av et bryllupp i Nordland sier Peter Dass:⁸

*"Den hellige Guds skaale de finge paa gang
og lovede hannem med frydefuld sang
som landsens sedvane det holder."*

Det som her er anført er tilstrekkelig til å gjøre det sannsynlig at vårt drikkeshorn har vært nyttet ved et samdrikkelag i Rollag i 1700-årene.

Til synelatende kan det være vanskeligere å forklare hvor-

⁸ Kristoffer Visted, *Vor gamle Bondekultur*, ny foröket utgave, Christiania 1923, s. 192 f. og 195.

ledes bruken av Rollag-hornet er blitt gjenopptatt i 1846, og har fortsatt inntil 1871. Saken er imidlertid den at dette nettop er "drikkehornromantikken" tid — da drikkehorn ofte ble nyttet som gaver til framtreddende nordmenn. Samtidig ble hornene knyttet til fester i flere foreninger med patriotiske formål.

Jeg husker at avdøde dr. Fredrik B. Wallem i mine studenterdager fortalte at Sophus Bugge ved en fest til fedrenes minne i Studentersamfundet i Oslo etter en minnetale drakk av et drikkehorn, mens forsamlingen så på i åndeløs stillhet. At skikken dengang virket eiendommelig på tilskuerne framgår av det forhold at Wallem mange år senere nevnte som et tiltalende trekk at ingen av medlemmene lo. Såvidt jeg kan forstå må dette ha vært ved festen til fædrenes minde i 1901, hvor Lorentz Dietrichson holdt hovedtalen, men hvor Sophus Bugge holdt "en fin og skjön mindetale over sin avdøde ven og kollega Oluf Rygh".

Denne drikkehornromantikk i det 19. århundre synes å være utgått fra Danmark, og det skulle ikke være urimelig å sette den i forbindelse med tyveriet av de bekjente gullhorn fra Gallehus i Slesvig, som ble stjålet fra Kunstkammeret i Köbenhavn i 1802. Samme år skrev Adam Oehlenschläger sitt kjente dikt *Guldhornene*, som ble trykt for første gang i hans *Digte*, Köbenhavn 1803.

Som bekjent stiftedes Götiska Förbundet i Stockholm i 1811 etter forslag av Jacob Adlerbeth. Det ble dannet av en krets av embetsmenn, hvorav de fleste var fra Värmland. Hensikten var å styrke den nasjonale selvfølelse ved minnet om de gamle svenskers dyder og bedrifter. I lovenes paragraf 1 heter det uttrykkelig at "Det Götiska Förbundet vare en broderlig förening af män, egnade åt upplifvandet af de gamle Göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne". I lovenes paragraf 17 heter det videre: "Sedan Göterne stämme hållit, förblifve de hos hvarandre i god välfägnad, framtage då en hvar sit dryckeshorn, fylla och tömma det på ärligt sätt. Dervid sjunges det bekanta quädet 'Göterne fordomdags drucko ur horn' etc. då

hvar och en ur den iskänkta Bragebägaren dricker Förbundets välgångsskål.”⁹

Det er interessant å legge merke til at man dengang hadde så lite kjennskap til den gamle drikkehornsskikk, at hver enkelt av medlemmene hadde sitt eget drikkehorn. Enhver tradisjon om at det felles drikkehorn hadde vært et viktig ledd i det gamle samdrikkelag synes å ha vært ukjent for Götiska Förbundets medlemmer.

Nu er vi så heldig at de horn som ble nyttet av Götiska Förbundets medlemmer fremdeles er bevart. De tilhører i dag Nordiska museet, hvortil de er kommet fra Statens Historiska Museum. Hornene ble skjenket til den siste institusjon av Götiska Förbundet ved dettes oppløsning i 1844. Hornene er ganske små, fra 18,5 til 24 cm. lange, og laget av vanlige oksehorn, praktisk talt uten ornering. Derimot er det ganske interessant å se at flere av Förbundets medlemmer for eks. kammerrättsrådet Göran Gustaf Ugglå (1781—1844) og den tidligere omtalte Jacob Adlerbeth (1783—1844) med flere har fått sine forenings-pseudonymer innrisset på hornene. Det er morsomt å legge merke til att disse horn er ganske små — langt mindre enn de store fellehorn fra mellomalderen. Det er faktisk det samme forhold som vi i våre dagers norske kirke møter mellom hovedkalken og særkalkene.

For detaljenes vedkommende henvises til Gösta Bergs interessante avhandling i *Fataburen* for 1928.

Da Carl XIV Johan den 3. juni 1834 avla besök i Uppsala ble det holdt en stor mottagelse på Tingshögen i Gamle Uppsala. Det heter i et samtidig referat: "Konungen begaf sig til Gamla Upsala der redan före Högst densammes ankomst Student Corpsen war mangrant samlad på den så kallade Tingshögen. Nedanför den samma woro de Bewäringsskyldige af den Studerande Ungdomen äfwensom Nationernas Curatorer H. Maj:t til mötes. I det Konungen uppträdde på högen, räcktes Honom af en bland Curatorerne ett med mjöd fylldt dryckeshorn och under det H. M. behagade derutur dricka, uppstämde

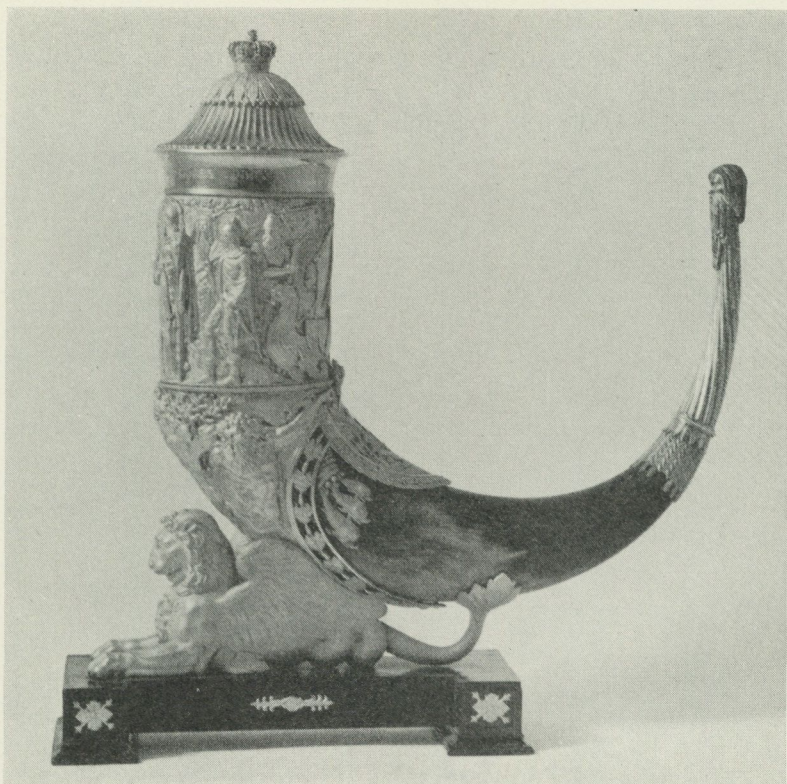
⁹ Rudolf Hjärne, *Götiska förbundet och dess hufvudmän*, I, Stockholm 1878, s. 15.

Bilde 4. Carl XIV Johan mottar studenternes hyldest på Tinghögen i Gamle Uppsala 1834. Etter maleri av Johan Way 1836.

walda sångare den bekanta sången 'Götherne fordomdags drucko ur horn', hwarwid Konungen täcktes til Studerande Ungdomen förära ett dryckeshorn att på gamla Upsala högar begagnas . . . På Odinshögen hade en mängd åskådare samlat sig." — Denne scene er gjengitt på et maleri av Johan Way, malt 1836, bilde 4. Omtrent et år senere ble det horn som kongen hadde lovet studentene overlevert av kronprinsen, hvilket skjedde på Tingshögen under like höytidlige former, mens det ble skutt med kanoner fra Thors hög.

Dette drikkehorn er bevart, bilde 5, og er tidligere behandlet av Åke Stavenow. Det er utført av gullsmed J. P. Grönvall, mester i Stockholm 1807—1842, som dengang synes å ha hatt monopol på utførelsen av slike arbeider. Det er utstyrt med et

Bilde 5. Drikkehorn av sølv skjenket Uppsala Studentkår av Carl XIV Johan. Utført 1820 av gullsmed J. P. Grönvall etter tegninger av B. E. Fogelberg. Tilhører Uppsala studentkår.

relief som framstiller "Odin anländer til Sverige och gör förbund med Gylfe".¹⁰

Også i Norge ble bruken av drikkehorn gjenopptatt i det 19. århundre, som et utslag av nasjonalromantiske strømninger, men antagelig litt senere enn i Sverige. Her vil detaljundersøkelser av det bevarte materiale nok kunne gi sikrere opp-

¹⁰ Åke Stavenow, *Götiskt silver i Konstvetenskapliga studier och essayer tillägnade August Hahr*, Stockholm 1928, s. 127 ff. — *Svenskt Silversmide*, III, Stockholm 1944, bild 354—356.

lysninger enn vi kan i dag. Jeg vil her nøyes med å nevne et enkelt eksempel. Den kjente kjøpmann og forfatter Michael Krohn i Bergen (1826—1879), en av den norske målreisnings pionerer, ble i 1873 av foreningen "Vestmannalaget" overrakt et drikkehorn av sølv med følgende innskrift: "Til Henrik Krohn fra Vestmannalaget 1878." Hornet, som er utført av gullsmed T. Olsen i Bergen, tilhører nu Vestlandske Kunstindustrimuseum.¹¹ Som vi har sett tilhører den yngste serie av navn på Rollag-hornet perioden 1846—1871, som jo nettopp er nasjonalromantikkens blomstringstid i Norge.

I denne tid skulle det jo være naturlig å tenke seg at bruken av det gamle gildehorn er blitt gjenopptatt av en krets av bønder som stod under innflytelse av det de gamle kalte tidsånden.

¹¹ Vestlandske Kunstindustrimuseum, Bergen, nr 1903:86. Opplysningene om hornet er velvillig meddelt av konservator Ada Buch, Bergen, som jeg bringer min beste takk.

RAVLUNDAGÅRDEN OCH DESS GAMLA MILJÖ

av Ulla Berlin

Östra Skåne skiljer sig väsentligt från övriga delar av landskapet. Vi skola här sysselsätta oss med Ravlunda socken i Albo härad, Kristianstads län, en socken med utsträckning mellan Verkeåns, eller Skepparpsån som den också kallas, och Klammerbäckens utlopp i Hanöbukten, strax norr om Vitaby och Kivik. Vi finna här mjukt modellerade terrängformer med dalar och kullar, som till största delen bestå av sand- och leravlagringar, ett dynlandskap, som under tidernas lopp blivit uppodlat. När man närmar sig denna trakt från kristianstadshållet, upplever man förändringen från slättbygd till hedliknande låga kullar med karakteristiska kreaturssigar och få sädesfält. Slutligen når man kusttraktens mjuka linjer med betodlingar, sädesfält och smärre ek- eller bokskogar. Byarna ligga utströdda mellan Linderödsåsens sista utlöpare och de vita kyrktornen intaga en behärskande position med gårdarna samlade omkring sig.

Om Ravlunda bys historia under äldre tider äro uppgifterna mycket skiftande och ofullständiga. En inskription i kyrkan bär årtalet 1411, troligen angivande invigningsåret. Ett antal gårdar måste då ha funnits i byn, men hur många kan ej sägas. En annan uppgift omtalar, att konung Kristian II år 1504 utfärdade tre donationsbrev "på kronojordar av Ravlunda socken till pastori loci perpetuerad". Bland handskrifter i Lunds Universitetsbibliotek (Rönnebeckska saml. XIII, 3) finns en anteckning om att kyrkan skulle ha uppförts år 1259 till jungfru Marie ära och vidare en förteckning med namn och årtal över

präster i Ravlunda fr. o. m. 1526. Hur byn vid denna tid sett ut, är det emellertid omöjligt att få några dokumentariskt styrkta uppgifter om. I folkets mun lever en tradition, att det i byn ursprungligen skall ha funnits två släkter, Bosasläkten och Matssläkten, men man vet ej varifrån eller när de ha kommit till trakten. De lära ha hållit samman i endräkt och t. o. m. haft en egen lag. Tvivelaktigt är det likväl, om man här kan tala om en genuin släktby med dess karakteristiska utveckling genom hemmansklyvningar.

En sägen, som alltså lever friskt i minnet här nere, berättar om en blomstrande stad, Male eller Lund, som en gång skall ha legat vid Verkeåns mynning. Man lär fortfarande vid lågvatten kunna se rester av pålbyggnader helt nära stranden. Intill staden låg en offerlund, vilken jämte det förhållandet, att det längs kusten fanns gott om rav — det danska ordet för bärnsten — skall ha givit byn dess namn Ravlunda. Staden hade livliga handelsförbindelser, och dess invånare samlade rikedomar och levde under goda förhållanden. Men så kom ofärden i och med att en sjörövarflotta gjorde strandhugg och förstörde staden. Vad som ej blev lågornas rov, försvann i vågorna för alltid. Att drömma och med stolthet berätta om sin sjunkna stad göra alboiterna mer än gärna.

Ännu en sägen förtäljer, att Ragnar Lodbrok och hans söner skall ha erövrat en starkt befäst borg strax söder om byn vid Grevlunda gård. Där finns ännu en kulle, vilken anses vara en rest av denna borg och dess vallar. Även om dessa sägner blott äro utslag av en livlig fantasi eller lärda spekulationer, ha nutidens bebyggare likväl en stark känsla för tradition, och med stolthet slår man vakt kring forntida händelser, antingen de äro verkliga eller ej.

Först med 1600-talet bli de faktiska upplysningarna om trakten mer givande. År 1621 omnämnes Albo härad i danska arkivalier såsom tillhörande Kristianstads län. Vidare nämnes en Jacob Beck, som den 9 januari 1621 från konungen och kronan i Danmark genom byte fick bl. a. denna by. Från Skånes dansktid finnas i övrigt endast obetydliga upplysningar om Ravlunda.

Enligt jordeboken från 1660 fanns i byn vid denna tid 27 hemmanstal, de flesta utgörande $1/4$ mantal. I 1627 års jordebok finner man vid hemmansuppräknningen en marginalanteckning, som lyder: "Välborne Herr Axel Juul tillhörig och veckudag under ladugården Koolstorp." Axel Juul ägde troligen flera större gårdar och bl. a. Koolstorp, där bönderna till en viss del haft dagsverksskyldighet, men huruvida ett hoverisystem, liknande det på Söderslätt, existerat här, är ovisst. Gårdarna voro i varje fall under större delen av 1600-talet frälsehemman. Omkring 1690 synes enligt jordeböckerna en förändring ha ägt rum, och i 1723 års jordebok äro också gårdarna betecknade såsom skatte- respektive kronohemman, varav flera såsom rusthåll under Svabitsholm, som enligt Linné och Gillberg¹ var ett kronosäteri, indelt till ryttmästarboställe. Gillberg uppger att "detta gods varit ett Bornholms vederlag och under sådan titel kommit till svenska kronan . . . samt därefter blivit indelt till ryttmästarboställe vid Södra Skånska Kavalleriregementet." Angående byns förhållande till "Swabesholm" redogör Gillberg för "30 underlagda kronohemman och 27 stycken gatehus som göra arbete till gården". Både Linné och Gillberg äro synnerligen viktiga källor för kännedomen om bebyggelse och odling i Albo härad. Utvecklingen fram till enskiftet 1822—27 och till vår egen tid kunna vi följa i dokument av skilda slag och få en ganska klar bild av byn och dess enskilda gårdar.

Ur kulturgeografisk synpunkt har en karakteristik av Albo härad under 1700-talet gjorts av Campbell i Skånska bygder, Uppsala 1928. De södra delarna av häradet karakteriseras som en direkt fortsättning av risbygden i sydöstra Färs, "dock med särskilda inslag av annan kultur; treskiftet i dess östskånska form med utjordar för bovete samt odling av ärtor ibland på trädan". Enligt en av Campbell uppgjord karta över odlingssystemen förekommer inom häradet både treskifte och ensäde. Linné beskriver åkerbruket sålunda: "Man göder ett tunnland åker ganska väl, varefter det ej får någon gödsel, mer än vart

¹ Carl Linnæi Skånska resa 1749, och J. L. Gillberg, Beskrivning över Kristianstads län, 1765.

tionde år; efter gödslen sås korn, andra året råg, tredje året vilar åkren, om icke ärter då sås; ty de landen, på vilka ärter sås, vila eller gödas aldrig, utan, som säges, göder själva ärtestubben jorden. — — — Larsmässoråg såddes här sällan, och slog aldrig fel, fast han mera utmärklade åkren, än annor säd." Gillberg säger att häradet är "till största delen skarpt och besväras mycket av den bekanta flygsanden: invånarna måste således köpa en stor del av brödfödan, men däremot, och som höbolet med mulbetet är något tillräckligare, så kunna de föryttra kreatur med viktualievaror till en del av sina utskylders erläggande samt i övrigt förtjäna resten med körslor vid alunbruket" i grannsocknen Andrarum.

Jordmänen anses följaktligen vara karg och besvärlig. Sandjorden, blandad med lera, utgör likväl en relativt god odlingsgrund för råg. På en del håll är förekomsten av kalkhaltiga lager anmärkningsvärd. Sedan gammalt utgöras inägorna av de odlingsbara vångarna med åker och äng närmast gårdarna, vid enskiftet uppdelade i Norre, Östre, Södre och Västre vång. Varje gård erhöi vid skiftet sin andel av varje skiftesenhet i fråga om såväl åker och äng som skogsmark. I benämningar och härtill knutna muntliga sägner leva många traditioner kvar och på gården nr 8:s ägor förekommer t. ex. i Norre vång namn som Vikorreåkrarna, Svanhögsåkrarna, Lergraveåkrarna och Drottningstensåkrarna, där enligt traditionen drottning Margaretas fotspår finnas på en sten, vid vilken hon skulle ha rastat under en resa i dessa trakter. Vidare i Östre vång Dansarekrokarna, i Södre vång Tjuvallsängarna, invid Bolen täppe-skogsområdet Nytäppen och Hejderna. Utmarksområdena ligga i socknens sydvästra hörn och bestå av dels en samfälld betesmark med jordmån mindre lämpad för sädesodling, dels ett skogsområde, den s. k. Bolen, företrädesvis bevuxen med lövträd. Terrängen är här lätt kuperad. Invid skogen låg förr i tiden byns gemensamma mjölkningsplats, dit vångagenaren, byns herde, förde kreaturen.

Frågan om hur byn varit skiftad under äldre tid är ett intressant problem men svårt att komma till rätta med på grund av

bristen på tillförlitliga källor. Med stöd av Nordholm och Dahl² skulle man kunna tänka sig att här förekommit ett slags tegskifte, som sedermera organiserats fastare först i bolskifte och sedan i solskifte. Solskifte omtalas i den jutska lagen från 1200-talets mitt och vinner efter hand insteg i Skåne.³ Härvid var det hustomternas storlek, som bestämde jordinnehavet, och tegarna i de olika skiftena hade samma ordningsföljd som tomtorna i byn. Byjorden indelades i två eller tre vångar, varvid trädesvången utgjorde bete för kreaturen jämte utmarksområden, som lågo i sambruk med angränsande socknar. Linné skriver: "Utjord var här vid Ravlunda mycken, denna upptogs vart tionde år, på vilken första året såddes bovete, andra året råg, och sedan icke mer; om denna utjorden sås vart 6:e, 7:e eller 8:e år, bliver hon alldeles utmärglad, att hon bär ingenting, utan ser ut, som en bar sandhed. Rågen, som växer på dessa torra land, bliver mager, men giver ganska vitt mjöl." Tidström har från sin resa 1756 antecknat: "Ifrån Ravlunda kyrka var sandbackar hela vägen bortåt till Brösarp $\frac{1}{2}$ mil. Här var mera bovete, än jag någonsin föreställt mig; det gjorde dessa magra sandkullarna fruktbara med ett svagt säde." Havre såddes på den mark som låg längst bort från byn, och toftjorden i gårdarnas omedelbara närhet användes för lin, humle, ärter och bönor. 1671 års jordrevningsprotokoll ger några sakliga upplysningar: "Till denna by finnas trädejord och vång, varuppå åboarna hava mulabete för boskapen, täppeskog och bränsle finnes något på byens ägor av smått keske, böcke och annan underskog, som något förslå kan."

Mot 1600-talets slut organiserar kronan sin jordegendom i Skåne framför allt med hänsyn till indelningsverkets krav. På 1680-talet grundades kavalleriregementen och då fingo även åboarna på gårdarna ärftlig besittningsrätt. Med 1700-talet kommo nya strömningar. 1701 utfärdades förordningar om skatteköp men först efter 1723 års nya förordning om reglering

² Nordholm, Om tegskifte, i Geografiska studier över de nordeuropeiska byarnas grundformer, S. G. Å. 1931. Densamme, Skånes geometriska kartläggning före storskiftena, S. G. Å. 1929. S. Dahl, Torna och Bara, Lund 1942.

³ Weibull, Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början, 1923.

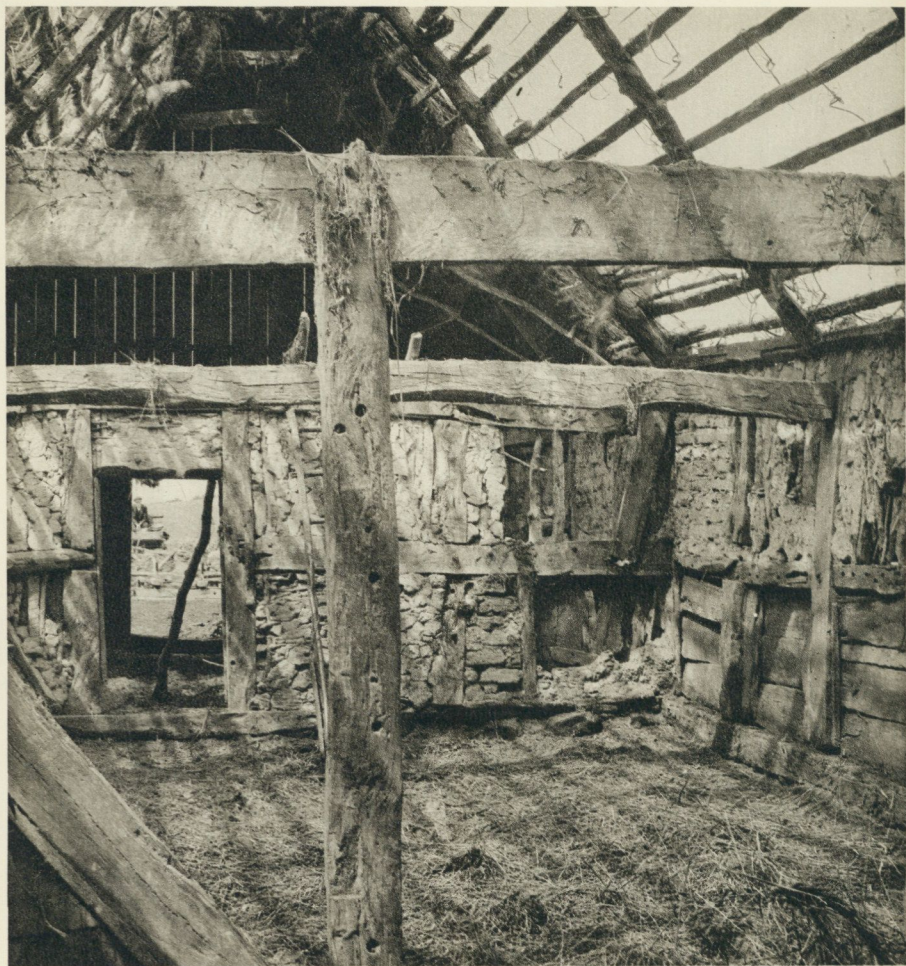
av skatteköp kommo dessa i gång på allvar. 1757 började stor-skiftet men blev inom Skåne och särskilt Kristianstads län ej populärt.

I 1660 års jordebok uppges hemmanet nr 8 tillhöra Jöns Persson, men 1671 anges Jönh Deign vara den som brukar gården. Deign var den danska beteckningen för klockare. I 1672 års jordebok och jordrevningsprotokoll finns antecknat: "No 8, Jöns Persson, Ravlunda, $\frac{1}{4}$ frälsehemman, välborne herr Axel Juells — med åbon Jöns Deign." Gården har tydligen tjänstgjort som klockarebol en tid. Biskopsvisitationen från 1697 uppger att Per Knälle sitter på nr 8 med hustru och barn, och en anteckning omtalar, att han "läser i bok". Denna notis kanske innebär, att han också hade en klockaresyssla. Nästa uppgift ur samma källa kommer först 1708 med "specifikation på ungdomens prosekter", varvid Pähr Esbiörnssons söner Esbiörn och Isack finnas på nr 8. Här kan man anta, att Per Knälle och Pähr Esbiörnsson Knabo, som han ibland nämnes, är samme man. Här möter emellertid för första gången den släkt, som i mer än 200 år har gården i sin ägo. Släkten härstammar från Esbjörn, född i början av 1600-talet. Han är far till den ovan omtalade Pähr Esbiörnsson, som föddes omkring 1660. Mellan hans söner Esbiörn och Isack har hemmanet möjligen delats eller någon omflytning skett, ty hädanefter utgör nr 8 endast $\frac{1}{8}$ mantal och sonen Isack står som ägare från omkring 1720 till sin död 1756, medan Esbiörn i sin tur sitter på nr 10.

År 1725 drabbas Ravlunda av en stor olycka. En vålded ödelägger eller skadar flera gårdar i byn. Albo härads rättsprotokoll och dombok för sommartinget i juni 1725 uppger, att åboarna kommit samman, bland dem även Isack och Esbiörn Pärsson, "klageligen tillkännagivandes huruledes den 4 nästlidne maj deras åboende hemman i Ravlunda . . . med all deras egendom samt alla tre ryttarehusen tillika med 4 andra gatehus blivit i aska lagde". Elden synes ha uppstått i bryggghuset på nr 16, där man just hade byk, och spritt sig till kringliggande gårdar. Skorstenslösa bryggghus förekommo vid denna tid på

*Ravlundagården före flyttningen till Skansen. Parti av portlängans gårdsvägg, byggd delvis i korsvirke, delvis i skiftesverk med lig-
gande ekplank. Dörren leder till häststallets fodergång. Till höger
på väggen en osthäck.*

Östra längan under rivningen. I förgrunden stolparna mellan logen och loggolvet, till vänster dörren till kostallet. Takets halmtäckning är delvis nedtagen.

*Interiör från samma länga. I väggen till kostallet har lerklining
avlägsnats från stakarna.*

Parti av stensättningen i häststallet vid sidan om inkörsporten. Rivningen är fullbordad, och av väggarna återstå endast fotträna.

de flesta hemmanen, liksom boningshusen ännu ofta hade den gamla rökstugutypen. Linné upplyser oss om att "rökstuvor eller våningsrum utan skorsten beboddes ännu på åtskilliga ställen av bönderna, dem gammal hävd handhade, fast icke nya lagen dem nu tillstäd".

För nr 8:s del blev resultatet av rättegången att en ersättning på 40 daler utgick för lidna skador. Dessutom framställdes ett önskemål, att skorstenar skulle allmänt införas, då den gamla rökstugutypen medförde alltför stor brandrisk. 1725 års kyrkobok uppger, att eldens häftighet berodde på "den starka torka som då en tid hade varit" och att hemmanen nr 16, 11, 12, 15 och 7 samt Isack Perssons Knabos nr 8 och Esbiörn Knabos gård nr 10 jämte 7 gatehus på 1½ timme lades i aska.

Det är mycket troligt, att Ravlundagården i sitt nuvarande skick leder sitt ursprung till den gård som byggdes upp på nr 8 efter katastrofen. Något exakt årtal kan ej påvisas, men ett par granngårdar av snarlik typ äro medelst inskriptioner daterade så sent som 1791 respektive 1792. Dock bör Ravlundagården vara betydligt äldre.

Efter Isack Pärsson kommer sonen Ohla Isaksson 1756 till gården och efterträdes 1786 av sin son Gumme Ohlsson. Efter dennes död 1816 anges änkan Boel som ägare, men genom fastebrev 1820 tillträder sonen Nils Gummesson sin rättmätiga egenhet och löser ut sina tre syskon. Denne Nils är far till gårdens siste ägare Ola Nilsson, som brukade hemmanet från 1844 till sin död 1911.

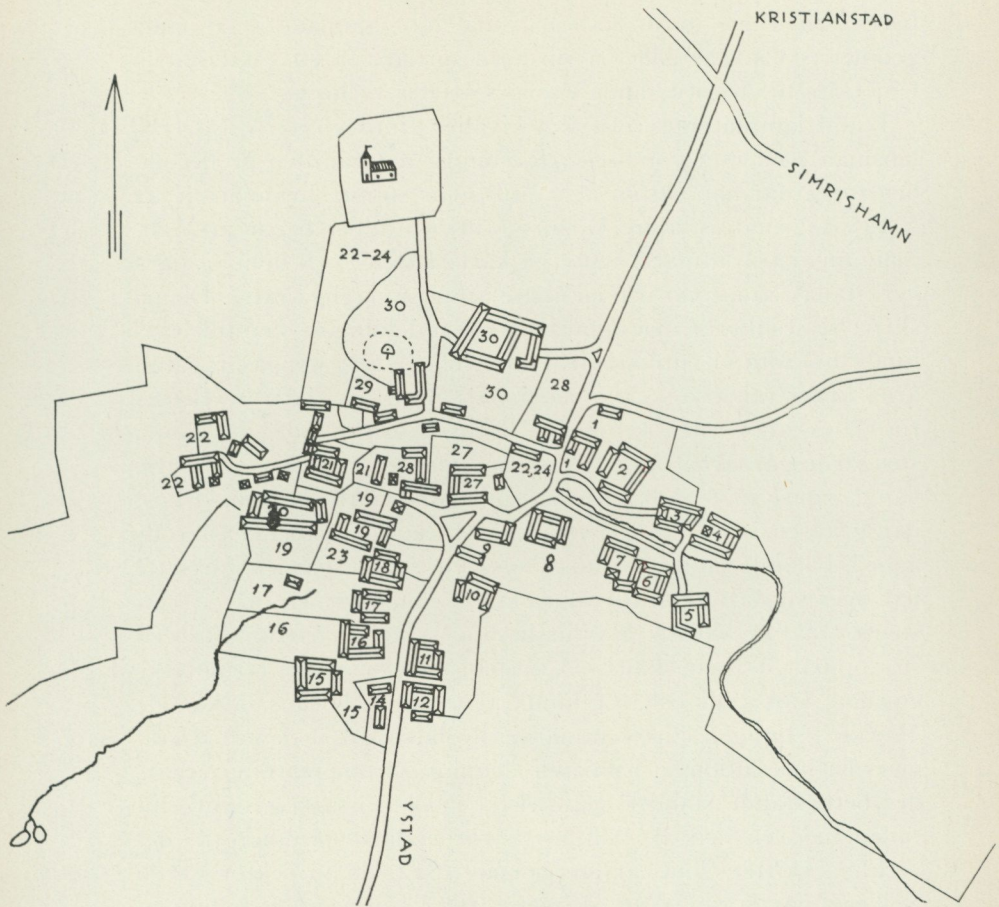
Av särkartan över byn, sid. 47, kan man utläsa, hur gårdarna lågo samlade kring vägkorsningarna och kyrkan, som typ alltså en s. k. korsvägsby. Byn tangerades av stora landsvägen Kristianstad—Simrishamn och där tillstötte även vägar till de närbelägna byarna Skepparp åt nordost, Haväng åt öster och Vitaby åt sydväst. Gårdarna grupperades ursprungligen kring den lilla bäcken i öster och man kan med den som utgångspunkt följa gårdarna i nummerordning. Nr 8 ligger då ungefär mitt i byn, där numera landsvägen till Vitaby går fram. Denna del av byn kallades Österkrok, medan den västra delen benämndes Storegård, där bl. a. länsmansgården låg. Det är tydligt, att

bäcken fungerat som en samlande faktor för bygrupperingen, men någon typisk bydamm lär knappast ha funnits.

Enligt en kunglig förordning av 1789 och ett kungligt brev år 1790, förnyelser av förordningen från 1723, har Kammarkollegiet "förklarat vilka kronohemman och lägenheter måge till skatte försäljas". För nr 8:s vidkommande finns ett brev bevarat, vari kollegiet "upplåte och försälje till rusthållaren Gumme Olsson... rusthåll under Nr 3 vid Swabitholm". Köpesumman var 15 rdr 24 shilling specie, och köpet verkställdes den 10 mars 1790. Köpebrevet anger i kanslistilens högtidliga ordalag, att marken hädanefter tillfaller köparen och hans arvingar "i våto och torro, närby och fjärran, intet undantagandes av allt det, som därtill lyder, med rätta ligga bör, och lagligen tillvinnas kan, att njuta, bruka och behålla under skattemanna börd och rättighet till evärdelig ägo, som lag förmår. — Så skall ock merbemälte hemman efter nedanstående datum från krono till skatte uti jordeböckerna införas." Övergången från krono- till skattejord sker sålunda ganska sent i dessa trakter, trots att omläggningen började genomföras redan strax efter 1700 i andra delar av Skåne.

Effekten av ovannämnda förordning kan avläsas i ett fastebrev av den 5 oktober 1820 "... hurusom änkan Boel Hansdotter i Ravlunda, på grund av det mellan henne och avlidna mannen Gumme Olsson, den 29 juli 1816 upprättade testamente, ... till deras son Nils Gummesson upplåtit och avträtt krono skatte rusthållshemmanet No 8 $\frac{1}{8}$ dels mantal Ravlunda, emot den i testamentet benämnda utlösningssumman 400 riksdaler riksgäld till hans syskon Ola, Hanna och Karna samt betingade undantagsförmåner för änkan Boel, efter särskilt kontrakt".

Från 1834 finns ett protokollsutdrag, som belyser frågan om brukandet av ekskog. Hittills var denna förbehållen staten och hemmansägarna fingo ej utan särskilt tillstånd taga ektimmer för eget behov på sina marker. Detta år köpte emellertid "Nils Gummesson för 3 skilling banco (lösen enligt K. M:ts förordning 1830) för att disponera uppväxande ekskog å dess ägande krono skatte hemman No 8". Därtill kom också "18 Rdr såsom

Enskifteskarta över Ravlunda by av år 1816. Omritad detalj av själva byn.

löseskilling för vrakekar å hemmanets ägor", varigenom kronan avstod från alla anspråk på skogen.

Med det slutande 1700-talet kommer ökade krav på reformer och effektivisering med hänsyn till jordfördelning och odlingsmetoder. Nya skiftesprinciper vinna insteg och från Skåne härstammar för Sveriges vidkommande den revolutionerande ny-

heten, att varje gård skall ha sina ägor samlade i ett enda geometriskt stycke eller på sin höjd spridda på ett fåtal ställen i motsats till förutvarande enorma sönderstyckning.

Bland lantmäteristyrelsens arkivalier finns en skrivelse från länsman Anders Strömbeck i Ravlunda, daterad den 21 december 1799, där han såsom ägare till byns största hemman nr 22—24 på grund av äldre kartors otillförlitlighet begär att "allmänningar och utmark måtte på karta läggas, och delning därå verkställas, så att var och en måtte njuta sin lagliga rätt". Denna skrivelse resulterar i en uppmätning och delning av den till Ravlunda by hörande utmarken. I november 1804 uppgås rågångarna kring utmarken. Man började i nordväst, "därest Bröserups bys ägor tillstöta denna byens", och följde de gamla stengärdesgårdarna längs Bröserups plantering och dess Södre vång, vidare mot Södra Björstorps ägor ner till Klemmedshus, där gränsen stötte intill "utsockne frälse hemmanet Tåsteröds ägor", lydande under Torups sätesgård. Gärdesgården fortsatte här över Gasta-lyckan och Burahusets vång ner i en del "till ett stenrör på så kallade Ravlunda bys skog", härifrån "till en stor jordfast sten, kallad Vitesten, som utgjort hörnmärke emellan Tåsteröds och Ravlunda ägor, samt Torups så kallade Tjocke", slutligen "utför utmarken Röla kallad, nedentill Klammers bäckens utlopp". Liknande delning och uppmätning begärdes beträffande ståndsskog av ek och bok, furuskog samt områden med en och al. Allt detta var endast preludier till det verkliga skiftet, som tar sin början 1822, då inspektör Jacob Solberg på Torup i en skrivelse till konungens befallningshavande "å högvälborne greven C. G. Pipers vägnar, som numera ägare av skatte rusthållshemmanet No 23 $\frac{1}{8}$ mtl Ravlunda", anhåller om "att i enskifte lagligen utbryta och sammandraga ägorna till detta hemman". I mars samma år sker förordnandet och den 29 augusti börjar verkställandet. Ur protokollets många paragrafer kan utläsas, att alla gamla vägar bibehållas och uttagas till 8 alnars bredd, och att nya vägar läggas på nödiga ställen och uttagas till 6 alnars bredd; att samfällt ler- och sandtag fräntages; att numrerade gatuhus bibehållas; att brytstugoplats uttages i Västre vång; att "utflyttningen bör

vara verkställd åtta år efter den tid enskiften äro i bruk tagne, och erläggas årligen för gårdstomter, nödiga kålhagar och gödselställen, tills utflyttning sker, av de som skola utflytta, till de i byn kvarstående 5 kappar korn av varje geometriskt kappeländ jord;" att utflyttningshjälp skall utgå med 1 rdr 24 skilling banco tunnlandet "för den som uppför sina byggnader efter ortens bruk", och 2 rdr "för den som uppför de samma av tegel eller gråstensmur". Som delningsgrund användes 1671 års hemmanstal.

Härefter följde de enskilda åboarnas önskemål. Nr 8 begär att få kvarstå i byn och erhålla sin plan i söder från åbyggnaden räknat, väster om nr 5. Sedan alla jordägarna begärt enskifte beslutas, att planer skola uppgöras till varje hemmans nummer. Den 13 september samma år tilldelas åboarna sina nya skiften. Här heter det i protokollet: "No 8 som begärt kvarstå i byn med åbyggnaderna, frånträder nu detta läge och får sin plan i stället i norra vång på de så kallade Robertsåkrarna emellan Bosarps rågång och bäcken." Nr 27, som begärt samma plan som nr 8, kvarstår och får den önskade planen "emedan han därtill framför No 8 äger förmånsrätt". Efter förrättningens slut visade sig några av åboarna missnöjda med resultatet och bland dem också Nils Gummesson på nr 8. Eventuella klagomål skulle inom 14 dagar anföras hos konungens befallningshavande. Tydligt har man dock fogat sig i bestämmelserna, ty nr 8 flyttade ut till den angivna platsen och gården uppfördes på planens sydvästra hörn nära bäcken och alldeles intill gränsen för nr 10:s plan.

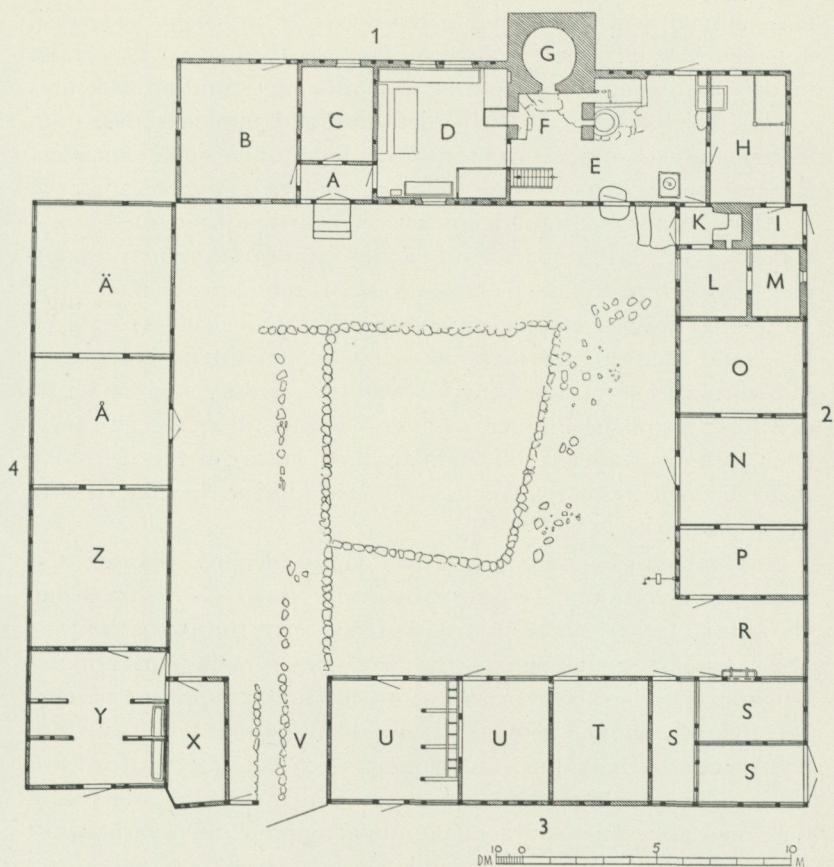
Vid ingången i skiftet hade nr 8 dels gatumark för gårdsplats, dels åker- och ängsmark i Norre vång på ca 26 olika ställen, i Södre vång ca 20 skiften, i Östre vång ca 16 ställen, dels utmarksskiften på 3 ställen; allt som allt utgörande 73 tunnland. Den mark som tilldelades hemmanet vid utgången av skiftet utgjordes av 36 tunnland inägor, de s. k. Sannekullsåkrarna, Robertsåkrarna, Skinnsärkahålan och Ränneledsåkrarna; 6 tunnland ängsskifte i söder i Bolen och Hallnastycket samt 14 tunnland odlingsbar utmark i väster i Hästhagen, Norre Hejdor, Lergraveåkrarna och Drottningstens-

åkrarna; tillsammans 56 tunnland, vilket var en ordinär summa efter delningen. Härigenom åstadkoms ett bättre utnyttjande av jorden och en centralisering av arbetet, även om bönderna själva i början betraktade reformen med oblida ögon. Skiftet pågick 1822—1824 men stadfästes först 1827.

Samorganisationen av arbetet på byns vångar hade därmed väsentligen spelat ut sin roll, då det gemensamma arbetet ej längre var aktuellt, utan var och en själv kunde bestämma över plöjning, sådd och skörd. Men byalaget fanns kvar till omkring 1900. Åldermannen, som valdes för fyra år i taget, hade som sin speciella uppgift att hysa främlingar, som kommo till byn och önskade husrum. Välsedda gäster fingo bo i stuglångans gästrum, medan övriga fingo nöja sig med logen. Stämman brukade hållas i någon av gårdarna och man gick därvid i tur och ordning mellan bönderna. Bystämman beslöts gemensamt och lystes på i kyrkan. Byalaget var ett uttryck för det absoluta samarbetets princip och en grundläggande faktor inom bysamhället men har nu fått vika för andra styrelseformer.

Genom sitt läge har Skåne alltid stått nära mellaneuropeiska och västerländska kulturformer och utgjort en naturlig brygga mellan Skandinaviska halvön och kontinenten. Till Skåne ha nya impulser och kulturelement överförts och i viss mån ombildats efter redan befintliga normer. Skåne kan sålunda uppvisa ett otal brytningsformer vid mötet av flera kulturområden.

Icke minst gäller detta ifråga om gårds- och byggnadsskick. Den låga, fyrlängade, kringbyggda gården i korsvirke med gårdsplan av fägårdskaraktär är alltså typisk för Skåne liksom för de danska öarna. På slättbygden med dess rikliga tillgång på lera och halm — och även i den angränsande risbygden — uppföras byggnaderna mestadels i korsvirke, där endast ramen utgöres av trä. På en stenfot reses denna ram och som fyllnad användes käppar och vidjor av al och en, som antingen stå vertikalt, s. k. stakavägg, eller flätas, s. k. sprötavägg. Denna stomme klinas med lera, som ibland ältas med sand eller hackelse. I Österleden användes ohuggen sten som fyllnadsmaterial, speciellt i uthuslångor. Som taktäckning användes halm eller

Plan av Ravlundagården på Skansen. 1 stuglängan, 2 loglänga, 3 portlängan, 4 loglänga (med kostallet, Y).

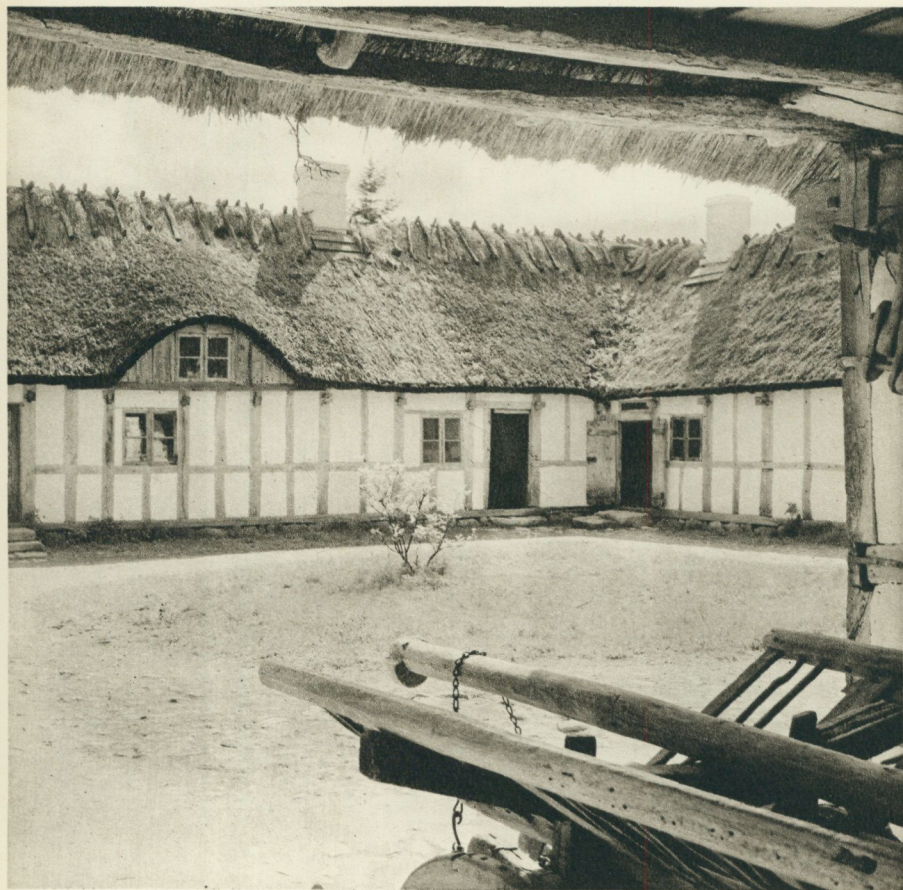
torv. De äldsta kända formerna av boningshus synas ha varit av frankisk typ med stuga och särskilt kök såsom framgår av Linné: "Innerst i förstugan är en gruva eller vid spis nere på jorden, hög som en karl och i stället för skorsten hava de tak inom huset av bräder, som lutar upp och inom vinden, som icke är högre än huset, än att man kan räcka dit upp med handen." I skogsbygden däremot, med rik tillgång på virke, uppförs byggnader i knuttimring, bålekonstruktion eller skiftesverk, där

hela väggen är av trä. Boningshuset här är oftast av sydgötisk typ med härden inne i själva stugan. Mot slutet av 1700-talet modifieras denna typ genom att en brädvägg stundom inskjutes mellan kök och stuga. Risbygden slutligen uppvisar dessutom intressanta korsningsformer mellan dessa båda rena områden, såsom Campbell i sin ovan omtalade undersökning sökt påvisa.

Albo härads sydliga delar ha ren slättkaraktär med korsvirkeslängor, där stolparna stå på sten. Längre norrut förekommer både- och plankkonstruktion i olika kombinationer med korsvirkets lervägg. Denna generalisering får dock tagas med en viss modifikation, då man, alltsedan statsmaktens ingripande vid mitten av 1700-talet till förmån för stenhus med tanke på den stora brandrisken, mer och mer övergått till att bygga i tegel eller sten. Bostäderna bli stabilare och lättare att underhålla, men därmed reduceras också det för Skåne karakteristiska byggnadsskicket.

Ravlundagården sådan som vi i dag se den på Skansen är i stort sett densamma som låg i byn före skiftet och som sedan flyttades ut. Ett skiftesprotokoll från förrättningarna 1821—1824 omtalar, att åbyggnaderna består av fyra längor. Huvudlängan i norr beskrives vara av "15 binningar, uppförd på ekefot, med ekestagar i gott stånd, inredd till stuga, kök, brygghus och tvenne härbergshus. Östra längan på lika sätt uppförd för tio år tillbaka och innehåller 13 binningar, inredd till fähus samt loge med golv. Den södra 11 binningar gamle, men på lika sätt uppförd som den förra, inredd till kort loge och golv samt hugghus. Västra längan något bättre än den sistnämnda, i byggningssättet lika och innehåller 12 binningar, inredd till drängkammare, port, stall, hölada och fårhus. Gården är rymlig och till en del stenlagd."

Att döma av gårdens nuvarande plan, sådan den var vid flyttingen till Skansen, har tydligen i samband med utflyttingen vid skiftet en omplacering av längorna skett. Stuglängan med den av gråsten och lera byggda, utskjutande bakugnen flyttades från norr till söder, den östra behöll sin placering i gårdsfyrkanten, medan den förutvarande södra längan lades i väster och den västra i norr. Denna ombrytning kan förklaras, då man

Ravlundagården efter flyttningen till Skansen. Gårdsplanen, sedd från inkörsporten, med boningshusets vitkalkade korsvirkesväggar i fonden.

Stugan med utblick mot »sterset», köket. Till vänster om sättugnen, som eldas från köket, den s. k. kakelugnsbänken, vilken samtidigt tjänstgör såsom gåsabänk.

betänker att gården nere i byn hade stuglängan ställd snett emot den väg, som följde bäckens riktning mot Österkrok, och inkörsporten i västra längan mot byvägen. På den nya tomten där- emot togs hänsyn till den nya väg, som lades ut till de här belägna hemmanen. Att lägga stuglängan mot bäcken, dvs. i söder, var fördelaktigt, ty då erhöles direkt tillgång till vatten. Den ursprungligen västra portlängan lades mitt emot åt vägen. Denna förmodade omplacering har dock skett utan att någon större förändring i utrymmenas funktion ägt rum — vad som byggts till fähus förblev fähus, loge förblev loge, etc.

Ravlundagården är en typisk representant för ett relativt sent utvecklingsstadium i korsningsformerna mellan de ovan om- talade byggnadssätten. Längorna vila på stora, ohuggna stenar. På dessa ligga fotträn, i vilka korsvirkets ramverk intappats med lodräta stolpar och "unnerstannare" samt vågräta "lejdare", "listaträn" och "löshult", allt av ekträ. Endast stuglängan är uppförd i rent korsvirke. De övriga längorna ha nästan genomgående bål, dvs. skiftesverk med liggande ekplan- kor i de nedre facken. På 1880-talet blev hela gården klädd med bräder, så att korsvirket doldes. På Skansen har man dock åter- givit längorna deras forna utseende. Risgavlar, gjorda i spröta- väggskonstruktion men utan kline och typiska för trakten, fin- nas på östra och västra längornas nordsidor, övriga gavlar äro brädfodrade. Taken äro halmtäckta s. k. bindtak.

Genom den stensatta gatuporten i norra längan kommer man in på den delvis stensatta gården, där djuren fingo passera. Rakt fram ligger den envåniga boningslängan med två in- gångar. Den vänstra dubbeldörren, findörren, har ett list- och ramverk, som förekommer på en del dörrar i trakten. Denna typ kallas simrishamnstypen och har utförts av en snickare i byn under senare delen av 1800-talet. Den mest brukade ingången är dock den till köket eller "sterset". Golvet är här stensatt med kullersten. Till vänster för en trappa upp till vinden och snett framför dörren befinner sig den stora öppna skorstenen. Eldstaden utgör ett litet rum för sig med stensatta eldpallar längs väggarna, på tre sidor i det närmaste kupolvälvd och slu- tande i själva skorstenen. Öppningen rakt fram leder in till den

ovala bakugnen, som skjuter fram utanför ytterväggen. På vänstra sidan syns en lucka som leder in till stugans sättugn och till höger en öppning till malttorkan och en till bryggpannan. Här återfinnes sålunda det frankiska husets koncentrerade och rationella eldningssystem. De dörrar eller lämmar av trä, som ibland förekomma framför eldpallarna, kallas "kappedörrar". Denna eldstadstyp nådde Sverige från kontinenten och har utbredd sig speciellt inom våra sydligaste landskap. Intill eldstaden finns kölnan eller malttorkan och bryggpannan, båda vilande på en kraftig stenfoot. Vid gårdsväggen står dessutom en maltkvarn. Väggen mitt emot har en mindre dörr ut till trädgården och strax innanför finns en brunn samt diverse redskap för tvätt, ölbrygd och smörberedning. Till höger finns en kammare, vilken användes som förrådsrum. Golvet är här delvis av jord, delvis stensatt. Detta utrymme har i Skansens vägledning benämnts drängkammare, eftersom Ola Nilsson en tid hade sin dräng boende här. Det har stått i intim förbindelse med köket och arbetet därstädes. Det ovan refererade skiftesprotokollets benämning "härbärgeshus" syftar troligen på dels detta rum, dels kistekammaren i stuglängans motsatta del och har möjligen använts under inflytande av den sydgötiska hustypens terminologi.

Från köket kommer man över en hög tröskel in i dagligstugan, där man äter, sover, arbetar och håller sina fester. Möbleringen utgöres av en väggfast "himlingasäng" i ena hörnet, en gäsabänk nere vid den andra ingångsdörren — på Ravlundagården dock överflyttad till kakelugnsbänkens plats — säten med ryggstöd längs två väggar framför det stora bordet med stenskiva och invid sättugnen kakelugnsbänken, där det alltid var varmt och bekvämt att slå sig ner för en vilopaus. Sättugnen har förbindelse med eldstaden i köket, och prydes av reliefer i järn, föreställande Sankt Göran och draken samt Simson och lejonet, vanliga framställningar på dylika plattor, som tillverkades vid småländska bruk. Över ugnen finns ett antal torkställningar för kläder och annat tyg, en krok, där fårbogen hängde, och över dörren till köket en kärllhylla. Stugan hade ursprungligen jordgolv, men på senare tid har brädgolv lagts in.

Boningshuset har plana mellantak och väggfönster, vilka visa gårdens sena utvecklingsstadium. Den sydgötiska hustypen t. ex. hade däremot tidigare endast takfönster.

Stugans andra dörr leder ut till förstugan med "findörren". Till höger ligger kammaren, där husfadern vid skrivpulpeten skötte gårdens affärer. Där finns bl. a. en utdragssoffa, ett hängskåp och några stolar med de för trakten typiska, halmflätade sitsarna. I förstugan finns också en dörr in till "kistekammaren", även kallad "källarhuset", eftersom källaren och nedgången till den befann sig här. Murrester av källaren är det enda, som finns kvar på tomten i Ravlunda. Kistehuset var förvaringsrum för kläder, linne och sängkläder, som lågo nerpackade i pampiga och rikt bemålade kistor. I detta rum hystes tillfälliga gäster och här hade husmodern sin vävstol stående.

Västra längan, som har förbindelse med köket, rymmer den minimala undantagsstugan med härd och eldpallar mitt emot dörren ut till gården samt visthusbod och två små rum, varav det ena har en sättugn i förbindelse med eldstaden. Undantaget iordningställdes troligen omkring 1820 för Gumme Olssons änka Boel, då sonen Nils Gummesson övertog gården. Vidare upptar längan en stor loge och två loggolv. Därefter följer ett mindre portluder, där dock ytterväggen saknar öppning. Det kan tänkas, att man här haft en verklig passage utåt under ett tidigare skede. Emellertid skulle en gård vara bondens fästning och ej ha för många portar, och man var förr i tiden rädd för tjuvar och andra ovälkomna gäster. Hade någon gård två portar, brukade de ligga i motsatta längor, helst i öst—västriktningen. I skjulet ställde man vanligen undan vagnar och jordbruksredskap. Det nordvästra hörnet är inrett som svinstia med en liten dörr utåt, varigenom gödsel rensades bort. Dylika dörrar förekomma även i stall och fähus. Troligt är, att detta utrymme först i senare tid gjorts i ordning till svinstia.

Norra längan, som är uppförd helt utan spik, rymmer huggus och snickarbod, vilka utrymmen före 1820 användes som hölada, medan hugg- och snickarbod troligen tidigare fanns där undantagsstugan nu är inrymd. Därefter kommer stall, portskjul och drängkammare. Att den senare var belägen här och

ej i stuglängan, bestyrkes av det ovan citerade skiftesprotokollet och av den allmänna regeln, att drängen skulle vara i närheten av djuren. Ty i det bredvidliggande nordöstra hörnet är fähuset beläget. Stall och fähus ha plana innertak av bräder, på vilka man lade hö för att vintertid utestänga den värsta kylan. Östra längan upptages av loge och två loggolv.

Det har i det föregående redan talats en del om redskapen och deras placering. Husets förråd av textilier samt redskapen för deras beredning förvarades i kistekammaren. Redskapen för brygd, bak och byk i köket och hushållsarbetets produkter i stersset, såsom bingar med mjöl, gryn och malt, ölkrus och tunnor. På logarna hängde liar på för dem avsedda spikar samt slagor, "pejlar", som användes vid tröskningen. I stallet förvarades seldon, grepar, skyfflar, kvastar och en eller annan stege. Stegar brukade även hängas på utsidan av någon av längorna. Snickarboden rymde förutom rena snickarverktyg bl. a. sågar, yxor, spadar och dikningsredskap, speciellt för stenarbeten. Vagnar, harv och årder ställdes in i något lider eller på gården, men helst inte i själva porten, där passagen skulle vara fri. Att man hade årder i stället för plog, visar vilken ålderdomlig prägel som vilar över trakten och med vilken seg envishet man hållit fast vid invanda redskap och tvekat att tillägna sig modernare metoder. I fähuset voro hoarna längs väggarna på sina håll förfärdigade av hela ekstockar, vilket vittnar om den tidvis goda tillgången på skog. En sådan ho finnes i Ravlundagården. På en skuggig yttervägg hängdes en s. k. ostahäck, ett slags träskåp med tätt sittande borrhål, i vilket de hemmalagade ostarna fingo mogna.

Ravlundagårdens siste enskilde ägare, Ola Nilsson, blev tidigt änkling. Hustrun dog redan 1884 och äktenskapet var barnlöst. Han sörjde sin hustru mycket djupt och det förklarar kanske till en del, varför han lät gården förfalla under de sista trettio åren. I början hade han en dräng till hjälp, men till slut skötte han gården ensam. Det blev också därefter. Då och då plöjde han godtyckligt upp en teg, men det mesta fick växa igen. Likväl var han så finurlig, att han sålde gräshöstdaden till andra

bönder i byn, vilket gav honom en årlig inkomst av boråt 1.500 kronor. Med rätta kunde han skryta över att ingen annan i hela byn hade så mycket folk arbetande på sina ägor som han. Från att ha varit en av de mest blomstrande gårdarna i byn, brukad av en idog släkt, förföll nu gården och dess marker katastrofalt. Det var Olas mening, att en av hans brorsöner, Per, skulle ärva gården, och denne arbetade hos honom under några år på 90-talet, men de kunde inte dra jämnt. Ola blev åter ensam och efter hans död 1911 såldes gården till Skansen. Blott ett stenkast från den gamla gårdsplanen reser sig nu en modern skånsk gård, och nr 8:s marker ligga åter under plogen och ge rika skördar.

ÄGARE TILL HEMMANET NR 8 RAVLUNDA

(årtalen dokumentariskt belagda)

Jöns Deign (Klockare)	} identiska(?)	 —1660—
Jöns Persson		
Pähr Esbiörnsson (Knabo)	} identiska(?)	{ —1672—80—
Per Knälle		{ —1697—
		{ —1708— o. 1720
Isack Pärsson		{ o. 1720—1756
Ohla Isaksson		1756—1786
Gumme Ohlsson		1786—1816
Änkan Boel		1816—1820
Nils Gummesson		1820—1844
Ola Nilsson		1844—1911

RAVLUNDAGÅRDENS SLÄKT

Esbjörn, början av 1600-t.

Pähr Esbiörnsson, f. o. 1660

Esbiörn Pärsson, Isack Pärsson, f. 1692, d. 1756

Pär Isaksson, Ohla Isakson, f. 1725, d. o. 1804

Gumme Ohlsson, f. 1760, d. 1816, Anders Ohlsson
g. m. *Boel*, d. 1845

Nils Gummesson, f. 1790, d. 1844, *Ohla Gummesson*, f. 1797, Hanna, Karna

Karna, Gumme, Ola Nilsson, Hanna, Pehr, Anders Nilsson, f. 1833, d. 1916
f. 1824, d. 1911 g. m. *Karna*, f. 1844, d. 1884

Per Andersson, f. 1860, d. 1944, Nils, Anders, Johan, Ola Andersson

Tryckta källor (som icke nämnts i noterna):

Berg-Svensson, Svensk bondekultur, Sthlm 1934. — Ehrenborg, Aug., Allmogen i Albo härad under 1880-talet, Kristianstad 1945. — Erixon, Sigurd, Skansens kulturhistoriska avdelning, Sthlm 1931. — Gustafsson, Gotth., Bidrag till den skånska gårdens historia, Lund 1926—27. — Sjöborg, Gust., Topographia Paroeciae Raflunda et Monumentorum, quae circa sunt, Lund 1791. — Stoltz, Elof, Som liten i Ravlunda prästgård, Sthlm 1947. — Tufvesson, Theodor, Herremän, bönder och annat folk, Lund 1938.

Otryckta källor:

Skiftesprotokoll och kartor i Lantmäteristyrelsen, Stockholm, och i Lantmäterikontoret, Kristianstad. — Biskopsvisitationer, husförhörslängder, mantalslängder, bouppteckningar, jordeböcker, kyrkobok 1725 och häradsrättens dombok 1725, samtliga i Landsarkivet, Lund. — Uppteckningar i Lunds Universitets Folkminnesarkiv. — Handskrifter, Rönnbeckska samlingen XIII, Lunds Universitetsbibliotek. — Jordeböcker i Kammarkollegiets arkiv, Stockholm, och i Rigsarkivet, Köpenhamn.

ANNA REGINA KHEVENHÜLLER TILL JULITA

av Andreas Lindblom

Det berättas att när adelskapet avskaffades i Österrike efter första världskriget, någon furst Schwarzenberg lät trycka på sitt visitkort: Nobilisé par Charlemagne, dénobilisé par Karl Renner.¹ En fullt så elegant formulering skulle medlemmarna av den ännu fortlevande österrikiska familjen Khevenhüller inte ha kunnat åstadkomma, de måste nöja sig med att räkna sina anor i landet från vid pass år 1036 då en medlem skall ha inflyttat till Kärnthen från Franken.

Samma år som Gustav II Adolf stupade vid Lützen nämnes f. d. kejsarliga rådsherrn Paul Khevenhüller som överste vid ett kavalleriregemente i svensk sold. Han kämpade alltså mot sitt fosterland, något som likväl ter sig mindre osympatiskt när man får veta att han var god protestant och 1629 måst gå i landsflykt för sin tros skull. Rik som han var, försträckte han svenska regeringen stora penningssummor. 1636 reser han över till Sverige där han erhåller kronogodsens Julita, Äs, Fogelstad och Forsby, alla belägna omkring sjön Öljaren i Södermanland, i förläning som säkerhet för sina stora fordringar. På Julita fortsätter han den viktiga bruksrörelse, huvudsakligen kanontillverkning, som igångsatts av hans landsman och frejdade företrädare på godset, artilleriöversten Melchior Wurmbrandt. För övrigt säges Khevenhüller ha varit bondeplågarare — inget särskilt originellt på den tiden — varjämte förtäljes att han dog

¹ "Adlad av Karl den store, berövad adelskapet av Karl Renner" (österrikisk statskansler 1918—20).

i rikssalen på Stockholms slott, ”då han stod och värmdes sig vid spisen, sedan han med de övriga riksens råd bevistat kronprinsens sedermera konung Carl XI:s döpelseakt”.

Detta och åtskilligt mer av äkta eller tvivelaktigt värde kan man utläsa ur lättillgängliga skrifter, främst svenska adelns ättartavlor. Släkten Khevenhüller introducerades nämligen 1647 som nr 10 bland friherrarna på det svenska riddarhuset; den dog ut redan 1662 med stamfaderns yngste son.

Här intresserar oss framförallt dennes äldsta syster, Anna Regina. Hon var född i Kärnthen 1618, samma ödesdigra år alltså som trettioåriga kriget bröt ut. Vi får anta att den unga skönheten följde med fadern i landsflykt och sedan vidare över till Sverige, till det nya hemmet på deras svenska sätesgård Julita — han skrev sig friherre till Julita, Landscron och Wernberg, arvherre till Hohen-Osterwitz och Carlsburg. Sedan hör vi ingenting om henne förrän den 26 januari 1654, då hon gifter sig på Julita med Matthias Palbitzki. Denne pommerske adelsman är en i vår kulturhistoria välkänd figur. Efter en sorgfällig uppfostran i bokvett och krigiska dygder kommer han genom förmedling av fältmarskalken Gustav Horn till hovet i Stockholm, där han snart avancerar till drottning Kristinas kammarherre och konstagent i främmande land. I denna senare egenskap tillbringar han åren 1645—48 huvudsakligen i Egypten, Grekland och Italien. 1649—50 möter man honom ånyo i Italien denna gång med diplomatiskt uppdrag; härifrån återvänder han hem till drottningens kröning. 1651 är han åter stadd på resande fot, vi finner honom sålunda tillsammans med sin blivande svåger Paul Khevenhüller d. y. i Spanien, där han utvecklar sin för tiden och honom själv typiska dubbelverksamhet som diplomat och konstagent. Knappt har han i januari 1654 hunnit gifta sig, förrän han ånyo beger sig i väg dit ned — kanske blev det som Granberg antagit, tillika hans bröllopsresa. Han hemkallas emellertid av Karl X Gustav som önskade ha honom i sitt högkvarter under det polska fälttåget. Palbitzki:s vidare ambassader och uppdrag — i Tyskland, Polen och Österrike — kan vi hoppa över. Vi konstaterar bara att han vid svärfaderns död, 1662, erhöll Julita i förläning, ehuru han troligen inte tog

Anna Regina Khevenhüller. Teckning av Matthias Palbitzki
i en honom fordom tillhörig skissbok, nu på Lövestads slott i
Östergötland.

Anna Regina Khevenhüller. Julita.

Anna Regina Khevenhüller. Julita.

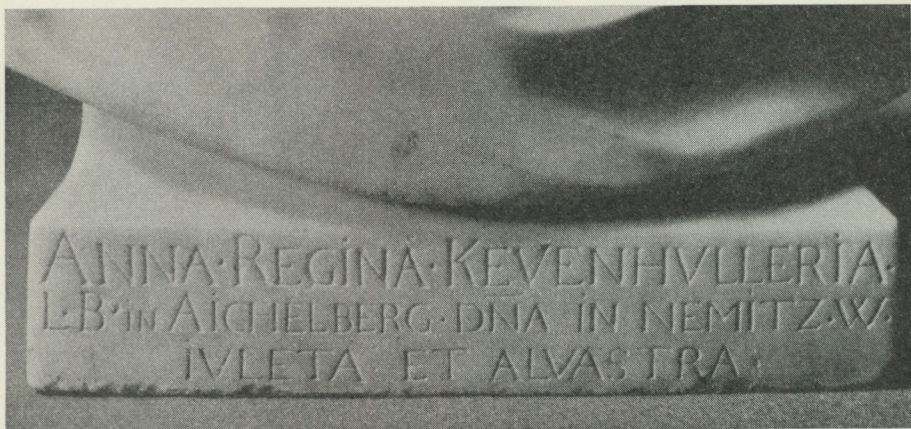
Upptill: Anna Regina Khevenhüller. Detalj. — Nedtill: Drottning Kristina. Detaljer av en bronsbyst, italienskt arbete. Nationalmuseum, Stockholm.

gåvan i besittning förrän efter svärmoderns frånfälle 1670, samt att han själv avled på Julita år 1677 femtiofyra år gammal. Den som vill veta mer om Palbitzki finner åtskilligt i Wilhelm Nissers fina skildring av honom "som connoisseur och tecknare", vilken framförallt bygger på hans i Riksarkivet bevarade dagbok och de skissböcker som tillhör resp. Nationalmuseum och biblioteket på Lövestads slott i Östergötland.

År 1948 har Nordiska museet i deposition från Nyköpings museum erhållit en utsökt vacker marmorbyst föreställande Palbitzki's ovan omtalade maka Anna Regina Khevenhüller. Den överlämnades välvilligt i anslutning till vår begäran för att uppställas på Julita, hennes forna hem. Bysten är ett utsökt konstverk i naturlig skala (dess höjd är 61 cm).

Ur modehistorisk synpunkt tilldrar sig håruppsättningen ett särskilt intresse. Håret är delat i två stora länkar och benat i mitten; de faller ned över öronen och förenas till en knut i nacken. Över hjässan ett band, ovanför vilket håret är slätkammat. Två lösflätor har arrangerats, den ena runt bakhuvudet, den andra på tvären från hjässan och ned under hårknuten. Ett par långa lockar faller över axlarna, några smärre hänger ned vid öronen. Frisyren är mycket komplicerad, den skiljer sig påtagligt från 1650-talets rika svall av "naturliga" lockar. Palbitzki har i Lövestadalbulet avbildat sin hustru med detta äldre, från de tidigare drottning Kristina-porträtten välkända hårmode.¹ Intressant nog stämmer marmorbystens avancerade frisyrt rätt väl men den som förekommer på en Bernini (enligt min mening med orätt) tillskriven bronsbyst av drottning Kristina som Nationalmuseum häromåret förvärvade från Italien. Skillnaden är egentligen bara den att drottningens hår över pannan klippts och friserats i smålockar. Bysten bär den något äldre Kristinas drag och torde härröra från 1670-talet. De ensamma långa lockarna som faller ned på axlarna — liksom på Anna Regina-bysten — kan ur modesynpunkt dateras till tiden efter 1660.

¹ I Lövestad- och Nationalmuseialbumen finns ytterligare ett antal kvinnoporträtt. Inget av dessa kan dock med säkerhet identifieras med Anna Regina.

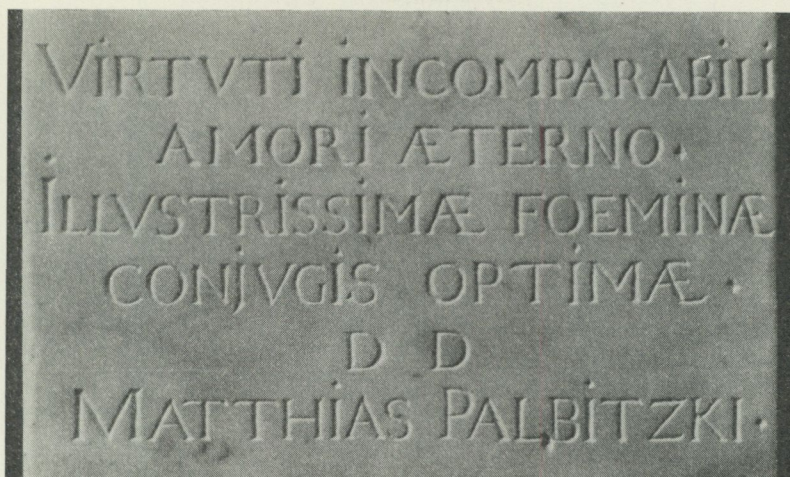
Inskriften på sockelns framsida.

Men vi återvänder till Julitabysten. Den återger ett stolt och förnämt ansikte, påfallande likt drottning Kristinas. Sannolikt skulle någon velat identifiera porträttet med henne, därest det varit anonymt; nu är bilden dokumenterad så tydligt som önskas kan genom den efter allt att döma samtidigt huggna inskriptioner på sockeln. Framtill läser man:

ANNA . REGINA . KEVENHVLLERIA .
L . B . IN AICHELBERG . D. N. IN NEMITZ . W .
IVLETA . ET ALVA STRA.

Och baktill:

VIRTVTI INCOMPARABILI
AMORI ÆTERNO
ILLVSTRISSIMÆ FÆMINÆ
CONJVGIS OPTIMÆ.
D D
MATTHIAS PALBITZKI.

Inskriften på sockelns baksida.

Nu några kommentarer: Framsidans inskription titulerar den porträtterade som friherrinna (libera baronissa) till Aichelberg, detta helt naturligt alldenstund fadern var friherre till detta österrikiska gods som släkten förvärvat redan 1429. Däremot rubriceras hon allenast som fru (domina) till de palbitzkiska stamgodsen Nemitz och Warbelow (inskriftens W) i Pommern samt till Alvastra som Palbitzki fått i förläning; maken hade nämligen ännu ej upphöjts i friherrligt stånd, det skedde först 1675. Särskilt anmärkningsvärt är dock, att hon jämväl anges som fru till Julita. Här residerade ju på 1650- och 1660-talen hennes mor, riksrådets maka, Regina Catharina von Windisch-Grätz som avled först 1670. Titeln "fru till Julita" kan dottern omöjligen ha lagt sig till med förrän efter den 19 december 1662, då Mattias Palbitzki, såsom vi förut erfarit, erhöll gården i förläning. Vi skall emellertid se att bystens datum måste förskjutas flera år framåt, vilket sammanhänger med tolkningen av dokumenteringens innebörd.

Baksidans inskription utgör en högstämd hyllning från make till maka: "Åt den oförlikneliga dygden och den eviga kärleken

hos en lysande kvinna och den bästa maka ägnar Matthias Palbitzki denna hyllningsgård."

Tonfallet i texten, vars samtidighet med marmorbysten ej finnes någon anledning att betvivla, talar starkt för att den tillkommit efter Anna Reginas frånfälle som inträffade den 24 juni 1666. Åt en levande reser man näppeligen en vård med så patetiska ordalag. När hustrun dog var Palbitzki i Wien. Dagboksanteckningen lyder: "(hat) mich Gott mit dem grosen Unglük beleet dn. 24. Junij meine Tugendliches Ehegemahl durch den Todt und zwar abwesend von mihr genommen." Studerar man Lövsstadalbumets här reproducerade porträttbyst av Anna Regina från 1650-talet, så finner man att Palbitzki senare med annan färg kring densamma målat en lagerkrans samt upptill försett det hela med texten: *Æternus mihi dolor et amor* (Evig blir mig smärtan och kärleken). Orden har givetvis nedskrivits efter dödsfallet. Man lägger särskilt märke till uttrycket *æternus amor*, som återfinnes även på bysten och som onekligen pekar hinsides. Bland Palbitzkis bevarade teckningar intar gravmonumenten intressant nog en framträdande roll. Det finns i Lövsstadalbumet exempelvis en fantasibild med Pantheon i bakgrunden och en pyramid till höger med inskriften "Den eviga fridens boning" samt i förgrunden ett monument över tvenne makar vars inskrift säger oss att det rests "Åt den Högste guden och den Eviga kärleken (D M ÆTERNOQ AMORI)".

Vem är mästaren till den i sin art hos oss ganska enastående marmorbysten? Redan 1923 och 1924 uttalade jag den förmodan att Nicolas Cordier — den ende franske bildhuggare av betydande som under 1650—60-talen verkade i Sverige — borde få äran av detta verk. Det var föreningen av formens galliskt kyliga elegans och uttryckets pejlande mänsklighet som kom mig att rikta tanken mot Frankrike. Bland de många tyska och nederländska skulpturverk som vi äger i Sverige från samma tid finns ju ej något av denna art. Enär av Cordiers bestyrkta verk inget är bevarat, hängde mitt antagande dock i luften.

Sedan Karling emellertid 1931 visat att det just var Palbitzki som engagerade Cordier i Italien för drottning Kristinas räk-

ning och vid sin återkomst till Stockholm 1650 hade denne i sällskap, blev sambandet mellan den franske mästaren i Sverige och Julitas blivande herrskap helt naturligt. Min hypotes om Cordier som bystens upphovsman stärktes härigenom. Waldén, som ägnat tidens svenska skulptur djupgående studier, anslöt sig tveklöst till attributionen.

Emellertid häftar därvid en besvärlig hake. Waldén upptäckte på sin tid i framlidne dr Emil Hultmarks numera för den fria forskningen beklagligtvis stängda arkiv en notis som visade att Cordier begrovs i Stockholm den 3 februari 1667. Han överlevde sålunda den porträtterade med bara ett halvt år. När man dessutom av Palbitzkis dagbok vet att denne ej återkom till Sverige från Wien förrän "mit den Ausgang dess Maji 1667", så ter sig attributionen ännu mer problematisk. Kanske finns det ändå något rimligt sätt att rädda Cordiers mästarnamn åt bysten? Den okände marmorhuggare som utfört densamma kan ju haft ett original av Cordier att gå efter. Nog vore det väl ändå egendomligt om konstentusiasten Matthias Palbitzki, som själv gång på gång skickligt avtecknat sin maka, inte skulle ha låtit den just av honom i Sverige introducerade Cordier modellera hennes bild! Kanske har Palbitzki redan från Wien gett Cordier order om marmorbysten, denne skulle ju då haft omkring ett halvt år på sig för utförandet av ett dylikt uppdrag. Om man inte vill pressa fakta för hårt, får man nog nöja sig med den förra hypotesen, dvs. att en bildhuggare X. huggit marmorn efter ett äldre skulpterat porträtt av Cordiers hand. Hårmodet med sina ensamma axellockar talar som vi förut påpekat för tiden efter 1660. Wilhelm Nisser har också framhållit att bysten "av frisyren att döma (härrör) från en betydligt senare epok" (än 50-talet). Naturligtvis kan den dock ej vara yngre än 1677, Palbitzkis eget dödsår. Dateringen 1666—1677 är emellertid säker och det är ju vackert så.

Har bysten en gång haft sin plats på Julita? Det kan ej bevisas. Till Nyköpings museum kom den från Julita granngård Äs, som ägts av Anna Reginas dotter Christina Beatrix, gift von Ungern-Sternberg, vilken fick godset som arvslott vid Matthias Palbitzkis död 1677. Säkerligen var det vid detta till-

fälle som hon också erhöll moderns marmorporträtt. På Äs stod bysten i varje fall redan 1728, enligt vad Marshall Lagerquist meddelat mig.

Enär Palbitzki som änkling tog Julita i besittning 1670 och bodde där till 1677, så blir bystens hemortsrätt på den gamla gården vid Öljurens strand långt mer än en sannolikhet. Visserligen innehade Palbitzki även Alvastra, där för övrigt Anna Regina avled 1666, men på 70-talet tycks Julita varit hans huvudresidens. Där avled han också 1677. En vackrare bild av en älskad hustru kan en efterlevande make knappast önska sig. Och i vårt magra bestånd av barockskulptur framstår bysten som något av det bästa som bevarats. Nordiska museet stannar förvisso i stor tacksamhetsskuld till styrelsen för Nyköpings museum för att den i känslan av det rätta historiska sammanhanget tillät Anna Regina att flytta tillbaka till den trakt där hon lång tid levat och verkat. Och vi har allt skäl att hälsa henne med ett "Välkommen åter".

Litteratur: O. Granberg, Allart van Everdingen, 1902. S. Karling, Trädgårdskonstens historia i Sverige, 1931. A. Lindblom, Fransk barock- och rokokoskulptur i Sverige, 1923, samt Jacques-Philippe Bouchardon, 1924. W. Nisser, Mathias Palbitzki, 1934, B. Waldén, Nicolaes Millich, 1942. Angående frisyren, se O. Gustafsson, Hår- och skönhetsvård, 1947. Förf. har haft förmånen att med denne framstående yrkesman diskutera Julitabystens frisy. Major E. Nordenfalk, intendent vid Lövstadmuseum, tackar jag för utlåning av Palbitzki's skissbok.

DEN GRILLSKA DOPSKÅLEN

av Bengt Bengtsson

U tställningen "Stockholmssilver från fyra sekler" i Nordiska museet sommaren 1947 omfattade ett kvalitetsurval av det silver, som genom decennier av inventeringsarbete kommit till forskningens kännedom. Det svenska silvrets konsthistoria har härigenom med tiden blivit allt utförligare behandlad. Gustaf Upmarks stämpelbok och det stora verket Svenskt Silversmide 1520—1850 äro de främsta vetenskapliga resultaten av detta arbete. Trots mycken forskarmöda och åtskillig diskussion kvarstå dock flera viktiga olösta frågor. Till de främsta av dessa hör frågan om rokokons erövring av det svenska silversmidet. Detta problem skall här närmare beröras med utgångspunkt från ett föremål på museets silverutställning.

Det gäller en stor dopskål av silver, tillhörig friherre Carl Jedvard Bonde på Eriksberg. Skålen består av en snäcka, uppbyggen av en putto, som i sin tur vilar på ett av rocailler och andra ornament uppbyggt fotparti. Till skålen hör ett stort fat, rikt dekorerat med upphöjda rokokoomnament. Såväl skålen som fatet äro stämplade 1745 av guldsmeden Johan Collin (verksam i Stockholm 1735—omkr. 1760). En inskription "A. J. Gril. D: 2 Octob: 1745" anger att den med största sannolikhet är anskaffad av Claes Grill med anledning av hans dotter Anna Johannas födelse. Hon hade kommit till världen den 8 juli 1745. Hennes dopdatum är inte känt, och det verkar osannolikt att det skulle ha inträffat så sent som den 2 oktober, eftersom man på den tiden vanligen endast lät någon dag förflyta mellan födelse och dop. Den 2 oktober synes inte beteckna nå-

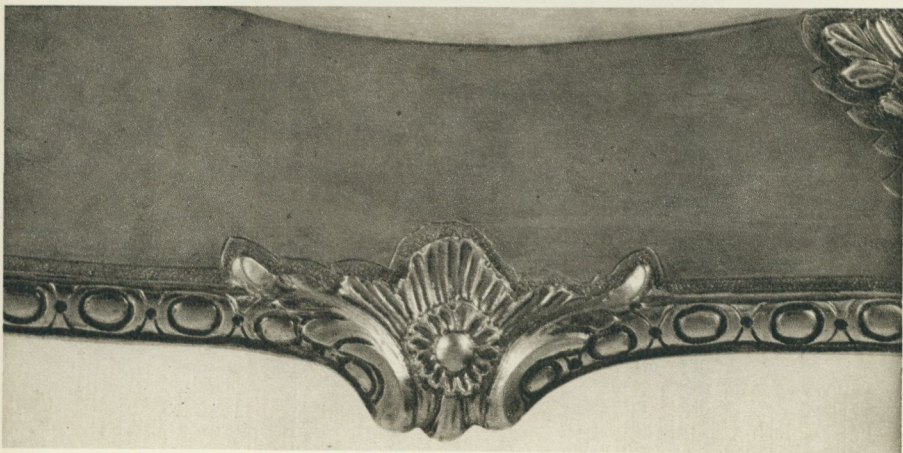
gon högtidsdag i familjen, varför det kan tänkas, att skålen är en senkommen gåva till den nyfödda eller hennes moder, som också hette Anna Johanna.

Det är emellertid främst skålens tillverkning, som här intresserar oss. Arbetet är nämligen till såväl form som dekoration en skapelse i högklassig, fullbildad rokokostil av franskt kynne. Det har tillverkats vid en tidpunkt, då ingen av våra svenska guldsmeder ännu självständigt hade skapat ett moget rokokoarbeta. Skålen är ur denna synpunkt minst tio år före sin tid.

Mästaren Johan Collin, som stämplat skålen, synes av hans övriga arbeten att döma ha varit en god hantverkare utan att tillhöra de bättre eller mest produktiva. Av hans bevarade arbeten finns inget, som tillnärmelsevis går upp emot dopskålen eller vittnar om någon anmärkningsvärt tidig förtrogenhet med den nya rokokostilen. Dopskålens konstnärliga upphovsman måste under 1740-talets förra hälft ha skaffat sig grundlig kännedom om fransk rokoko. Johan Collins insats vid skålens tillkomst måste sålunda ha inskränkt sig till det hantverksmässiga utförandet och vi tvingas att trots stämplarnas vittnesbörd på annat håll söka efter inventorn.

År 1745 är ett viktigt årtal i svensk stilhistoria. Den unge Jean-Erik Rehn kom då hem ifrån Frankrike, laddad med nya uppslag och väl förtrogen med den franska rokokons uttrycksmedel. Carl Hårleman, Rehns lärare och hjälpare, hade nu företagit sin tredje Parisresa, som för honom betydde en slutgiltig anslutning till den franska rokokons stilideal.

Redan fyra år dessförinnan hade svenskt silversmide fått den första känningen med rokokon. Hovet hade nu börjat bereda sig för den stund, då kungafamiljen efter decenniens vistelse i Wrangelska palatset åter skulle taga den nyinredda kungaborgen i besittning. En ny silverservis för den kungliga taffeln borde tillverkas och den måste göras enligt de nya lagar, som dikterade modet i Ludvig XV:s Paris. År 1741 beställdes ritningarna till denna servis, som tillverkades av guldsmeden Gustaf Stafhell under åren 1743—1745. Hårleman och Rehn äro de svenska namn som nämnts i samband med ritningarna, vilka utan tvivel tillkommit i Paris. Man har antagit, att några

Dopskål av silver, tillverkad för familjen Grill 1745 och stämplad av Johan Collin i Stockholm. Nedtill detalj av fatets gjutna kantlist. — Tillhör friherre Carl Jedvard Bonde, Eriksberg.

Fatets brätte har fyra gjutna och pålödda kartuscher av omisskännlig rokokokaraktär.

Långsidans kartuscher ha en utformning, som avviker från kortsidans (jämför föregående bild).

Detalj av den Grillska dopskålens gjutna fotparti med dess skickligt ciselerade yta.

bevarade ritningar till terriner, fat och tallrikar i en rik och yppig rokokostil skulle vara identiska med dessa Stafhells förlagor. Av den stora servisen finnas emellertid nu endast kvar några tallrikar, som inte ge något stöd för vårt bedömande av denna fråga och över huvud taget om detta stora silverarbete i någon högre grad varit präglat av mogen rokokostil.

Guldsmederna i Stockholm voro som nämnts vid denna tid föga förtrogna med den nya stilen. Stafhell hade redan länge varit mästare. Han arbetade omkring 1740 i typisk senbarock och kontakten med rokokon fick han först i och med konfrontationen med ritningarna till den nya servisen (om nu denna var ritad i utpräglad rokoko). Av övriga mästare inom guldsmeds-ämbetet kan man inte peka på en enda, som år 1745 visat sig direkt påverkad av rokokostilen. Själve Stafhells arbeten under 1740-talet för andra beställare visa inga eller obetydliga spår av rokoko. Det Trolle-Löwenska fideikommissilvrets tallrikar, fat och terrin äro exempel på detta. Tallrikarna, tillverkade 1747, äro nära nog identiska med den kungliga silverservisens tallrikar från år 1742 och terrinen är gjord år 1749 i ren regencestil så när som på ett par små rocailler, som ingå som ornament i fötterna. Henrik Wittkopf d. y. arbetar långt in på 1750-talet i ren barockstil och Kilian Kelsons tekanna från år 1755 (i Nationalmuseum) betecknas av Munthe som "ett av de äldsta prov vi äga på konstnärligt behärskad men ändå verkningsfull rokoko i vårt konsthantverk".

Men *utanför* ämbetet verkade vid denna tid en mästare, Christian Precht, som inte endast visat sig kunna göra ritningar till fullmogna rokokoarbeten utan också själv tillverka dylika. Hans betydelse för utvecklingen av svensk silverstil vid övergången mellan senbarock och rokoko har understrukits av Gustaf Munthe i *Svenskt Silversmide*. Precht har nämligen efterlämnat en serie mycket välgjorda ritningar, som vittna inte bara om en säker smak utan också — vad de senare ritningarna beträffa — om en djup kännedom om den franska rokokon. Just år 1745 var Precht sysselsatt med en större komplettering av den nya servisen för den kungliga familjens bord.

En stilistisk jämförelse mellan dopskålen och det tillgängliga

ritningsmaterialet ger magert resultat. Såväl skålen som de av Hårleman, Rehn och Precht ritade servispjäserna uppvisa i stort sett samma ornamentala rikedom, utan att några väsentliga individuella variationer kunna urskiljas, vartill kommer att attribueringen av vissa ritningar till Hårleman respektive Rehn är långt ifrån bindande. På en ritning av Precht förekommer en snäckformad skål, mönstrad på samma sätt som dopskålens kupa. Detta är ett indicium i riktning mot Precht som dopskålens skapare.

Vi ha redan fastslagit, att Johan Collin inte kan ha givit form åt denna fullmogna rokokosak. Kan han då i drivnings- och gjutteknik ha utfört en ritnings intentioner? Ur rent hantverksteknisk synpunkt kan man nog svara ja härtill, men ett studium av t. ex. kartuscherne på fatet eller fotens ornament ger vid handen, att den som efterciserat pjäsen inte endast varit en skicklig ciselör, han har i hög grad "haft rokokon i fingrarna", dvs. varit förtrogen med stilens krav på ytbehandling. Icke heller detta kan jag tilltro Collin. Vid det tekniska utförandet av skålen skulle alltså minst två personer varit verk-samma, dvs. modellören-gjutaren, som troligen också efterciserat pjäsen, och Johan Collin, som drivit skålen och fatet, lätt samman det hela och slutligen satt sina stämplar på det färdiga arbetet.

Därtill kommer alltså den som gjort ritningen. Anta vi, att Hårleman eller Rehn skulle ritat skålen, ökas antalet medverkande vid skålens tillkomst till tre personer. Är detta troligt? Det naturligaste borde väl vara, att samme man som ritat skålen också delvis utfört den, dvs. i detta fall modellerat och ciselerat gjutgodset. Fanns det i Stockholm år 1745 en person, som dels var skicklig formgivare, dels förtrogen med rokokon och dels var utövande guldsmed? Ja, Christian Precht! Hans ritningar visa att han väl fyllde de två första kraven och många belägg på en livlig guldsmedsverksamhet finnas, trots att han som frimästare inte kan bli avslöjad medelst stämplar. Utom Precht kan också ett annat namn nämnas. Slottsbildhug-garen Jean Caspard Caillon (eller Johan Kasper Caljon, som han också kallades) hade enligt Munthe gjort modeller till de

gjutna ornamenten för en silverservis för slottet, som var under tillverkning år 1743. Förfaringssättet synes alltså ha varit identiskt med det, som vi antaga har ägt rum med den Grillska dopskålen. Men Caillon var träbildhuggare och han kan därför näppeligen tänkas ha gjutit och ciselerat några ornament, endast skulpterat modellerna till dem.

Emellertid torde man kunna komma ett steg längre, om man utgår från dopskålens tillverkningsteknik. Vid ett närmare studium visar det sig, att endast själva kuppan samt fatets släta stomme ha formats genom drivning med hammare, medan fot, putto och handtag på skålen samt fatets kant och ornerade fält äro gjutna och påsatta genom lödning. Drivnings- och lödningsarbetet är så föga utslagsgivande för pjäsens allmänna stilkaraktär, att gjutaren eller modellören måste sägas vara skålens egentliga skapare.

Christian Prechts silverritningar överensstämma på denna punkt med dopskålen. Hans pjäser synas vara byggda av drivna stommar med pålödda, gjutna ornament. Ciselering av skålar-nas sidor förekommer så gott som inte alls, hans servisdelar äro på det hela taget odekorerade på livet men försedda med gjutna och pålödda kantbårder, blomsterornament, fötter etc., en deko-rationsteknik som i stor utsträckning hör senbarocken till och som under den senare rokokon nästan undantränges av den i själva silverplåten utförda ciseleringen.

Christian Precht är den ende tänkbare konstnärlige upphovs-mannen till den grillska dopskålen. De visserligen svaga stilis-tiska indicierna peka på honom, likaledes den teknik som an-vänts. Men framför allt stödes attribueringen av att det år 1745 i Stockholm icke fanns någon annan än han som i sig förenade den med rokokon förtrogne konstnären och den skicklige hant-verkaren, två egenskaper som måste ha utmärkt den egentlige skaparen av dopskålen.

Är det då inte möjligt, att Precht utfört även drivningen? Frågan saknar i viss mån betydelse, eftersom Precht i allt vä-sentligt måste anses vara mästaren, men för belysning av stämp-lingsförfordningens tillämpning är den viktig. Något stämplat arbete av Christian Precht har inte bevarats och såsom frimäs-

tare utanför ämbetet har han kanske inte haft rätt att stämpla ens sina egna arbeten. Om en privatman önskade något arbete av Precht måste beställningen alltså ske genom någon annan mästare. Kanske Prechts skicklighet utnyttjades av övriga guldsmeder, som genom beställning av ritningar och modellerade detaljer gav honom ökad bärgning och sig själva ökat anseende? Att Claes Grill (om han nu är beställaren) vände sig till Johan Collin kan bero på, att Collin redan tidigare arbetat åt honom. Sålunda gjorde Collin år 1738 en oblatask, som Grill i sin egenskap av brukspatron på Iggesund skänkte åt Njutångers kyrka.

Från senare tid (1700-talets slut och framåt) finnas många exempel på att guldsmederna inte utfört gjutningar till egna arbeten. I Stockholm synes det under 1800-talet ha varit regel att överlämna gjutningen till specialister. I allmänhet finns ingen anledning att därför betvivla stämplarnas vittnesbörd om vem som skall anses vara arbetets upphovsman. Men den här berörda skålen är såväl stilistiskt som tekniskt ett extremt fall. Dess tillverkningshistoria är belysande för det svenska silversmidets första kontakt med rokokostilen och för dess tekniska begränsning, vad beträffar gjutna arbeten.

FOLKLORISTISK FÄLTFORSKNING I 1810-TALET SVERIGE

av C.-H. Tillbagen

Åren 1834—42 utkom ett av den svenska folklivsforskningens standardverk: Adolf Iwar Arwidssons Svenska Fornsånger. Tyvärr fick det få subskribenter, trycktes i liten upplaga och blev snart en bibliofil raritet. Jag minns ännu med vilken bokälskarstolthet jag som ung student i 1930-talets Uppsala efter ett lyckat antikvariatkap bar hem denna dyrgrip till min studerkammars gungstol och brasa; den dagen var mitt lekintresses konfirmationsdag. Jag har sedan aldrig under uppteckningsresor i söder och norr försummat att samla lekar, och jag har aldrig tyckt en bygdeundersökning vara riktigt tillfredsställande, förrän jag också fått med en ordentlig samling av det tjugande, vårligt livssprudlande kulturgods, som leken i alla dess uppenbarelseformer utgör.

Arwidsson kunde sin sak. Då jag nyligen ställts inför uppgiften att bidra till en monografi över svenska lekar, har jag gått igenom hans papper. Vad som då överraskat är den påtagligt moderna vetenskapliga apparat, som kommit till användning vid materialets anskaffning. För egen del har jag framför allt genom Nordiska museets stora stab av bygdemeddelare dels samlat tiotusentals lekuppteckningar, som gett besked om lekformerna inom landets olika delar, dels tack vare en stor mängd svar på speciella frågelistor strävat efter att få lekens miljö och biologi åskådliggjord. Ett studium av Arwidssons materialtillgångar ger vid handen att dessa kommit till på ett i princip likartat sätt.

Den källa Arwidsson öst ur är i första hand Leonard Rääfs och bröderna Johan och Daniel Wallmans samlingar, båda till-

sammans omfattande tre digra folioband. Av dessa samlingar, som förvaras i Kungliga biblioteket, tycks tredje bandet i allt väsentligt ha tillkommit före 1820 genom direkt uppteckning i fältet. Både Rääf och bröderna Wallman, av vilka Johan tydligen bidragit med det mesta — Daniel dog redan 1818 — har därvid använt sig av sagesmän ur skilda samhällsklasser. Det behövs med ledning av handskrifternas anteckningar föga fantasi för att följa de lärda och ivriga herrarna på deras upptäcktsfärder i backstugor och herrgårdar, stadssalonger och prästboställen. "Karin Persdotter i Eneby fattigstuga 1811", står det över en grupp lekar, "Hustru Anna Håkansdotter i torpet Wallhall vid Landeryd, född och upfödd i Drestad" över en annan. Andra proveniensuppgifter lyder: "Dicterad af Botvid Livin, som lärt den af gamla pigan Brita från Helgona socken"; "Lekar upptecknade efter trenne Dalkullor och en Dalgosse. Upsala nov. 1817"; "J. H. Schröder mindes sig i Västmanland ha hört följande..."; "Mademoiselle Mems, Millingtorp, Kisa, 1811"; "Gamla Demoiselle Follin, Landeryd"; "Fru Geijer och madem. Liljebjörn från Wermeland"; "Fru Knös, Upsala" o. s. v. Vad Rääf och bröderna Wallman presterat skulle med en modern term kunna kallas en Gallupundersökning så god som någon över lekvanorna i 1810-talets Sverige.

Tyvärr föreligger icke alla uppteckningar i detta goda skick. En hel mängd saknar helt proveniensuppgifter, och brev, uppteckningar, avskrifter m. m. har tydligen vid volymens bindning blandats ungefär som motiven i en bättre detektivroman. Det är därför endast med stora svårigheter och efter ingående studier av handstilarna, som man kan fastslå, vilka meddelarna är bakom den del av materialet vid vilken Wallman eller Rääf ej lagt sin hand.

En systematisk genomgång av Wallmans variantsamling del 3 bragte i dagen ett brev daterat den 6 februari 1818 från dåvarande rektorn för Frösö trivialskola utanför Östersund Gunnar Backman. Av detta brev, som är ställt till någon ej namngiven person, titulerad "Högädle och Höglärde Herr Magister", framgår det, att brevskrivaren blivit uppmanad att ge besked om vilka lekar, som var gängse i Jämtland. I en omfångs-

rik bilaga till brevet ger han också de önskade upplysningarna. Av svaret kan man se, att Backman måste ha arbetat efter en på ett grundligt sätt uppställd systematisk förteckning över svenska lekar. "Att gå i ordning efter *Catalogus ludorum*", skriver han, "så vet jag för närvarande inga andra vara kända af A) Barn- och Waggvisor [än] N:o 1, 4, 8, 11, 12; B) Barnlekar: N:o 2, 3; C) Alla nummer; Hit tyckes höra: att intagas i Frimurare-Orden..." Sedan katalogen punkt för punkt på detta sätt genomgåts, följer i ett utförligt tillägg redogörelsen för ett antal lekar, som antagligen ej är omnämnda i lekkatalogen.

Efter detta fynd granskade jag med förnyad iver återstoden av variantsamlingen. Jag fann snart ett liknande "katalogsvar" avgivet av dåvarande magistern, sedermera prosten Abraham Ahlqvist rörande öländska lekar, samt ett brev vari han omtalar, att han i början på februari 1818 "besvarade ditt brev och afsände en förteckning på de Folklekar, jag kunnat få reda på här å orten". Någon adressat finns icke angiven i brevet, men det är avsänt till Stockholm, där, såsom framgår av dateringens på en samling lekar skrivna med Johan Wallmans handstil, denne just då befann sig. Kunde det vara Wallman, som var författaren till lekkatalogen, *Catalogus ludorum*?

Så långt kommen erinrade jag mig, att i Nordiska museets arkiv förvarades en icke obetydlig samling Wallmanpapper. Det kunde kanske löna sig att ta en titt på dem. Och det gjorde det! Där fann jag den saknade lekkatalogen. Det är ett litet handgjort häfte, fullskrivet med en handstil, som i sin prydlighet och energiska pregnans på långt håll avslöjar Wallman som ägaren. I häftet har han på ett klart, redigt och om stor kunskap och omsikt vittnande sätt disponerat sitt lekmateriel i skilda paragrafer och momment. Det lilla utomordentligt intressanta häftet är inte bara en av våra tidigast kända och bevarade frågelistor, ty som sådan får det lov att anses trots frånvaron av frågetecknen, utan även det troligen äldsta kända försöket att skapa en genomförd leksystematik. I annat sammanhang hoppas jag få återkomma till detta förhållande liksom till en redogörelse för lekkatalogens innehåll.

Den funna listan har tydligen varit i flitigt bruk. Vid åtskilliga lekar finns ett flertal olika tecken, som uppenbarligen utmärker, att leken är belagd hos någon viss sagesman eller på någon viss ort. Med blyerts finns på pärmbladets innersida en dimunitiv anteckning, som synes bestyrka detta antagande. Där står "b. Wästbo, m. Gjöinge". Dessa b och m återfinns inuti listan, och får väl anses tyda på att de så förmärkta lekarna är kända i Wästbo, resp. Gjöinge. Att döma av de ingångna svaren har listan distribuerats förutom till Jämtland och Öland även till Västerbotten, Västergötland, Blekinge och olika orter inom Östergötland.

Lekkatalogens ålder framgår av Backmans och Ahlqvists brev. Emellertid visar det sig, att den funna listan inte kan ha varit densamma som den Backman arbetat efter; denna förefaller ha varit utförligare än den av mig återfunna. Detta tyder på, att den funna listan sannolikt är äldre än den Backman använde sig av; möjligen kan den vara ett första försök från Wallmans sida till disposition av sitt lekmaterial. Avsevärt äldre än Backmans version av 1818 kan den emellertid icke vara, då Wallmans lekinsamling synes ha varit som livligast åren 1811—1818. Jag skulle förmoda, att den tillkommit 1817.

Mycket talar nämligen för att Wallman just det året intensifierat sina uppteckningar. Motivet kan gissningsvis ha varit, att han förberedde en publicering av sina och Rääfs samlingar, som han vid denna tid hade i avskrift. En sida i variantvolymen med överskriften "Noter till samlingen" och innehållande ord-förklaringar med hänvisning till bestämda med nummer utmärkta lekar bestyrker denna förmodan. En passus i nyssnämnda brev från Abraham Ahlqvist tycks också peka i samma riktning. Han skriver nämligen: "— — — emedlertid då jag nu fått detta tillfälle att afsända mina samlingar härtill, så begagnar jag det, i fall du däraf kunde hämta någon upplysning, innan ditt verk vore tryckt". Att något var i görningen framgår också av en not till den i november 1817 skrivna inledningen till tredje delen av Geijer-Afzelius Svenska folkvisor. Afzelius skriver där på tal om bröderna Wallmans lekar, att "med dem lär allmänheten framdeles få göra en närmare bekantskap, då snart

deras betydliga samlingar af svenska folklekarne äro färdiga att läggas under pressen". Incitamentet till Wallmans eventuella utgivningsplaner kan man kanske anta att Afzelius' egen folkviseutgåva var. Rääf hade ställt sig synnerligen kritisk gentemot Afzelius' kompetens som folkviseditor och trots upprepade påstötningar från Afzelius vägrat honom sin medverkan. En så kritisk och samvetsgrann natur som Wallman måste ha hyst liknande åsikter, och det är därför inte otänkbart, att han som följd härav beslutat sig för att ge ut äktare vara. För övrigt låg ju intresset för folkdikten i tiden, livligt stimulerat av Götska förbundet. Hur det nu än förhöll sig med Wallmans publiceringsplaner, till något resultat förde de inte; det var först genom Arwidsson som hans och Rääfs samlingar skulle bli utgivna.

Även andra förhållanden än de nu omnämnda tyder på ett särskilt livligt intresse för våra lekar omkring 1817—1818. Ett brev från Elias Fries av den 12 april 1818 till dåvarande docenten i fäderneslandets antikviteter, sedermera riksantikvarien J. G. Liljegren, utgör sålunda ett svar på en förfrågan från denne angående lekar. Här förefaller det (Liljegrens brev har jag ännu inte kunnat återfinna, Fries finns i Vitterhetsakademimens arkiv) som om det varit en av Ihre i en dissertation (framlagd av Moman 1750) publicerad gammal versifierad lekramsa, som utgjort "lekkatalogen". Samma förfrågan efter samma "carmen rhythmicum vetus" hade Wallman för övrigt själv fått mottaga, såsom framgår av ett brev från Wallman den 13 januari 1818. Hur det så att säga låg i luften att forska med tillhjälp av förfrågningar i landsorten framgår av några rader i slutet av Fries brev till Liljegren. Han skriver: "Emedlertid förtjenar ett så intressant ämne, som våra folklekar egen handläggning. Jag tror du framdeles arbetar mera deruppå. Skaffa dig collectörer i flera Lands-orter, t. ex. Ahlqvist på Öland — en magister Joh. Lindberg i Sexdrega i Vestergothland etc. Till denna, som är en lustig Herre, min gode vän, men en Stor Charlatan! skall jag, om du vill, skriva. Han blir dig visst nyttig, men bör huggas på fingrarna ibland! Me semper

paratissimus habebis. Forsander eller kanske bättre Sandell känner de Skånske, Smålandske m. m.”

Wallman och Liljegren var heller inte ensamma om att skaffa sig ”collectörer i flera Lands-orter”. I den Wallmanska variantsamlingen fann jag en liten överkorsad lapp med följande text:

”^{1mo} Om våra förfäders Samqväm och de derifrån ännu bi-behållna plägseder.

^{2do} Om deras fäster, besynnerligen om Julens firande i äldre och nyare tider. — Härvid önskas få veta huru Julen firas i Bergslagen samt en underrättelse om de öfriga fäster som ännu derstädes firas till Midsommars eller Maji stängen.

^{3tio} Om Bröllopp — härvid önskas få en utförlig beskrifning om Brölloppen i Bergslagen. . .

^{4to} Upplysning om de i Bergslagen bruklige Spelinstrumenter.
De ^{3ne} Jul Lekarne:

1. Sätta rofvor, stå i sän.
2. Sticka skomakarn, gömma ägg.
3. Hälsa på Påven.”

På lappens baksida återfinns början till ett utförligt svar; fortsättningen har jag återfunnit på ett annat ställe i samlingen. Av svaret framgår dels att skrivaren av stil och stavning att döma varit en enkel man av folket, dels att den Bergslags, som avses, är den östgötska med socknarna Vånga och Rissinge, ej den i Dalarna som Arwidsson uppger i Svenska Fornsånger, där ett par av de anförda lekarna återges. Författaren till det lilla P.M:et är anonym. Efter en jämförelse mellan handstilen och stilar tillhörande personer, som möjligen kan komma ifråga, är jag närmast böjd för att misstänka Ydredrotten själv, Leonard Rääf, för att ha fört pennan. Flera skäl talar för att frågeformuläret tillkommit på 1810-talet.

Slutligen: vem var Johan Wallman? Han föddes 1792 i Linköping som son till en kyrkoherde, blev fil. mag. i Uppsala 1815, invald i Götiska förbundet 1821, lärare i naturhistoria vid Linköpings gymnasium 1822, småningom lektor, kyrkoherde i Slaka och prost. Utan tvekan var han en stor vetenskaplig begåvning med vida — kanske allt för vida — intres-

sen. Sin ungdoms forskning ägnade han åt folkdikt och folktro samt botanik, i vilket ämne han redan 1815 blev föreslagen till professur. Med åren vände han intresset alltmer mot arkeologi och lingvistik. Sina många forskningsfärder genom svenska bygder började han med en lång resa genom Götaland 1819—21 som kronprinsens stipendiat. I Götiska förbundet var han en flitigt arbetande broder och publicerade åtskilliga lärda avhandlingar i förbundets tidskrift *Iduna*. År 1826 invaldes han i Vitterhetsakademien, vars stora pris han vann två gånger. "Vad som utom allt förhöjde hans värde som människa, ämbetsman och lärare", skriver en av hans lärjungar, "var hans orubbliga rättskänsla, hans avsky för allt våld, hans förakt för all så kallad andlig högfärd. Livets erfarenhet och människokännedom ansåg han vara av högre värde än några dussin glossor och grammatikaliska termer"...

Johan Wallman avled 1853. Han lämnade mycket fullbordat efter sig, men också mycket antytt, idégivet och drömt. En stor del av detta låg antecknat och uppskisserat i hans stora manuskriptsamlingar. Hans syster Beata, som möter oss i hans uppteckningar som en glad försångerska till hans lekar, höll länge pietetsfull vård om dessa. En septemberdag 1872 fick hon ett besök. Det var en man, som var kongenial med forskaren Wallman i hans fosterländska patos, nämligen Artur Hazelius. Den 12 september skriver han till sin hustru:

"— — — Tisdag morgon besökte jag en gammal mamsell Vallman, som bor strax vid Slaka kyrka. Hennes bror, som var lektor i Linköping, var en utmärkt fornforskare, och sedan jag språkat litet med gumman frågade jag efter hans papper. Hon lät mig genomse en bunt, och jag fick taga vad jag ville (teckningar af grafstenar och h[var]jehanda annat). Om fredag — öfverenskomms det — skulle jag återkomma och då få genomse en hel stor kista. Du kan förstå, att detta skulle vara i min smak. — Gumman var utmärkt älskvärd och snäll. — Den 13 sept. (fredag). I dag har jag varit hos den älskvärda gamla gumman Vallman vid Slaka kyrka och under flera timmar sysslat med hennes brors papper, samt kommit hem med en ordentlig börda af delvis högst intressanta saker, bref, rese-

anteckningar m. m. — I nästa vecka skall hon ytterligare skicka mig några bundtar. — Det hade lönat sig att göra en resa hit ned endast för *den* sakens skull. — Nu skall hon emellertid ha både *din* och min fotografi, och kommer att räknas till de käraste af våra gamla vänner.”¹

”Gamle doktorn” hade rätt. Wallmans papper var värda att räddas, och det är betecknande att det var Artur Hazelius som kom att ta hand om dem. Särskilt den gamle Linköpingslektorns folkloristiska samlingar är betydelsefulla. Att publicera dessa liksom också att närmare klarlägga den betydelse Götiska förbundet haft för etnologiens och folkloristikens utveckling i vårt land är två nog så angelägna uppgifter för svensk kulturforskning.

¹ Brevet ingår i det Hazeliuska familjearkivet och utdraget har ställts till mitt förfogande genom förmedling av fil. dr Gösta Berg.

TROLLTRUMMA OCH SEITE

NÅGOT OM LAPPARNAS FÖRKRISTNA RELIGION

av *Ernst Manker*

Med all kristlig andakt går lapparna till sina kyrkhelger — påskhelgen i Karesuando kyrka, sommarhelgen i den torvtäckta kyrkkåtan vid Mellätno, hösthelgen i Fatmomakke kapell och andra årets helger i de vidsträckta lappmarkspastoraten. Men i en monter i Nordiska museets nya lapska avdelning sitter en skinnklädd 1700-talslapp och slår på sin trumma, en nåjd i viktig förrättning, i en annan monter står en rad bisarra stenar, helt surrealistiska gudabilder, kallade seitar, och i en tredje monter sitter ett träbeläte i en klippgrotta, en primitiv och dock madonnalik skepnad, som skapats av natur och människohand i förening. Ute i lappmarkerna pekar också traditionen ut den ena gamla kultplatsen efter den andra, och på kartbladen läses namn som Passe, Ailes och Saiva m. fl., som alla vittnar om något heligt eller farligt — något av släktledens tro före förkunnelsen i kyrka och kapell.

Lapparna, samerna, har levat naturen nära. Det visar sig också i deras religiösa föreställningar. Deras förkristna religion var en utpräglad naturreligion med schamanistisk kultutövning. Naturkrafterna var gudomligheter, varje betydelsefullt ställe i markerna hade sitt härskande andeväsen och allt — djur, växter och även "döda" ting — var besjälade. De döda levde också kvar i en annan värld, som inte så mycket skilde sig från de levandes. Det var renodlad animism, och lapparna rörde sig sålunda i en andevärld, lika verklig som den materiella världen.

Med de lapska trolltrummornas bildgalleri har mytologiska urkunder räddats åt eftervärlden. Här finner vi, hur solen hade

en betydande plats i mytologien — men knappast som en personifierad gestalt utan som ett kosmiskt urväsen, vars utflöde sträckte sig över världen som strålar och bar uppe andra, mer utgestaltade gudar. En av dessa var Tiermes eller Hora-galles, åskans gud (på sina håll också kallad Atjek, gubbe eller fader), framställd i mänsklig gestalt och ägnad mycken dyrkan, en annan Biegg-olmai, vindmannen, som öste vinden ur dess håla och in igen. Detta centrala figurkomplex var sålunda helt naturmytologiskt, vilket ju på ett utomordentligt sätt belyser folkets beroende av naturmakterna. Månen, Aske eller Mano, är inte så framträdande på trummorna men var ändå ett betydande gudaväsen, som vissa tider kunde vara nog så farligt. Till naturgudomligheterna kan även räknas Väralden-olmai, "världens man", en fruktbarehetsgud, som bl. a. gav renlycka, Rana-neida, ett kvinnligt väsen, som svarade för våren och grönskan, Leib-olmai, "blod"- eller "al mannen", som rådde över de vilda djuren, villebrådet, och sålunda var jaktens gud, och Tjas-olmai, "vattenmannen", som rådde över sjöarna och fisket.

Flera av dessa gudaväsen känns ju tydligt igen i den nordiska mytologien. Mot Peive svarar bronsålderns solgud, mot Tiermes Tor, mot Bieggolmai Niord, mot Väraldenolmai Frej och mot Rananeida Freja. Men därav bör man ej förledas tro, att de bara är lånade. Åskan har varit en alltför mäktig uppenbarelse för ett primitivt folk för att dess personifikation som gudaväsen måst lånas från en högre kultur. Och så förhåller det sig tämligen säkert även med solen, som betytt så mycket i ett borealt klimat. Likaså med vinden etc. Ofta finner man också två lapska namn på dessa liksom på andra guda- och andeväsen, ett som antyder samband med nordisk kultur och ett ursprungligare, inhemskt. Hora-galles är sålunda direkt översatt "Torsmannen", medan den äldre benämningen Tiermes sammanhänger med ostjakernas och vogulernas himmelsgud Torm. Och Mano är ju endast en obetydlig förlapskning av ordet måne, men månen är känd som naturföreteelse och gudaväsen långt tidigare under det lapska namnet Aske. Dessa båda exempel torde tämligen klart belysa förhållandet. Ursprungliga, lapska föreställningar har sammansmält med liknande begrepp hos

En lapp dyrkande sin seite. Schefferus 1673.

nordborna och väl därvid lånat vissa drag, på samma gång som de fått nya benämningar.

Jämsides med naturgudomligheterna har lapparna haft en rad gudaväsen av mer abstrakt natur, såsom Jubmel eller Ibmel, som tydligen är identisk med finnarnas Jumala och dyrkats som den högste guden. Samma ställning har emellertid även, i synnerhet bland de svenska lapparna, Radien-Attje haft — ”den rådandes fader”, urfadern. På vissa trummor hade hans bild en vidlyftig utformning och en dominerande plats upptill. Vanligen var han omgiven av sin son, Radien-pardne (även kallad Radien-kiedde), genom vilken han verkade bland människorna, och sin maka, Radien-akka, ”den rådandes gumma”. Detta patriarkaliska tretal motsvarar ju slående den kristna treenigheten; man har bara i stället för den helige ande rationellt tänkt sig ett kvinnligt väsen som guds maka. På sina håll har denna gudafamilj utökats med den redan omtalade Rananeida, som fattats som Radienattjes dotter. Radienkiedde kallades även Tjorve-radien, ”Horn-radien”, och ritades ofta på trummorna med en renhornsgloria över huvudet.

Under dessa höga gudagrupper verkade en lång rad lägre men nog så betydelsefulla guda- eller kanske rättare andeväsen. Främst bland dessa var på sina håll Madder-akka, "stam-modern", och därnäst hennes döttrar Sar-akka, "spinningumman", som bodde under eldstaden, spann sentråd och hjälpte till vid barnsbörd och renarnas kalvning, Uks-akka, "dörrgumman", som vaktade dörren, och Juks-akka, "båggumman", som hade pilbågen till symbol och var gossebarnens beskyddarinna. Vid en människas tillblivelse gick det till så, att Madderakka fick barnsjälen av Radienkiedde, skapade kropp till den i sitt liv och gav det lilla människoämnet åt Sarakka, som i sin tur förde det in i moderlivet och svarade för dess framfödande. I moderlivet kunde Juksakka ingripa och förvandla ett flickebarn till gossebarn.

Ett fruktat väsen var Rota eller Ruto, sjukdomens och dödens demon, som vanligen tänktes till häst och sålunda var starkt besläktad med dödsguden Oden. De döda, jabmek, levde i Jabmi-aimo, "dödingarnas värld", eller Mubbe-aimo, "den undre världen". Jämsides med detta dödsrike fanns en lyckligare värld, Saivo, det lapska paradiset, där de hädangångna, saivo-olmak, levde som här på jorden men under lyckligare förhållanden, hade sina renhjordar och sina kåtor, sitt villebråd och sin fisk etc. Vissa fjäll och sjöar var kända som saivofolkets tillhåll, som ett slags lappbyar eller sitor i Saivo, och betraktades som heliga, passe. Om saivosjöarna trodde man vanligen, att de var dubbelbottnade, och ett reellt underlag för den uppfattningen torde man ha fått av de källsprång, som iakttagits som hål i botten på grundare sjöar.

En djävulsgestalt synes man ursprungligen ej ha haft inom den lapska mytologien. Djävulen, Fuodno, kom — så makabert det än kan låta — tillsammans med Kristus. Mest är han känd under namn som lånats från finnarnas Perkele, såsom Perkel och Bærgalak. Men även utan en teologiskt utpekulerad djävul kunde man ha det svårt nog. Naturmakterna, guda- och andeväsendena, var väl inte onda men farliga, om man inte ställde sig väl med dem.

Man levde sålunda i en värld med många faror, inte bara

Nâjd spående på sin trumma; av vibrationen löper
visaren (arpa) omkring på trumskinnet.

Shaman soothsaying on his drum; its vibrations move
the pointer on the drumskin.

En nâjd, lapsk schaman, spående på sin trumma. Under trumman-
det löper en »visare» kring på det figurprydda skinnet. — Grupp i
Nordiska museets lapska avdelning.

Träbeläte i en klippgrotta på en offerplats i Marsfjällen, Vilhelmina socken. Idolen nu i Nordiska museet. — Foto Knut Berg 1919.

Passeuksa, »den heliga porten», en offerplats under Tarrekaise i Kvikkjokksfjällen. — Foto förf. 1943.

Seiteklippan i Passekårtje, »heliga fallet», i Blackälven, Jokkmokks socken. — Foto förf. 1945.

Tjältokerke, en seite i Svaipa-lapparnas sommarland. Arjeplogs socken. — Foto förf. 1945.

*Ung pastorsadjunkt i samtal med en gammal trogen församlingsbo
i porten till Fatmomakke kapell. — Foto förf. 1945.*

åska och oväder, snöskred och lömska isar, rovdjur och andra kringstrykande fiender utan även sjukdom och allt ont som man inte kunde förstå. Allt stod på något vis i samband med andevärlden, och man redde sig då inte alltid med sina kroppskrafter och sina vanliga mänskliga sinnen. Det ville till att kunna gå utom sig själv, att kunna tränga sig in i, bortom och över det som syntes, in i andevärlden, till gudarna. Detta gjorde man i extasens översinnliga tillstånd, och dit kom man med trummans hjälp. Varje familjefader hade därför sin trumma och använde den efter bästa förmåga. Men inte alla hade den rätta "kraften" utan måste i svåra fall vända sig till den som förmådde mer. Dessa kunnigare män blev så kända som nåjder, vismän eller trollkarlar, lapparnas schamaner. Något slags prästkast synes de dock aldrig ha utgjort, ej heller hade de som sina sibiriska kolleger schamandräkt — endast ett slags "trollbälte" är känt — utan i allmänhet levde de och var klädda som vanligt folk. Men när tillfället så bjöd, grep de trumman och förrättade offer eller andra kulthandlingar.

Liksom hos alla andra schamanistiska folk användes trumman som ett exaltationsredskap. Den trummande nåjden kunde till slut falla i trance och ligga i ända till dygnslång dvala. Därunder färdades hans ande i den andra världen och uträttade stora ting, om det ville sig väl — fick veta gudarnas vilja, räddade en sjuk till livet, tog reda på en bortsprungnen renhjörd, listade ut var varg eller björn fanns, avvärjde onda anslag från en konkurrerande nåjd eller någonting annat betydelsefullt. Under dessa andefärder kunde nåjden betjäna sig av vissa hjälppandar, "nåjd-följet", och i Saivo-världen stod en rad heliga djur till hans förfogande, såsom rentjur, fågel och fisk, med vars hjälp eller i vars hamn han kämpade och tog sig fram. Hans saivo-sarva kunde sålunda braka ihop med en annan nåjds "trollren" i en ytterligt hård strid. Blev det svårt för vår nåjd, styrkte han sig med saiovatten. I allmänhet återvände han med välförrättat värv, men han kunde misslyckas, så att han inte ens vaknade ur dvalan.

Lapparna använde också sin trumma som ett divinations-instrument, ett spådomsverktyg. I den riktningen synes lapp-

trumman ha utvecklats längre än de sibiriska folkens trummor, och i detta sammanhang torde målningen ha fått sin stora figurrikedom. Varje figur hade sin betydelse: gud, ande eller världsligt ting. En liten pjäs, ett triangulärt skuret stycke av ett renhorn, en ring eller ringknippa, lades som visare på skinnets, och av skinnets vibration vid trummandet hoppade den omkring — över, mellan eller till de olika figurerna. På sina håll betraktades den som en hoppande groda — ett djur som även på annat sätt uppträder i magien. Efter visarens gång och den plats på trumskinnets där den måhända slutligen stannade spådde man och utrönte högre makters vilja.

När lapparna slutligen kristnades, brändes trummorna i hundratal. Det hjälpte inte, att lapparna — så som berättas i ett domstolsprotokoll — försvarade sig med att trumman var för dem vad kompassen var för de höga herrar som kom och tog trumman ifrån dem. Av samlare och kulturintresserade personer — även bland de nitiska prästerna — räddades dock en del exemplar, vilka så småningom spriddes över hela Europa. Vid en senare inventering har 71 stycken kommit i dagen, förutom ett antal fragment och imitationer; 29 stycken av dessa tabulæ sacræ förvaras i Nordiska museet. Ute i lappmarkerna gömmes säkerligen här och där i klipphålor eller andra skrymslen rester av trummor, som ägarna en gång lyckats sticka undan, och detta har måhända inte skett för så länge sedan. I all hemlighet har en och annan trumma varit i bruk ända fram emot vårt århundrade.

I brydsamma fall fick nåjden genom trumman besked om vilka offer gudarna önskade. För övrigt skedde offringen efter vissa traditionella principer. Till Peive offrades på sina håll vita renar, till Tiermes stundom en hel rentjur, nedgrävd i marken, så att endast den ståtliga hornkronan stack upp, till Väraldenolmai, som svarade för fruktsamheten, rentjurens könsorgan, till Tjasolmai fiskfett, som offerstenen eller seiten beströks med, och till sjukdomsdemonen Rota i kritiskt fall en från bondbygden köpt häst, på vilken han skulle rida bort. Offrandet av renar skedde ofta i samband med mer eller mindre

sakrala måltider, varvid de offerande tillgodogjorde sig offerdjurets mer matnyttiga delar, medan guden fick hornen och benen jämte blod och fett. Offren kunde också i mindre allvarliga fall inskränka sig till smärre smycken, mynt o. dyl. Jämte offeringen förekom även åtskilliga andra sakrala bruk, vilka i flera fall röjer nordiskt inflytande. Vid Väraldenolmais offeraltare strök man blod på en påle — den påle, som guden skulle stötta upp världen med och som av forskningen sammanställts med den germanska kultpelaren Irmensul — och Rana-neida ägnade man en blodbestänkt slända; mot julmånen hängde man upp en mässings- eller kopparring i kåtans rököppning; på midsommarafton åt man "solgröt" och efter en lycklig förlossning "Sarakkagröt", en hyllning till Sarakka, gudavärldens barnmorska.

Offeringen till de högre gudarna skedde på eller vid ett slags offeraltare, som ofta tecknats på trummorna och troligen varit av samma byggnad som de förrådslavar lapparna har än i dag. Från 1600-talet finns en skiss av en sådan offerlave, på vilken vi ser "Thorens bäleten", tre träbeläten med renkronor mellan sig och på stickor offerade köttstycken framför sig. Man använde också stora, i något avseende karakteristiska eller framträdande stenar och klippblock som offeraltare, och ett flertal sådana offerstenar utpekas av traditionen än i dag. Offerandet kunde även ske i grottor och klipphålor, på klipputsprång, under och på fjälltoppar, på myrar, vid vattenfall, i sjöar och källor och vid levande träd. Dessa offerplatser synes ha varit antingen enskilda, en mans eller en familjs heliga ställe, eller allmänna, gemensamma för ett byalag eller hel trakt. Vid Nordiska museets lappmarksinventering har 160 dylika kultplatser i de svenska lappmarkerna inprickats på kartan.

Kultplatserna utmärkes vanligen av någon uppseendeväckande egenskap hos själva platsen eller dess närmare omgivning: en överväldigande storhet, en bisarr form eller något annat som kunde väcka undran. Rätt ofta ligger offerplatsen under ett stup eller en rasbrant, där ett dånande ras kan ha givit anledning till valet av just den platsen. Med den roll åskan spelat

i det stora naturdramat är det antagligt, att ett åsknedslag stundom utpekat platsen.

På en eller annan kultplats har man funnit ett rått tillyxat träbeläte, på fler en seite, en gudabild av sten, som sällan röjer människohand utan formats av naturen själv. Så har gudamakten fått ge sig själv gestalt. På ett träsnitt från 1600-talet, sid. 93, ser vi, hur en lapp dyrkar en seite. Seiten har placerats på en risbädd inom en horngård, en halvkrets av renhorn, och barhuvad nalkas lappen honom på knä. — I alltför stort och stundom ovist samlarnit har de flesta märkligare kultplatserna berövats sina seitar, i andra fall har man i kristligt nit slagit sönder dem eller vältrat dem undan, men här och där står ännu en seite kvar i orört majestät, och lapparna gör kanske en omväg förbi den heliga platsen.

I Lule och Pite lappmarker kallades seiten ofta "storjunkare", vilket ju utgör ett sent namnlån. Själva seite-begreppet torde däremot vara ett av de ursprungligare elementen i den lapska religionen. Forskarna har tolkat det på olika sätt; än har man betraktat seiten som platsens kraftkoncentration, än som den dyrkade guden själv, än som en bild av guden eller som hans boning och än som en mäktig förfader. Det förefaller mig, som om man får se seiten som en syntes av dessa idéer; en inkarnation av det på platsen härskande gudaväsendet och därmed också platsens kraftcentrum; förfaderstanken ligger därvid inte fjärran, då seiten ofta är belägen inom ett saivoområde, de hädangångnas värld.

Så som den lapska religionen här i grova drag skildrats, har den generellt taget gestaltat sig i de svenska lappmarkerna. Men de lokala variationerna har varit betydande även inom detta område; vissa mytologiska föreställningar har förekommit här, andra där, kulthandlingar har försiggått på olika vis osv. Utmärkande för de nordligare trakterna har varit en indelning av guda- och andevärlden i högre och lägre regioner, vilket återspeglas av trummornas bildfält. Och i de finska och ryska lappmarkerna har den lapska gudavärlden i många stycken tett sig annorlunda än i Skandinavien. Men vissa väsentliga föreställningar och mytologiska gestalter har följt lapparna så långt de

vandrat, från öster till väster, från norr till söder. Animismens och schamanismens grundelement förenar också lapparna med alla de andra cirkumpolära folken.

Lapparnas kristnande började ganska tidigt, men någon större framgång hade inte denna verksamhet förrän i slutet av 1600- och början av 1700-talen. Det äldsta dokumentet är ett kungligt brev på latin, utfärdat 1389 av drottning Margareta, som uppmanar lapparna att överge sina hedniska villfarelser och inordna sig i det kristna samhället. Om detta brev kom att tolkas för någon lapp är okänt. Trettio år senare sände Erik av Pommern den första missionären, "Herr Toste", till lappmarken. Hans sådd synes ha fallit på de impediment, varpå Lappland är så rikt; i varje fall blev skörden ringa. Den som stod bakom dessa försök var emellertid en lappkvinna, den nästan mytiska "lappkvinnan Margareta", som brinnande i anden vandrade ända till Malmö för att få audiens hos sin höga namne, drottningen.

Under Gustav Vasas och Karl IX:s tid fortsattes försöken, och efter en förordning av år 1603 byggdes de första lappmarks-kyrkorna, bl. a. Gräträsk, Arvidsjaur, Lycksele, Jokkmokk, Jukkasjärvi och Enontekis. Lapparna drogs med lock och pock till kyrkorna, men hemma i sina marker vände de sig med större tillit till sina seitar och trummor. Och det hände, att de med tuggad albark tvättade bort dopet. På ett och annat håll segrade dock den kristna läran. Sålunda berättar traditionen om tre lapska bröder längst i norr, som på egen bekostnad år 1606 byggde kapellet vid Rounala.

I slutet av 1600-talet blev det hårdare tag i omvändelsearbetet. Lapparna tvingades att infinna sig med sina trummor vid kyrko-visitationerna, trummorna brändes, och de som tredskades gömde undan sin trumma eller gjorde sig en ny i stället för den gamla, instämdes till ting, dömdes till böter och spöstraff och i något enstaka fall, såsom i Arjeplog 1692, androm till var-nagel att jämte trumman å båle brännas. Under förra hälften av 1700-talet utrotades så trummagien officiellt. Men den gamla tron levde kvar länge än, och här och där inne i lappmarkerna

slog man i djupaste hemlighet på sin trumma eller offrade till sin seite ännu långt in på 1800-talet.

Så småningom har emellertid lapparnas kristendom blivit lika uppriktig och innerlig som de svenska församlingsbornas. Vissa reminiscenser av den gamla tron har dock därvid på sina håll gått upp i den nya. Man har sålunda lagt märke till detta inom den kyrkliga offerritualen. Inte endast i kollektlåven har kommit frikostiga offergåvor, även i kyrkomuren kan en slant ha stuckits in. Starkast och strängast har den lapska kristendomen blivit i Torne lappmark, där Lars Levi Læstadius verkade under förra hälften av 1800-talet. Læstadianismen har stundom slagit över i fanatism, och vid mötena uppstår ofta dessa s. k. rörelser, "liikutuksia", som i all sin kristlighet får något av schamanismens extas över sig.

FYRKANTEN PÅ TRESTENA

EN VÄSTGÖTAHERRGÅRD VID SEKELSKIFTET

av Måns Mannerfelt

Ar 1929 publicerades i Fataburen min fars, kapten Otto Mannerfelts, minnen från livet på vår släktgård Trestena under 1860-talet. Sedan dess har 20 år runnit undan. Nu har jag hunnit få ett perspektiv på min barndom på den gamla herrgården vid Hornborgasjön, som ungefär motsvarar den föregående generationens. Det förekommer mera sällan att två släktled redovisar minnen från samma miljö vid olika tidpunkter. När jag nu försöker ge några glimtar från sekelskiftets Trestena utgör det onekligen en stimulans i arbetet att veta, att även om jag inte lyckas ens hälften så bra som min far, så kan jag kanske ändå komma att öka värdet av hans arbete. Ty tillsammans bör ju våra anteckningar kunna ge icke bara bilder från två epoker utan också något av den utveckling som ägde rum under 1800-talets slut på alla våra herrgårdar.

Under min farmor — "på gamla Hennes Nåds tid" — rådde ännu den patriarkaliska regimen i bästa mening på Trestena. Naturhushållningen dominerade och pengar såg man just varken till eller behövde. Den moderna tiden bröt in i denna idyll liksom i så många andra i början av 1870-talet, då den yngre generationen tog vid under de nya ekonomiska villkor som fransk-tyska kriget skapat. Man sänkte sjön, därtill nödd och tvungen, och gjorde väldiga nyodlingar. Men därmed engagerades Trestena i större ekonomiska sammanhang som krävde pengar. Sjösänkningen blev mera betungande än väntat. Snart gick de små reserverna åt och så följde skuldsättningen, som aldrig tidigare betungat gården. De nya åkrarna utgjorde en

dålig motvikt när de allmänna villkoren försämrades i så hög grad. Det gällde att hålla igen och spara för att rädda den gamla släktgården. Utvecklingen stannade av och så blev Trestena snart gården där allt gick i gamla fotspår.

Men det är först långt efteråt och med bistånd av domänintendenten, ryttmästare Bertil Ekberg på Dagsnäs, vilken känner bygden på sina fem fingrar, som jag har kunnat räkna ut att detta var den verkliga bakgrunden till förhållandena på min barndoms Trestena. Det hör till barndomsminnenas natur att de bevarar sin detaljskärpa hur länge som helst, men de brukar också vara oordnade och tanklösa som en skolpojkes hjärna. Jag har emellertid nu sökt systematisera dem och sätta in dem på deras rätta plats i sammanhanget.

Jag minns att jorden var mycket stenbunden, och på många håll kunde man inte använda skördemaskin för stenarnas skull. Det fanns också gott om holmar och "öjor" bland åkrarna med en rik flora. Här och var på fälten växte vackra men för lantbruket föga välsignelsebringande ekar. Åkrarna brukades länge i treskifte. På trädan såddes ofta havre med vicker, som tidigt slogs till grönfoder. Andra året sådde man råg och det tredje havre eller potatis. På madorna vid sjön hade man havre och rovor eller treårig vall. Där gick det bra att använda rullharven och skördemaskinen, som nog kom till gården någon gång under mina gossår.

Havren var den viktigaste grödan och bestämde i hög grad ekonomin. Det var ofta frost och sent på hösten, innan hela havreskörden körts in. Den såldes sedan genom Afzelius eller någon av de andra handlandena i Skara eller till Stenstorp och Skövde. Skogen fungerade som hushållets regulator. Goda skördeår togs mindre skog, men när skörden var dålig tog man igen det förlorade i skogen. Skogsbruket hade också drivits upp redan av min farfar på 50-talet. Mycket arbete lades ned på vägunderhåll och på dikningen, som var särskilt viktig på grund av närheten till Hornborgasjön. Vid den tiden började också den allmänna täckdikningen komma i gång.

Eftersom min far tillbringade en betydligt större del av sitt liv än jag på Trestena kunde han lämna mera exakta uppgifter

om produktionens villkor än jag förmår. Jag har i stället sökt kompensera mitt minnes brister genom att pröva vad som går att utläsa ur mantalslängdernas uppgifter.

Det har visat sig att Trestena med underlydande hade 127 invånare 1865 men blott 112 1905. Detta innebär en minskning med 12 %. Jag förmodar att intet överraskande ligger häri ur den allmänna befolkningsutvecklingens synvinkel. Men om man begränsar sig till den snävare Trestena-horisonten, är det givet att denna utveckling, som skedde samtidigt med att jorden ökade avsevärt i värde och yta, måste haft stora konsekvenser för livet på gården.

Man kan också få ut mera härom ur mantalslängderna. Redan 1865 hade 4½ av de 8 gårdar, som ursprungligen bildade "de tre bautastenarnas by", lagts under herrgården. Samtidigt med att de gamla dagsverksbönderna på så sätt försvinner kan man se hur raden av pittoreska namn på torpställen växer. Torparna övertar böndernas prestation. 1905 finns alltså alla torpställen kvar, men mera sällan håller torparna drängar. Man får ett intryck av att nu även dessa mindre enheter börjat få sina arealer och därmed sin frihet beskuren. I stället har dagsverkskyldighet kommit att spela allt större roll. Nu är också den urgamla byn, som gav Trestena dess namn, helt utplånad. Alla gårdarna drivs direkt under huvudgården, men deras urgamla namn står fortfarande noggrant förtecknade i mantalslängden. Nu är också 7 statarfamiljer bokförda, representerande det tredje och sista av de utvecklingsstadier som avspeglar sig i Trestenas historia åren 1865—1905.

Dessa torra fakta hjälper verkligen minnet att klarna. Jag kommer ihåg att man för torpen som kollektiv använde benämningen "Torpesta'n", trots att de givetvis låg utspridda över ägorna isolerade från varandra. Långöna var störst, hade egen dräng och presterade sex dagsverken, medan de mindre torpen delade dräng. Torparnas åligganden hade nog skärpts sedan fars tid. Han skriver att det fanns 7 tredagarstorp och några som blott lämnade en eller två dagar i veckan.

Förutom hemmagårderna hade torparna gemensamma slättermarker. Den viktigaste av dessa låg på ön Borängen, där Flían

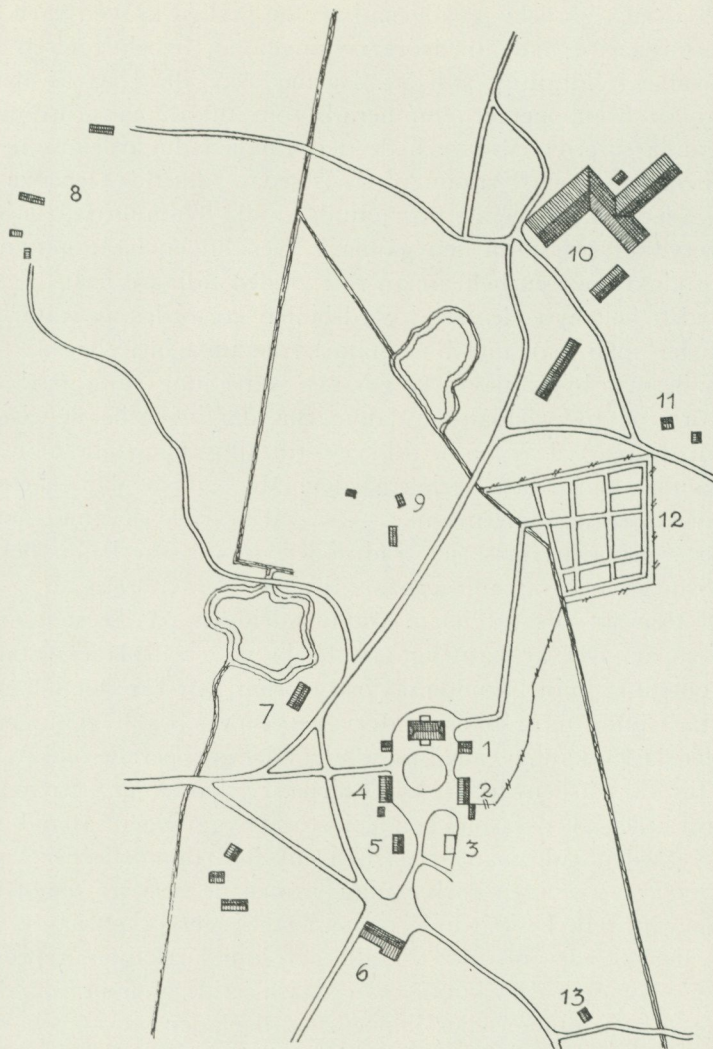
flyter ut ur sjön. Vid slåttern slog sig alla samman och kunde stanna ute på ön i dagarna två. Under arbetet sjöng man Borängsvisan. Höet kördes hem först då det blev vinterföre. På 60-talet var Borängen ännu så värdefull att höet därifrån bärgades för herrgårdens räkning.

Men jag kan också bekräfta mantalslängdens antydning om att flera torp levde kvar blott till namnet. De gamla stugorna var alltså bebodda men av statare eller av dem som sutto på undantag. Välbehållna var dock ännu de flesta ställena om också många var urmodiga och saknade rödfärg. Ofta fanns det inte ens en trädgårdstappa. Kammaren var oftast prydd men verkade alltid obebodd. I köket var det desto mera stökigt. Man kunde inte förstå hur så många människor kunde få rum att sova på så liten golvyta.

Men även om torpen började visa tecken på att ha överlevt sig själva, så bevarade dock dess invånare på Trestena ännu i min barndom mycket av den speciella livsstil, som varit deras sedan gammalt. Sådant tillhör det mest svårbeskrivbara, men det märktes, när man såg dem stå församlade utanför kyrkan, prydligt klädda i kyrkstassen och väntande på att få gå in till sina bänkar efter "harrskapet". Kvinnorna använde oftast svarta schaletter och kyrknäsdukar samt lavendel eller andra "doft-blomster" i psalmboken. Att bära hatt ansågs syndigt.

Min far beskrev Trestenas topografi på 60-talet och tecknade en åskådlig bild av hur byns gårdar grupperade sig på en moränplatå längs bygatan i norr. Söder därom är en sänka med en bäck. Där låg trädgården, ladugården och "lille damm" och på andra sidan själva herrgårdens fyrkant på en ny platå, på vars sydslutning anläggningen avslutades av stallängen.

Den tidens samverkan med byalaget innebar visserligen också en centralisation av gårdsbruket, men förutsättningarna var helt andra än de som började växa fram i min barndom. Därför måste också gårdsbilden modifieras efter de nya villkoren. Nästan helt oförändrad var ännu i min barndom herrgårdens gamla fyrkant. Aktningen för dess stilfullt regelbundna karolinska plan hade motat alla ingrepp även om de i flera fall kunde ha varit motiverade av praktiska skäl. Men då det gällde

Plan över gårdsbebyggelsen på Trestena. 1 kontorsflygeln, 2 Kristins flygel, 3 gamla stallet, 4 magasinet, 5 drängstugan, 6 vagnstallet, 7 gamla bränneriet, 8 statarlängorna, 9 Vävar-Lars stuga, 10 ladugården, 11 rättarens stuga, 12 trädgården, 13 smedjan.

de övriga gårdsbyggnaderna hade de sakliga kraven varit obönhörliga. De hade medfört rivningen av bybebyggelsen sedan byalaget slutgiltigt avhysts. Därmed var alla spår av den ena av de komponenter eliminerad, som tillsammans utgjort det gamla säteriet. Vidare hade den gamla ladugården, som legat mellan byn och Fyrkanten, rivits sedan fars tid. Den nya ladugården hade placerats norr om de gamla bytomterna och byggets betydligt större än den gamla. Utvecklingen hade gett mjölkproduktionen en helt annan roll än den tidigare haft.

Ett helt nytt element i gårdsbilden utgjordes av statarhusen. I den mån man inte hyst statarna i gamla hus eller på torpen hade man byggt några längor s. a. s. på jungfrulig mark, långt borta på andra sidan om dammarna, där ingen bebyggelse funnits tidigare. Där låg de till synes tillfälligt utkastade utan något samband med den övriga gården. Men själva planlösheten ser onekligen ut som en tanke — så väl svarade den mot den nya yrkesgruppens brist på traditioner, mot osäkerheten och rotlösheten i statarfamiljernas existens.

Men låt oss nu börja rundvandringen på Trestena i fars fotspår. Det är naturligt att börja på gårdsplanen, som var centrum i min barndoms värld liksom den var det i hans. Vi står vända mot söder med ryggen mot stora byggnaden och har då Fyrkantens alla hus regelbundet grupperade omkring oss. Här var gårdens hjärta och hjärna. Fyrkanten är ett namn som användes av oss som bodde i stora byggnaden. Bland folket på gården sade man oftast helt enkelt "framme" eller "uppe". Det är visserligen förkortningar, men de betyder något annat än vårt rent beskrivande namn. Där ligger också något av de underlydandes respekt för allt det som Fyrkanten representerade för dem. Det kunde man avläsa på deras uppträdande när de var "framme" eller "uppe". Gårdsplanen var — ehuru det inte syntes — tydligt indelad i två hälfter. På den yttre delen, som låg bortom den gräsbevuxna rundeln med lönnen på mitten av gården, hade var och en sin väg tämligen ofta. Där låg ju också drängstugan, drängmatsalen, mjölkboden och gamla stallet, som alla ingick i den regelbundna torgbilden. Men hur intensiv trafiken än var, var det ändå fullt märkbart att var

och en ordnade klädseln och anletsdragen så snart han beträdde den öppna platsen. Men så utgjorde också de smala gångarna i krattningen ett oavvisligt imperativ att "hålla sig på mattan".

Men den inre delen av gården mellan stora byggnaden och rundeln motsvarade närmast styrbords halvdäck på en örlogsmann. Där rörde sig endast "harrskapet" fritt. Dock kunde några av gårdsfolket ofta ha sina vägar till kontoret, som fortfarande låg i den lilla flygeln på östra sidan. Då blev gången än mer påfallande besvärad så snart vederbörande kom in på "det förbjudna området". Man tog av sig mössan och gick på tå, även om ingen av herrskapet fanns inom synhåll. Gumorna som sökte min faster för att få råd eller sälja strumpor smög sig försiktigt fram till köksingången på baksidan av stora byggnaden.

Den lilla kontorsflygeln bestod av en tambur med klädhängare och plats för postväskan samt två ungefär lika stora rum jämte en mörk arkivskrub, där de ofta diskuterade sjösänkingsföretagens handlingar, gamla lantmäterikartor och gårdsböckerna förvarades. Kontorsrummet hade två fönster mot gården. Det innehöll ett stort bord med en stol på vardera sidan. Långpiporna stod uppradade sedan gammalt på en hörnhylla. Här residerade farbror Axel, som kallades disponent. Han förvaltade Trestena åt faster Anna Nora, som enligt de ovanliga fideikommissbestämmelserna innehade gården.

Bredvid kontorsflygeln låg Kristins flygel, som en gång hade varit general Focks chefsbostad på Axvalls hed. Kristin skötte folkets kök och mjölkboden. På södra gaveln satt vällingklockan. Här fanns förr det gamla herrgårdsköket, men det hade redan före fars tid förlorat sin ursprungliga funktion. På 60-talet var det matsal för hantverkarna, som ännu på den tiden spelade en framträdande roll på alla herrgårdar, ett par trappsteg högre på den sociala rangskalan än de övriga anställda. I min barndom var hantverkarna färre och förmådde icke mera hävda sig som slutna grupp. Gamla köket hade nu blivit drängmatsal. Innanför låg vävkammaren och på andra sidan om förstugan bodde vi pojkar på somrarna. Det ansågs att vi kunde sköta vår ferieläsning mest ostörda där. Men vi drogs nog ofta

från boken till drängarna och allt det intressanta de hade att berätta om livet på gården. På vinden bodde en gammal torpare på undantag och där var också skomakarverkstaden.

Drängarna åt middag klockan 12. En stund senare såg man dem gå mätta och dästa över gården och sjunka ned i skuggan på gräset mellan drängstugan och magasinet. En stund hördes ett mummel, som långsamt dog bort eller ebbade ut i några långdragna snarkningar. Naturen tog ut sin rätt efter det långa förmiddagspasset. Det gällde att hämta krafter för eftermiddagen som var lika krävande.

Intill gaveln på Kristins flygel låg mjölkboden bekvämt till för henne. Fram på kvällen efter mjölkdays hördes rasslande ljud i backen från Skarahållet. Där kom mjölkvagnen dragen av gamla guldfuxen Miranda, som ännu i ålderns höst bevarade sin ridhästvärdighet. När mjölkflaskorna tagits ur vagnen, började en viktig procedur. Den mjölk som följande morgon skulle köras till Dagsnäs bars in i mjölkboden, där den ställdes ned i en väldig bassäng med is och vatten. Gårdens mjölk lämnades kvar utanför. Trind och rund och värdig, klädd i ren, rutig bomullsklänning med schallet på huvudet kom Kristin själv ut att fördela mjölken. Små nätta, barfota barn troppade över gårdsplanen. Flickorna neg djupt, sneglande mot stora byggningen, och pojkar tog tafatt av sig mössan. Så kom gummorna. Då dröjde det inte länge förrän skvallret och kacklet var i gång och alla dagens händelser avhandlades. Men mjölkutdelningen skötte Kristin samtidigt med ordning och reda. De droppar hon spillde hade inte ens en kattunge brytt sig om. Och alla gick tysta, nöjda och belåtna hemåt igen.

Sist i raden bland byggnaderna på gårdens östra sida låg gamla stallet, som inte skulle få stå kvar så länge till. Där stod det fuxiga fölstoet som var så kollrigt, att det knappt kunde ridas, än mindre köras. Men underbart granna föl fick hon särskilt undan fullblodshingsten "Coll Athol".

Närmast stora byggningen på västra sidan låg kuskammaren som kontorsflygelns pendang. Där hade herrgårdsköket varit inrymt under min fars tid. När ett nytt kök till sist inreddes i själva stora byggningen på 70-talet, var detta uppenbarligen

ägnat att spara arbetskraft. Sedan bodde kusken en tid i flygeln, där han var nära till hands. Men jag minns från min barndom blott att storbak brukade äga rum där ibland och att det stod en mangel i det inre rummet. Kusken hade alltså flyttat igen. I vardagslag stod den lilla flygeln tom och användes bara av oss barn för våra upptåg och lekar. Tydligt fick den stå kvar främst för att spela sin roll i den enhetliga gårdsbilden.

Längre åt söder låg magasinet som en motsvarighet till Kristins flygel mitt emot. Brännvinsboden som funnits där var nu borta, men visthusbodarna användes fortfarande. På nedre botten till vänster arbetade säcklagaren, den enbente gubben Gustaf i Vassla. En trappa upp låg magasinet med katthål i dörrarna för rättjaktens skull. Här förvarades saltat och rökt kött, här fanns silltunnan och allt annat som hörde till en välförsedd visthusbod. På gavelnocken svängde vindflöjeln våldsamt gisslande när vinden tog i.

Bakom magasinet låg den anspråkslösa men nödvändiga byggnad som rätt och slätt kallades för "huset" och i gårdsplanens södra hörn — mitt emot gamla stallet — drängstugan, som också innehöll kusken Carlssons och hans Amandas två rum. Drängarna disponerade också två rum, vilka var långt ifrån pråliga och knappast snygga. Det yttre tjänstgjorde som dagsverksdrängarnas matsal. Där fanns väggfasta bänkar, där drängarna åt sin mat skärande sovlet med "fälleknivarna". Var och en hade sin bestämda plats. Dagsverkssäckarna förvarades under bänkarna. I det inre rummet bodde fördrängen, och gårdsdrängarna delande två breda väggfasta sängar. Vid fönstret stod ett bord med sönderskuren skiva och på byrån en spegellåda. Bredvid den brukade några mässingssnusdosor ligga. På lördagseftermiddagen kom "körkehatten", skjortbröstet och celluloidkragen fram jämte nickelrovan med den glänsande kedjan.

Hos Carlsson och Amanda var det desto mera ombonat och prydligt möblerat. Amanda skötte hönsen och Carlsson var gårdens "bikung" vid sidan om sin huvudsyssla. I backen ned mot stallet låg deras trädgård med rader av bikupor som senare byttes ut mot olikfärgade bihus. "Kuskens" stod oss särskilt

nära. Avskedsvisit hos dem hörde alltid till programmet, så snart någon skulle resa ut i stora världen.

Vi fortsätter nu rundvandringen i den yttre cirkeln bland gårdens övriga byggnader. Backen ned mot vagnstallet var synnerligen trivsamt. Till vänster öppnade sig här utsikten över gårderna mot "Höga stenarna" och Billingen. Mitt i backen stod en lönn, som var vårt uppskattade klätterträd. Stallplanen brukade hållas noga krattad sedan hästarna förts i bås för dagen. Mitt framför stallet växte två gamla lindar. I min barndom övergav man oxarna och gick i stället in för hästar. Då flyttades arbetshästarna över till gamla oxladugården. Gamla stallet uppe vid gårdsplanen revs, och stallet vid lindarna reserverades för vagnshästarna och unghästar, som nu föddes upp i större antal än förut. Där stod också gamla Miranda, som varit min fars tjänstehäst vid Älvsborgs regemente. Hon spetsade öronen när min bror gömd bakom spiltan spelade regementets marsch på flöjt. Mellan stallet och vedboden låg havrekammaren och selkammaren, där det hängde några gamla sadlar från den tid, då det hörde till ordningen för dagen att rida. I vagnboden stod droskorna, slädarna, lilla vagnen och två rätt höga resvagnar, som kallades gula vagnen och röda vagnen. Längst in stod den gamla restäckvagnen, som kallades för "Fideikommissen" — den har nu hamnat i Skara museum.

Följde man så vägen från stallplanen upp till Skaravägen, passerade man i tur och ordning isstacken, vedbodarna, där gårdens vedbehov lagrades i enorma kvantiteter, och hönshusen, där kuskens Amanda residerade. Närmast Skaravägen låg en gammal kölna, som byggts om till snickarbod. Där låg också den rödfärgade svinstian, som revs vid sekelskiftet, och vedbacken.

Så fortsätter vi från Skaravägen mot ladugården och går då först förbi vagnboden för arbetsvagnarna, som senare revs och ersattes med ett nytt lider intill det nya arbetsstallet på ladugårdsbacken. Intill "store damm" låg gamla bränneriet, som numera innehöll mangelbod på nedre botten. Men de gamla mässingskaren stod kvar, erinrande om husbehovsbränningen. I övre våningen var snickarverkstaden, där det alltid var fart

Om man bortser från verandan, bevarar stora huset på Trestena alltså den strama empirekaraktär, som det fick vid ombyggnaden 1812 — men det inre förändrades desto grundligare på 1860-talet.

Den lilla flygelbyggnaden på västra sidan om gårdsplanen hade ursprungligen varit köksflygel, men i min barndom fanns det sedan länge ett kök i stora byggningen. Någon gång bakade man i det gamla köket, men annars var det bara vi barn som huserade där med våra upptåg och lekar.

*Kontorsflygeln innehöll farbror Axels trivsamma arbetsrum —
därifrån styrdes Trestena.*

Vävar-Lars gamla ryggåsstuga, Hålgården, var allt som återstod av Trestena gamla by. »Larsa-stöva» var visserligen gammal och ganska fallfärdig, men där var alltid pyntat och fint.

på arbetet. Ännu fanns så mycket kvar av det gamla självushållet, att gården krävde mycket av sina snickare. Vid gaveln mot dammen stod slipstenarna intill klappbryggan, där statgummorna låg på knä och tvättade och klappade. Där gick också leden till statstugorna förbi. Helt säkert skulle Lubbe Nordström hittat raka vägen till Lort-Sverige, om han gått den vägen. Där var trångt om saligheten och gott om "kattastigar". Trångboddheten var stor, även om det nog inte fanns mer än 3 à 4 barn i varje familj. Men ändå tyckte man, att det myllrade av dem, därför att de alltid höll ihop. Hjordinstinkten var deras skydd, när de äldre inte hann med att ta sig an dem. De fostrade och skyddade varandra, och man kunde få se treåringar vakta spädbarn. Och arbetet kom tidigt, börjande med mjölkhämtning och bärplockning.

Men vi lämna "staten" och söka oss åt ladugårdsbacken till. Där låg två av den gamla byns stugor kvar på vänster sida, strax innan man kom in på det inhägnade ladugårdsområdet. I Backgården bodde trädgårdsmästaren Johan och i Huiegården eller Hålgården residerade gamle Vävar-Lars, som var en av Trestenas märkligaste invånare. I "Larsa stöva" var det lågt i tak och trångt om saligheten. I farstun stod träskorna och på väggen hängde den gula fårskinsrocken. Vävstolen stod i kammaren nära fönstret, där de grannaste blomster frodades i gamla bleckburkar. Vid väggen stod "Larsa soffa" bredvid en gammal stol med hemvävt stolstyg med Granfeldtska vapnet. Ovanför soffan hängde fotografier av "harrskapet" och av prosten Ternstedt i Fägre, som under väckelserörelsens tid varit komminister i Härlunda, allt grupperat omkring en tickande väggklocka. Vid spisen, där kaffepetter stod "Ijummer" på sin trefot hela dagen, låg katten och spann.

Lars kunde inte räkna annat än på fingrarna, men det hindrade honom inte från att väva de konstrikaste drällar och damasttyger. Han var känd land och rike runt och vävde t. o. m. åt änkehertiginnan av Dalarna på Haga. Men han brydde sig inte om ryktbarheten och tänkte endast på att den som beställt först skulle få först. "Rätt sa va rätt, de ä inte a' ent me dä."

Ladugårdarna var byggda i öppen fyrkant med den väldiga

gödselstacken i mitten. I norr låg den rymliga koladugården och mitt emot oxladugården, som byggdes om till arbetsstall, när oxdriften övergavs. Mellan dessa längor låg de väldiga logarna, skymmande rader av halmstackar av olika årgångar. Det nya vagnshuset stod på ladugårdsbacken ett stycke nedåt Vävar-Lars stuga. Hästarna vattnades i dammen. Jag kan knappast tänka mig en mera lantlig syn än minnesbilden när drängarna spände av för dagen, lossade lokorna och förde hästarna — alltid i vanlig körordning med förköraren i täten — först till dammen och så in till spiltorna i stallet. På ladugårdsbacken kesade kalvarna glättigt omkring. På byns gamla kulturjord hade de ett fett och härligt bete.

Nära ladugårdsbacken bodde rättaren i ett välhållet och rödfärgat hus. Jag minns framför allt scenen, när folket kom hem för dagen i den hårda slätter- och skördetiden. Då stod han innanför grinden med en kagge brännvin, portionerande ut en styrketår till envar för släp och slit.

På återvägen från ladugårdsbacken mot Fyrkanten passerar vi trädgården på vänster hand. Med sina härligheter var den en värld, som var helt reserverad för "harrskapet". Ett högt staket med ribbor på skrå höll de objudna tillbaka. I norr och öster växte väldiga stormträd. Trädgården var indelad i nio kvadrater, av vilka en upptogs av en gammal damm och en annan av hallonlandet. Men i övrigt hade nog den minutiösa ordning, som en gång rått i trädgården, förfallit en smula. De andra bärbuskarna stod längs gångarna och bakom dem fruktträden i mångdubbla rader. Det fanns också gamla sparrissängar, som gav små men goda skördar.

Vi barn längtade givetvis alltid till trädgården under bärtiden, men på Trestena gällde den hårda regeln, att barnen blott fick gå i trädgården i de äldres sällskap. I realiteten gick det aldrig att genomdriva mer än en kvarts "trädgårdstid" varje dag. Men övning ger färdighet, och bären repades med desto våldsammare fart under den korta respit i paradiset som gavs.

Smedjan på Trestena låg, som brukligt är, väl isolerad från den övriga bebyggelsen. Där härskade smeden Hellman. "Se upp, ungar, löppera flyger" skrek han till oss, när flagorna i

gnistor stänkte högt under hans våldsamma hammarslag. Dof-ten av sillalaken, där arbetsstycket härdades och avkyldes, blandade sig med rök och os. Platsen utanför var fylld med hjul, plogar och andra redskap, som skulle lagas. Här och var låg tillsmida hästskor i travar.

Nästan aktningsfulla som statarungar har vi hittills rört oss omkring stora byggnaden utan att våga stiga på. Det kan synas onaturligt att en så viktig del av Trestena sparas till sist. Men även om stora byggnaden var gårdens centrum, så innebar den också något helt egenartat, som delvis t. o. m. bildade en kontrast mot det övriga av gården.

Min far har ingående beskrivit byggnaden. Ännu i dag bevarar exteriören med dess plåttäckta, brutna tak och panelade, vitmålade fasader mycket av den karaktär huset fick vid ombyggnaden 1812. Men det inre var redan på sextiotalet ombyggt och har blivit det ännu mera sedan dess. På sjuttiotalet övergavs köksflygeln och ett nytt kök inreddes i nordvästra hörnet av bottenvåningen. Därmed förrycktes givetvis hela dispositionen avsevärt. Bredvid köket låg handkammaren samt köksans och pigornas rum. Den västra delen av huset upptogs av fyra rum med blommiga tapeter och gardiner, där släktingarna, som kom till Trestena under sommaren, brukade bo. Farbror Axel disponerade till sist som sin egen våning f. d. nedre förmaket och sängkammaren därtill. Där var betydligt mera av den äldre inredningen och därmed också av empireatmosfären bevarad.

Från förstugan ledde trappan upp till övre våningen, där den övre förstugan var ännu större än den nedre. Där uppe var det stora rummet rakt fram på min fars tid salong, men i min barndom användes det som matsal. En serveringstrappa hade byggts från köket till ett serveringsrum, som inretts i gavelrummet. Intill matsalen låg kabinettet och den nya salongen, som hade en kyligt mörkblå åttiotalstapet. Den gamla matsalen, som gränsade till salongen åt gårdssidan till, kallades nu förmak. Om den fasta inredningen i dessa rum i hög grad präglats av tiden för ombyggnaden på sjuttiotalet, så var de dock nästan genomgående möblerade med vackra gustavianska och

Karl Johans-möbler. Men det fanns givetvis också en palm, representerande tidens smak. I ett hörn stod en orgel och ett bokskåp, som innehöll Tunelds Geografi över Sverige och bundna årgångar av familjetidningen Förr och nu jämte mycket annat. Det var skatter, som livligt gouterades bland oss ungdomar — i synnerhet när det var regnväder. I övre våningens västra del bodde de äldre damerna — mina två fastrar och en moster.

När jag vill återge något mera av vårt liv på Trestena, är det naturligt för mig att i första hand uppehålla mig vid måltidsvanorna. Den ofta upprepade situationen etsar sig särskilt skarpt i minnet. Jag rättar mig efter klockan och tar målen i naturlig ordning. Därför börjar jag med jaktfrukosten kl. 6, trots att den avgjort tillhörde de mera extraordinära målen. Dagen började ritualenligt med att "Vävar-Lars", som också var en slags betjänt, kom in och tände brasa samt sade: "Se, nu sa harra inte bara vakna utan og änna genast stiga upp å klä säk, för se frukustabeta står längen å väntar." Dvs. farbröderna duade han sedan gammalt, men den äran tillföll ej oss barn och ungdomar. Jaktfrukosten var framdukad på fönsterbordet i förstugan. Där fanns stekt och kall medvurst och "korvamat" i långa banor. Man började med en liten snaps, men sedan gällde det att göra alla smörgåsar först, innan man högg in på syltan och sovlet. Ty "skogen suger" och hur mätt man än åt sig hemma på morgonen, kunde man vara säker på att hungern kom så småningom ute i skogen i alla fall. Åt man sig alltför mätt genast, orkade man inte med att göra smörgåsarna efteråt.

Ordinarie frukost åts annars halv nio, och då bestods gröt och ägg med korv. Som huvudregel gällde att det var en dygd att dricka mycket mjölk, men en skam att hugga för sig av smöret.

Dagens huvudmål och kulmen var utan tvekan middagen kl. 1. Det ringde första gången tio minuter i och sedan på slaget. Då hade barnen redan motvilligt lämnat sina lekar, tvättat sig ännu motsträvigare och klätt om sig, om det var främmande. Då hade mången varit i farten sedan kl. 6. Halv åtta var i varje fall hela huset i rörelse. Kl. 1 hade man 5 å 6 timmar

bakom sig, och nu följde en dryg timmas välbehövlig avkoppling. De äldre klädde väl inte alltid om sig till middagen — men de ”klädde sig”. Man mötte förvisso ingen elegans men till pedanteri och prudentlighet driven ordning. Allt som tydde på arbetet var borta. De äldre damerna hade tagit av förklädena och faster hade i stället tagit på ett nystruket. De yngre damerna lyste i ljusa sommarklänningar eller blusar med pösande ärmar. Farbror Axel drog gärna på sig bonjouren. Man lade av vardagen för en timme.

Så gick vi uppför trappan och in i matsalen, där bordet väntade, smakfullt men enkelt dukat. Jag har inget minne av blommor på bordet men däremot av vackert silver, gamla trevliga serviser och dukar, som skeno vita som nysnö. Men man satte sig inte vid matbordet genast. Först kom smörgåsbordet. Det innehöll som regel ost, medvurst och kött i olika former, men inga varmrätter och sällan grönsaker. Sorteringen på bröd var däremot gammaldags rikhaltig. Och så minns jag den härliga Dagsnäsosten. Även brännvinet var från Dagsnäs och serverades i glas av olika storlekar. Fasters glas var föga större än en fingerborg. Det fanns också dricka från Skara, men barnen fick bara vatten. De äldre satt vid smörgåsbordet, som stod mellan fönstren, men för dem med unga ben gällde gående bord.

Så flyttade man över till stora bordet. Det var en oskriven lag att man inte talade om gården, affärer, arbete och bekymmer vid bordet. Samtalstonen var livlig och glättig men samtidigt respektfull. Då posten kom före middagen, gav nyheterna hämtade från brev och tidningar ämnen.

När man ätit, läst bön, kysst på hand och tackat för maten skildes man åt. Barnen återvände till sina lekar med förnyad energi, och de flesta av de äldre gick att vila middag. Efter en halvtimmas slummer återvände de med förnyade krafter till arbetet.

På eftermiddagen bjöds vanligen på kaffe på verandan med noggrant lagstadgat kakantal. Barnen fick saft eller choklad. Kvällsvarden som serverades vid halv åttatiden kunde på intet sätt tävla med middagen i formernas grandessa. Den präglades i hög grad av avspänningen efter dagens id. Man kunde få god

sylta eller stekta potatisbullar samt alltid "silverte" för de unga. Det var varmt vatten med socker och grädde, serverat i tekopp.

Efter kvällsvarden kunde man få följa med ned i farbror Axels förmak, där vi satt tysta och hörde på de äldres samtal. Man talade om släkt och vänner och läste högt ur tidningarna, vilkas nyheter livligt kommenterades. Av uppsvenska tidningar hölls Stockholms-Tidningen och Vårt Land för Carl David af Wirséns skull. Därtill kom Skara tidning och lantbrukstidningarna. Provinspatriotismen spelade en stor roll, och man var stolt över västgötarna från när och fjärran, som gjorde sig bemärkta i Stockholm. Främst sattes första kammarens talman greve Gustaf Sparre på Mariedal och riksmarskalken, friherre Fredrik von Essen på Kaflås. Med ett särskilt intresse följde man kusinen Claes Wersälls karriär och gladdes, när han blev landshövding i Falun vid bara 45 års ålder. Så var det naturligtvis "Skaraborgarna" i riksdagen, som man kunde på sina fem fingrar.

När damerna drog sig tillbaka till övre våningen, kunde herrarna fortsätta ut till det trivsamma kontoret, där rättaren infann sig varje kväll för att få instruktioner för morgondagen. Då var gården givetvis det centrala samtalsämnet. Glädjeämnena var åkrarnas ökade bärighet och skogens återväxt. Bekymren gällde framför allt sjösänkningen, de ekonomiska problemen, som alltid var aktuella, samt den dunkla framtiden. Det var nog så att det sistnämnda problemet ofta förlamade företagsamheten, ty ingen visste, vem som skulle bli nästa fideikommissarie.

I ett manuskript med minnen från sekelskiftet, som numera äges av Västergötlands fornminnesförening, ingår denna uppsats som ett avsnitt. Vid bearbetningen för Fataburen har amanuensen fil. lic. Bo Lagercrantz välvilligt medverkat, vilket förf. tacksamt erkänner.

DRÄKTREFORMER UNDER 1800-TALET

av Gunnel Hazelius-Berg

I april 1885 anordnade Artur Hazelius till förmån för Nordiska museet en basar på Börsen i Stockholm, som blev en stor succé och lät mycket tala om sig. Särskild uppmärksamhet väckte en tablå med en fornnordisk hall, befolkad med damer och herrar ur stockholms societeten i särskilt för tillfället sydda dräkter, bild 3. Det var ett sceneri, som i allra högsta grad tilltalade tidens smak. Dräkterna voro ritade av professorskan Hanna Winge, född Tengelin, så som man föreställde sig att våra nordiska förfäder gått klädda. Det var dräkter av boj och kläde i kraftiga färger och med applikationsbroderier på bårderna! Professorskan Calla Curmans dräkt, bild 3, har i senare tid deponerats i museet och ger en god föreställning om, hur välgjorda de voro.

Själva tanken att skapa pastischer av den förhistoriska dräkten var inte ny; redan från 1869 finns i våra samlingar en dräkt, som använts i en fornnordisk kadrilj av löjtnanten Dick Lovén och ritats av Aug. Malmström, bild 2. Detta sammanhänger med hela tidsandan, som var i hög grad inriktad på uppskattning av den gamla isländska kulturen, vilken man med en lättförklarlig felsyn betraktade såsom gemensamt "nordisk". Konstnärerna M. E. Winge och Malmström målade historiska motiv, och A. U. Bååth och P. A. Gödecke gävo ut fornnordiska sagor. En av den förres böcker illustrerades av Jenny Nyström, och överallt mötte man vikingar och mör i dräkter av samma typ. Frågan om var förebilderna till dessa dräkter hämtats, skulle säkerligen vara värd en särskild utredning, som emellertid icke

skall försökas här. I varje fall synes inspirationskällan icke vara att söka i de just vid denna tid gjorda förhistoriska dräktyfnden. En liknande förkärlek för fornnordiska motiv satte för övrigt för en tid sin prägel även på mönsterbildningen i konsthantverket. Visserligen säger Ernst Josephson 1886, att "det fornnordiska elementet, omenskligt som det fattats från början, dimbilder ur dimmiga hjärnor, sjunger lyckligtvis på sin sista ton, men gör ett förtvivlat försök att sticka upp hufvudet ur reformdräkten". Att idén med den fornnordiska tablån dock inte var utnött, visar just pressens intresse, som vid ovan nämnda tillfälle tog sig uttryck i många lovord och jämförelser mellan "den svenska vikingakvinnans dräkt" och den franska modedockan med alla dess överdrifter. Detta utföll ej till dagsmodets fördel. Varför kunde ej svenska kvinnor hämta lärdom av denna nordiska dräkt?

Hanna Winge, som ritat de historiska dräkterna, gjorde även skissen till den svenska reformdräkten samma år. Hur pressdiskussionen kan ha påverkat reformdräktens vardagsdräkt, är svårt att säga, men denna har ett bestämt släkttypiskt med den dräkt, som visades på Artur Hazelius basar, och utan denna bakgrund är det svårt att förstå, varför en reformklänning togs upp i Sverige. I övriga länder saknas nämligen en reformdräkt och man inriktade sig där helt på en förändring av underkläderna — klokt nog, då reformdräkter aldrig bruka vara långlivade och inte heller detta svenska försök skulle överleva många säsonger. Men själva dräktreformrörelsen fick mycket annat att ägna sina krafter åt.

För att förstå dessa reformsträvanden och det intresse som de väckte, måste man gå bakåt i tiden och se på modedräktens utveckling under hela århundradet. Efter direktortidens och empires klassiska mod med löst fallande tunna kläder, kom på 1820-talet ett åtsittande klänningsliv och en vid kjol i bruk, samtidigt som snörlivet åter började sätta sin prägel på kvinnokroppen.

Det är omöjligt för en modern människa att göra sig en föreställning om snörlivets despotiska makt över modet och kvinnorna. Vi kunna bara konstatera att inga 1800-talsdräkter passa

Bild 1. Dräkthereformföreningens festdräkt, sydd i röd sammet med broderier i gult silke, buren av Calla Curman 1866. Nordiska museet 196.603.

Bild 2. På Militär Sällskapets maskeradbal den 23 febr. 1869 dansades en fornnordisk kadrilj. Längst t. h. står barden August Malmström, som ritat dräkterna. Dessa dräkter voro kända av reformföreningen.

Bild 3. På Börs-Bazaren 1885 var den fornnordiska gruppen klädd i dräkter, ritade av Hanna Winge. Stående t. v. Anne=Charlotte Leffler=Edgren och sittande som andra fr. v. Calla Curman.

Bild. 4. Brudrätt av vitt kläde med blå broderier, buren av Ellen Scholander 1887 och ritad av brudgummen Julius Kronberg. Dräkten och denna skiss i Nordiska museets ägo.

på en osnörd flicka i våra dagar. Hela dräkttypen från 1830-till 1890-talen bygger på denna fasta hårda stomme, som genom snörlivets skiftande former gav olika silhuetter åt modet. Att det var ett verkligt gissel, förstår man först, när man börjar studera läkarnas uttalande i kampen mot snörlivet. Redan 1836 finner man skämtteckningar över modedårskapen. Men detta är en naturlig reaktion mot en överdrift, och på samma sätt reagerade samtida präster, satiriker och moralister även mot fontangen, styvkjolen och de stora decolletagen, för att nämna några exempel. De voro dåraktiga men ej positivt skadliga för bärarinnan. Snörlivet däremot pressade ihop nedre delen av bröstkorgen och hindrade en ordentlig andhämtning, det snörde åt midjan och tryckte in levern, "snörlever", och rubbade organs läge i bukhålan. Det var modernt och naturligt att den unga kvinnan skulle vara blek och blodfattig. All häftig rörelse, t. ex. dans, framkallade hjärtklappning och flämtande andhämtning, och stundom avslutades den med en intressant dåning. En promenad kostade kvinnan mångdubbel ansträngning i denna olämpliga dräkt, och en ryttarinna i modedräkt var egentligen en liten hjältninna, som tog ut alla sina krafter till ingen nytta.

En bekant svensk läkare skrev anonymt "en liten badhistoria" på vers, och där beskriver han den unga flickan på följande sätt:

"Här se vi unga dottern, Flora,
en blond, rätt fin och dejlig mö,
hon är dock vit som nyfälld snö,
man trott att henne snart förlora
det spensliga, det svaga rö.

— — —

Hon hade bleksot, det var givet,
det spensliga och klena livet."

1926 disputerade dansken dr Axel Hansen på ett arbete Om chlorosens, den ægte bleksots optræden i Europa gennem tiderne. Han bevisade att bleksoten ej existerade förrän med snörlivets tillkomst på 1500-talet, då den uppträder i de spanska

hovkretsarna och sedan följer med modet till Europas hov och eleganta kretsar. Under en period över den franska revolutionen och empiren äro bleksoten och snörlivet okända, men de återvända på 1830-talet för att till sekelskiftet hålla en allt större och vidare skara av kvinnor i sitt våld. Från att ha varit en typisk överklassjukdom blev den allmän i allt vidare kretsar.

När det troliga sammanhanget mellan bleksoten och den hårda snörningen klarlagts, kan man även studera modedräkstens framfart såsom följdjukdomens vägrödjare. Sjukdomen sprider sig över Europa, på ett läkarmöte i Stuttgart 1841 diskuteras ingående dess problem, och järnpreparaten bli allt vanligare. I Norden har den blivit allmän överallt på landsbygden vid århundradets mitt och den frejdade läkaren Magnus Huss gör en sammanställning av dess utbredning. Det har "blifvit en folktro, att den är en förelöpare till yttersta domen, emedan menniskoslegtet före den skall... mer och mer försvagas". Från Skåne till Haparanda är den "så allmän, att få flickor vid en viss ålder sakna känning derav. — Kläderna skola ock nu vara mera åtsittande, bondflickan skall vara snörd, hon skall likna städernas jungfrur". Dr Huss visar hur i Ångermanland, där modedräkten börjat användas utmed kusten, även bleksoten fått insteg, medan inåt landet kvinnorna bära sina gamla dräkter — och där är sjukdomen okänd, liksom i vissa ålderdomliga delar av Dalarna, Värmland och Småland. Han drar dock ej ut konsekvensen, att snörlivet bär största skulden.

Det första försöket att reformera dräkten gjordes av den radikala och stridbara mrs Amelia Bloomer från Ohio på en föredragsturné i Amerika 1851—52. Den franska revolutionens ideal av frihet, jämlikhet och broderskap symboliserades av att männen klädde sig i långbyxor och bröto ned de sociala skrankorna i dräktskicket. Skulle kvinnorna kunna nå samma frihet och oberoende i samhället, måste de också enligt all logik kläda sig i långbyxor — under en kort kjol, bild 6. Mrs. Bloomers dräkt var en produkt av kvinnornas frigörelse, den ville vara praktisk och ändamålsenlig. Denna dräkt beskrives redan 1849 av Fredrika Bremer, som sett den i användning i ett litet samhälle i Rose Cottage (Hemmen i Nya världen): "Presidentens

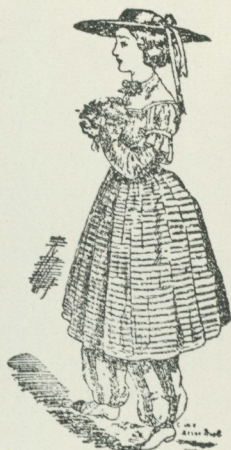

Bild 5 och 6. Skridskoåkande damer i Bloomer-dräkter på Volden i Köpenhamn 1886. Ur R. Broby-Johansen, Omrids af modens historie 1947. — Mrs Bloomer 1851 i den av henne själv komponerade dräkten. Ur Elisabeth McClellan, History of American Costume.

fru . . . hade en kort klädning och pantalonger, vilket rätt väl anstod hennes välväxta och smärta gestalt och dessutom passade för att gå i den våta ängsmarken och i skogen.”

När Fredrika Bremer nära två år senare gjorde ett nytt besök i detta socialistiska lilla samhälle fick hon även uppleva en bal där. ”På balen syntes en stor del av de unga fruntimren i den så kallade Bloomer-dräkten, nemligen: korta klädningar, höga i halsen, och pantalonger. Denna dräkt, som i grunden är vida blygsammare än den vanliga salongskostymen, och som ser rätt bra ut för unga fruntimmer i deras hvardagssysslor, är icke förmånlig för balsalen och tar sig isynnerhet icke bra ut i valsen, helst då kjortlarne äro mycket korta, hvilket var fallet hos ett par i öfrigt rätt väl klädda och rätt täcka danserskor. Några hade verkligen i deras Bloomerdräkt en viss fantastisk gratie; men då jag jämförde denna med den äkta qvinliga gratie, som uttryckte sig hos några unga flickor med långa klädningar och i öfrigt lika blygsamt klädda som Bloo-

merdamerna, så måste jag ge palmen åt de långa klädningarne — — —." Säkerligen användes den även i andra delar av Amerika och mrs. Bloomer blev mycket omtalad och diskuterad, men någon lång livslängd i modets historia fick ej hennes dräkt, varken i hennes hemland eller i England, där reklam gjordes av en föredragshållarinna 1851. Den väckte endast åtlöje och dessa suffragetter i turkiska "legletts" gjorde säkerligen mera skada än nytta för en dräkthereform. Vid utformningen av sport- och baddräkter kom den Bloomerska dräkten dock att betyda en hel del under hela 1800-talets senare hälft. En annan reformator under krinolintiden, Marie Jones, nöjde sig med att pläderna för en sorts hängslen, som skulle uppbära krinolinen och de många kjolarna. När ett nytt reformförsök gjordes var det med en helt annan utgångspunkt.

Det blev läkarna, som på 1860-talet togo nästa initiativ. Fyra kvinnliga läkare i Boston höllo en serie föreläsningar om kvinnokroppen och -dräkten. Här yttrade sig den nya yrkeskvinnan både ur medicinsk och social synpunkt. Kvinnan måste "ställa ökade anspråk på andedräktsverktygen, om hon skall kunna taga sin nya roll i samhällslivet på allvar". Det måste bli en kvinnornas egen kamp. "När kvinnan av naturen fått samma rörelseförmåga som mannen, bör hon begagna sig av denna fördel", heter det. Att modedräkten med snörlivet inkräktade på arbetsförmågan bevisades med olika exempel. Den var ingen arbetsdräkt och kunde ej vara en jämlikhetens symbol. Dräkten måste bli hygieniskt godtagbar och samtidigt medverka till en förbättring av kvinnans sociala förhållanden.

Vad dessa reformsträvanden främst togo sikte på var dels snörlivet och dels de många kjolarna, alla fästade kring midjan. Tyngden av alla kjolarna var ansevärd, minst tre underkjolar av olika grovlek utom överkjolen. Det var alltså krinolinmodet som i Amerika väckte motståndet; när rörelsen kom till Sverige kämpade den i stället mot turnyren. Men snörlivet var i bruk hela tiden och kjolarnas tygmassor blevo ej mindre med de draperade kjolarna. Lustigt nog ansågs den nyuppfunna symaskinen försvåra situationen; nu kunde kvinnorna ännu mera hämmingslöst ägna sig åt att sy kjolar och att garnera dem!

Alla dräktreformatorer äro dock ense om att mera ändamåls-
enliga och varma underkläder voro av nöden. De öppna byxorna
och de korta strumporna med hårt åtdragna strumpeband under
knäet lämnade föga skydd för benen. Att frysande kvinnor voro
en naturlig följd av detta framgår av både deras egna och lä-
karnas utsagor.

Broschyrer och småskrifter trycktes med uttalanden från
olika håll. En av dessa, *Dress and Health or How to be strong*,
utkom 1876 och ger en sammanställning av hela reformpro-
grammet. Den avbildar hygieniska underkläder men påvisar be-
träffande överklänningen endast felaktigheterna utan att ge
ett positivt reformförslag. Mönster till underkläder kunde kö-
pas från Boston-kommittén.

Som ett bevis på rörelsens spridning i Amerika avtrycktes
ett kapital ur flickboken *Rosa* eller de åtta kusinerna av Louisa
M. Alcott, där Rosa skall välja mellan den moderna hellånga
snäva dräkten med flor och tillbehör, en trogen kopia av de
vuxnas dräkt, och en bekväm rak och fotfri klänning. De för-
färade tanterna i originalupplagan fråga då, om det gäller en
Bloomerdräkt och lugnas med att det endast är en Gabriella-
klänning. — Bloomerdräkten rekommenderas dock ännu på
1870-talet som trädgårds- och arbetsdräkt, då den är mera prak-
tisk än de långa kjolarna.

Denna Gabriellaklänning fick i Sverige namnet prinsessklän-
ning efter dåvarande kronprinsessan Victoria, som använde så-
dana rakskurna klänningar. Hon kom till Sverige 1881. Nu
bortlades även för en tid släpen och signaturen Lea skrev:

”Se här en nyhet, tuta ut’en!

Bort med släp och bort med lugg!

Kronprinsessan hela knuten

Gett ett alexanderhugg!”

Rosa utkom i sin första upplaga på svenska redan 1876; den
är alltså betydligt äldre än reformföreningen.

Under tiden spred sig dräktreformrörelsen från Amerika till
Kanada och England. Läkarna höllo föredrag även i Wien och
föreningar bildades. I Amerika upptogos dräktreformatornas
idéer på 1880-talet av Jeness Miller, som utgav tidskriften *Dress*

i New York och arbetade med artiklar, föredrag och mönster. I England blev det i stället National Health society och Rational Dress society vilka arbetade för samma mål men på andra vägar. Här voro societetsdamerna engagerade, från mrs. Oscar Wilde till viscountess Harberton. Bort med korsetter, spetsiga högklackade skor, krinoliner och turnyrer lydde programmet. Och kjolvikten bestämdes till maximum 7 pund. Genom svenske konsuln i London fick den svenska dräktreformrörelsen tidigt kontakt med England och ett utbyte av mönster och erfarenheter ägde rum. Utställningar och demonstrationer höllos i de stora städerna. Det var en helt modern propagandaapparat som satte in. Och drottning Victoria tillät sina barn och barnbarn att cykla i praktiska dräkter, medan enstaka emanciperade damer i London uppträdde i herrdräkt med särskilt tillstånd av polisen.

Viktigare var dock att vad läkarna yrkade på ur medicinsk synpunkt, det önskade konstnärerna ur estetisk. De antika kvinnoidealen lovprisades, den snörda kvinnokroppen sades vara lika misshandlad som kinesiskans hopklämda miniatyrfot. Det var inte bara bröstkorgen utan också de nedpressade "sköna höftmusklerna", som voro deformerade. Den engelske målaren Burne-Jones skapade ett helt nytt flickideal i klassiskt rena linjer. Och han fick efterföljare. Ellen Key säger om konstens inflytande i Barnens århundrade: "Konstnären har påtryckt de unga denna prägel innan de voro medvetna: de ha vuxit upp inför dessa former, sett dem i sina bilderböcker, blifvit klädda i kläder med ett snitt, som kan härledas från mästarens taflor. Ja, än mera: af samma skäl som den grekiska skönheten, hvarmed mödrarna omgäfvos, skulle de nuvarande engelska mödrarna ha gifvit sina barn Burne-Jones-typen i arf! Under antiken trodde man ju äfven i andra fall — till exempel vid framkallandet af det eftersträfvade blonda håret — att man afsiktligt kunde nå detta syfte."

I många år hade dräktreformrörelsen varit livaktig i de anglosachsiska länderna, innan den letade sig fram till Sverige. och då kom impulsen från två håll samtidigt. Professor Curt Wallis hade från en studieresa i Amerika hemfört den ovan omtalade boken *Dress and Health*. Den översattes nu till sven-

ska av O. v. S., förmodligen Oscara von Sydow, sedermera dräktreformföreningens nitiska första sekreterare och flitiga korrespondent med England och Amerika. Översättningen gjordes fritt, man utelämnade anspelningar på amerikanska förhållanden och sådant man ej trodde skulle passa för de svenska kvinnorna. Den svenska titeln blev Reformdräkten, en bok för kvinnor skriven af kvinnor. Företal skrevos av Curt Wallis och Hanna Winge.

Redan i början av samma år (1885) återkom en annan resenär från studier i England och på kontinenten. Det var Anne-Charlotte Leffler-Edgren. Hon höll det första föredraget på den nystiftade sammanslutningen Nya Idun den 7 februari 1885 om de estetiska rörelserna i England och behandlade därvid just dessa reformsträvanden. Ellen Key säger, att det var härigenom denna reformrörelse "också hos oss kom igång". Det var fru Edgren som skrev till Handarbetets Vänners styrelse och anhöll, att de måtte utarbета mönster till dräkten. Detta avslogs först — i oktober — men bifölls efter förnyad framställning av fru Edgren i november. Nu fick fru Winge uppdraget att utarbета en "nynordisk" dräkt; modellen hade Augusta Lundin lovat att sy. I boken Reformdräkten omnämnes att denna dräkt är under utarbetande, varför boken måste ha utkommit sent på året. Det är alltså ingen tvekan om att Anne-Charlotte Leffler har en stor andel i tillkomsten av denna dräkt. Hon var själv med på Börsbasaren i fornnordisk dräkt, bild 1, och något senare bar hon reformdräkten. "Från denna tid började Anne-Charlotte Leffler själv tillämpa reformidéerna i sin redan förut eleganta och färgrika men nu också originella toilett; icke ens denna privatsak fick hon emellertid ha ifred för offentlig kritik" (Ellen Key).

Även i Sverige samarbetade läkare och lekmän. Doktor Emil Nilsson skrev en broschyr om Våra kläder, doktor J. E. Bergwall en artikel i Helsovännen, och båda gingo till storms mot korsetter och trånga spetsiga skor, men ingendera talade om reformdräkten, då bägges inlägg gjordes före denna rörelses tillkomst i Sverige. Senare skrev även dåvarande medicine kandidaten Karolina Widerström ett inlägg i frågan. Hon kal-

lar modedräkten "förödmjukande. Denna dräkts mest iögonenfallande egenskap är att söka framtvunga en så yppig barm, ett så brett bäcken som möjligt, således att framhäva kvinnan såsom könsväsen, göra henne så retande, så lockande som möjligt. Mig synes, att det fordras ett cyniskt sinne att häruti finna något vackert." Det rådande modets festdräkt var genom sin artificiella konst säkerligen bländande — på sitt vis. Carl Bonde skildrar ett middagssällskap ur världsmannens synvinkel (i *Farväl, gamla tider*): "Jag kan ännu i dag se för min inre syn hur bländvita halsar och armar vackert avtecknade sig runt bordet; men de höga hårt åtsittande snörliven gävo barmen en egenomlig form över den djupa urringningen, för bröstet vilade liksom på hyenden. Pärlor och juveler glänste på armar och hals."

Det krävdes mycket mod och beslutsamhet att bryta med dessa konventionella former. Och de pionjärer, särskilt bland lärarinnorna, som tidigare ej följt modet och aldrig använt turnyr och stoppning i kjolen, hänades och utvisslades av dåtidens gatpojkar. Men här bland dessa s. k. "platta kvinnor" funnos också tacksamma förespråkare för en reform. Annorlunda var det med deras modesysstrar bland yrkeskvinnorna, särskilt bank- och kontorsfröknarna, där de ansågos ha företräde som voro elegantast och hårdast snörda, sittande högt uppflugna på sina pulpetstolar. Det var nog inte så underligt, att reformdräkterna fingo smeknamnet "frihetsdräkter".

Det första konstituerande reformdräktssammanträdet hölls 1886 under Ellen Keys ordförandeskap. Kring henne fylkade sig huvudstadens intellektuella kvinnovärld. Så skapades den svenska Dräktreformföreningen med fru Kerstin Bohman som ordförande och Hanna Palme, född von Bohrn, som vice ordförande. Den hälsosamma dräkt, man skulle propagera för, var dels den fornnordiska reformdräkten och dels de underkläder, som beskrivas i boken *Reformdräkten*, vilka alla bygga på utländska förebilder. Snart gjordes dock ändringar och förbättringar av dessa.

Vardagsdräkten med sin underklänning och öppna toga hade bälte om livet, bild 7. Den första var sydd av blå cheviot med skoningar av sammet. Höghalsad, långärmad och fotsid var

*Bild 7. Reformföreningens vardagsdräkt med togans bakstycke
upplagt som schal över axlarna. Dräkten garnerad med sammet.*

den ett präktigt plagg, som med sina dubbla tyg var varmt och rejält. Elegantare var det att garnera med broderier; till dessa rekommenderades ej ormsirater, då dessa voro de allra svåraste att bearbeta. I stället kunde man välja bård till festdräkt 1) med nordiskt mönster i vingåkerssöm, 2) med allmogemotiv, 3) med renässansmönster, sytt i silke på svart kläde, alla komponerade av fru Winge. Dräkten kunde sys upp i enkelt material för omkring 40 kronor och till festdräkt för 60 kronor. Men den dräkt som utställdes i Handarbetets Vänners affär gick på 236 kronor. Den hade broderier för 77 kronor och dessutom smycken för 70 kronor. Det var inte litet i den vägen som kunde placeras på dräkten: i halsen två fibulor med hakar, håltespännen, 6 silverknappar på ärmslagen samt kedjor och beslag att hänga väskan uti. Detta garnityr var hållet i "medeltidsstil", men olika allmogesmycken voro också användbara och snörmaljor från Leksand kunde man köpa för billigt pris.

Dräkten var enligt beskrivningen estetisk, hygienisk, praktisk och ekonomisk. Togan var skuren såsom en prinsessklänning och kunde vikas upp över axeln som schal, bild 7; kantbården var då uppvikt som en krage. Dräkten var lika användbar till vardag och fest, till res- och sommardräkt. Den är "lämpad efter nutidens behov, efter allt gott och skönt, som nutidens industri i den vägen erbjuder...!" Det första året såldes över 500 snittmönster och dessutom broderimönster, fotografier och broschyrer med beskrivning av dräkten.

Den nynordiska dräkten bars av många av Stockholms damer, bl. a. Alfhild Agrell, Anna Boberg och vår första kvinnliga professor, Sonja Kovalevsky. I Göteborg satt fröken Mathilda Hall i skolan med "sin gröna reformdräkt med sammetskanterna". Julius Kronberg ritade t. o. m. en bruddräkt för sin blivande maka, bild 4. I vitt ylle med blå garnering följer den på ett mycket elegant sätt förebilden.

Den egentliga festdräkten tillkom först 1886 och ritades även den av Hanna Winge. Den var en mera draperad klänning i sammet med underklänning i avvikande färg. Denna festdräkt bars under flera år av professorskan Calla Curman. Hon kallade den sin "frack" och bar den med glädje, bild 1 och 8.

Bild 8. Den 1886 av Hanna Winge komponerade röda festdräkten enligt en färgplansch som utsändes av Dräktreformföreningen.

Redan boken Reformdräkten påpekade, att dräkten kunde göras av vilket material man önskade, även dyrbara sådana, då den ju skulle vara oföränderlig. Man föreslog också sammansättningar av rött och blått eller randigt och enfärgat. Att detta kunde missbrukas till de smaklösaste kombinationer, visade sig snart. Och den som från början stött idén med sitt välkända namn, Augusta Lundin, blev den som gav reformdräkten dödsstöten. Hon sydde upp reformdräkter i rödgult med svarta bårder till alla sina springflickor. Och så var reformdräktens saga all i huvudstaden!

Men reformrörelsen som sådan levde vidare. Drottning Sophia var dess mecenat, Stiftelsen Lars Hiertas Minne och Patriotiska Sällskapet understödde den, och så grep man sig an med nya problem. Föreläsningar hölls för Läkarsällskapet av Karolina Widerström, som även talade på ett offentligt årsmöte. Detta senare föredrag distribuerades i ett par tusen exemplar över landet. På Vetenskapsakademien och i Föreningen för naturenligt levnadssätt talade Gurli Linder. I Stockholm utställdes både en fullständig skoldräkt och underkläder på Hygieniska museet på Karolinska institutet. Varje år hölls ett årsmöte, till vilket allmänheten inbjöds, och där demonstrerades alla i användning varande modeller, och olika förmågor höllo föredrag. Även professor Oscar Montelius och dåvarande amanuensen Erik Folcker biträdde. Reformföreningen utgav ett flertal broschyrer, dels Meddelanden till allmänheten angående reformdräkten, dels Svar på frågor angående reformdräkten, båda år 1886, och slutligen Den kvinnliga klädedräkten 1898. Karolina Widerström skrev om den kvinnliga klädedräkten 1893 och tog där upp alla reformdräktens olika delar till behandling. Dessa småskrifter delades ut till föreningens medlemmar och följde dessutom med tidskriften Dagny. Ett speciellt mönsterblad trycktes ett år i över 20.000 exemplar och medföljde till tidskriften Iduns prenumeranter.

Dräktreformföreningen skaffade sig ombud ute i landet, och dessa fingo modeller och mönster. I Göteborg hade man försäljning hos Isabella Bratt i hennes konstslöjdsmagasin. De fem flickskolorna i samma stad hade skaffat sig en gemensam skol-

Bild 9. Ett dräktreformmöte hållet i Boston 1874. Någon motsvarande bild från Sverige finns tyvärr inte. Ur Bellamy Partidge, *As we were*.

dräkt, och den utställdes i tur och ordning i de olika skolorna. Demonstrationer gjordes i Läkarsällskapet, och som följd härav beställde en av stadens överläkare reformdräkter till sin kvinnliga personal. Läkarfruar, landshövdingsskor och biskopinnor ute i landet intresserade sig för reformrörelsen. Då pengarna ej ville räcka till för alla de tryck och mönster, som behövdes,

ställde sig Reformföreningens styrelse helt resolut och klippte upp nya mönster för alla folkhögskolorna ute i landet. Nya modeller både syddes och bekostades av dessa intresserade damer, inte minst av fru Hanna Palme, som själv sydde det ena plagget efter det andra. Modellplaggens antal växte till över 130 stycken, och det krävdes en ständig kontroll av dessa mönster. Fröken Ohlsson, som i Stockholm skötte försäljningen mot en ersättning av 200 kronor om året, gjorde ibland några oförlåtliga eftergifter med alltför många hårda snodder i reformlivet och dylikt, som genast krävde en ändring. Ett sjuttiotal demonstrationer hölls i de större städerna och i landsorten, många av dessa av fru Gurli Linder, som beklädde både ordförande- och sekreterarposterna vid olika tillfällen.

I dräktreformföreningens årsredogörelse kan man följa arbetet i detalj. Mönsterförsäljningen var de första åren mycket stor, ända upp till 1.000 exemplar. För att nå en vidare publik uppgick Dräktreformföreningen 1890 i Fredrika-Bremer-Förbundet som en sektion av detta. Förbundets ombud åtog sig nu ofta att verka även för dräktreformen. Man hade fått tillgång till en fast lokal i Stockholm, och tidskriften Dagny stod öppen för annonser. Fredrika Bremerförbundet tillsatte en del av styrelsen och fick under de första åren en viss procent av årsavgiften. I stället för fröken Ohlssons affär åtog sig firman K. M. Lundberg försäljningen, och föreningen hade där alla sina modeller märkta med sin stämpel. Lundbergs hade redan tidigare fört föreningens småbarnskläder. När Chicagoutställningen hölls på Börsen, utställdes där den delade kjolen och reformlivet. I Stockholm ordnade man särskilda demonstrationer av dräkter lämpliga för arbetarkvinnor. På Allmänna konst- och industriutställningen 1897 lyckades även föreningen att finansiera en liten utställning, men ekonomin blev allt sämre, och 1903 hade medlemsantalet sjunkit så, att styrelsen ansåg tiden inne att upplösa Dräktreformföreningen.

Till underklädernas reformerande hörde först och främst att avlägsna snörlivet. Det skulle ersättas med antingen ett reformliv av engelskt skinn med bandkanter och många sömmar, ett rätt så styvt och knöligt plagg, eller också ett s. k. hygieniskt

underliv, sammansatt av stickade slår och tyg. Det senare betydligt mera smidigt och följande figuren. Denna sista typ fanns i handeln redan innan föreningen startade. Som första plagg föreslog föreningen användningen av en chemilett, en kombination av trikåväv eller tyg, hög i halsen och allra helst med långa ärmor och långa ben. På fullt allvar föreslogs i dessa de långa kjolarnas tid att underplagget skulle gå ner till vristen och strumporna dragas utanpå detta. Det är förklarligt, att man ej samtidigt ville arbeta för en kortare kjollängd. På livstycket skulle sedan ett par varma vinterbyxor knäppas och likaså den delade kjolen; dubbla rader knappar skulle fördela linningarna så, att midjan befriades från allt tyck. Den delade kjolen fick liksom tidigare byxan ej göras öppen, framför allt skulle man ta hänsyn till kroppsvärmen.

Även övriga underkläder förbättrades flera gånger, och föreningen intresserade sig också för den stora händelsen på detta område under 1880-talet, striden mellan dr Jäger och dr Lahmann. Båda voro tyska läkare, den ene förespråkare för ylletrikåunderkläder, som genom sin lätta friktion mot huden skulle hålla bäraren varm och frisk, den andre bomullstrikåns ivrige förkämpe. Bomullstråden hade dittills tvinnats hårt och efterliknat linnetråden. Nu hade genom experiment hos firman G. Wissemann i Reutlingen, Würtemberg, ett mjukt garn framkommit, som lämpade sig utmärkt för trikåväv till underkläder. Den svenska allmänheten hade genom två häften utgivna av Leon. Lindgren i början på 1880-talet blivit väl insatta i den för allt ont skyddande och moraliskt stärkande dräkt, som Jägers normaldräkt utgjorde. Den samlade enligt uppfinnarens åsikt människans lustdofter och släppte igenom de illaluktande ångestgaserna och förbättrade därigenom bärarnas hela kroppsliga och andliga välbefinnande. Till dess fördelar hörde även, att plaggen ej behövde bytas mer än var tredje eller fjärde vecka! Dr Lahmann påpekade att alla ej tåla ylle, att detta gör individen ömtålig och att bomullen var mjuk, absorberande, lättvättad m. m. Inga argument lämnades oförsökta, inte ens det att dr Lahmann som övertygad vegetarian ej ville bära ylle — varigenom hans objektivitet naturligtvis kan ifrågasättas.

Dräkthereformföreningen kan ta åt sig äran att ha hemtagit provplagg av Lahmannstrikå, men man ville ej definitivt ta ställning till förmån för bomullen och vågade ej åtaga sig en agentur. Framtiden har dock visat, att detta nya material definitivt bröt linnelärfrets långvariga hegemoni i underklädernas historia.

En av sina viktigaste insatser gjorde reformföreningen på barndräktens gebit. Här voro verkligen reformer av nöden, och man gick radikalt tillväga. Först skulle flickan ha en chemisette av tyg eller trikå, sedan ett livstykke av flanell och vida yllebenkläder av samma tyg som klänningen, en matrosdräkt med sjömansblus och en påknäppt, veckad kjol. Denna dräkts förnämsta fördel, näst dess riktiga och hygieniska snitt, var att man endast behövde ta av kjolen, knäppa över den vida byxan på blusen och så stod flickan i — gymnastikdräkt! Denna fördel tyckes oss vara diskutabel; med alla sina knappar och foder var det en alltför varm dräkt för hastiga rörelser. I jämförelse med gymnastik i tidens modedräkt måste den dock ha inneburit ett stort framsteg. Över huvud taget är det påfallande, vilken oerhört stor vikt som lades vid att alla plagg skulle vara varma, gå ned till handlederna och högt i halsen. Helt säkert sammanhänger detta med att den gängse dräkten hindrade blodcirkulationen och rörelserna. På den tiden var det endast barn i de lägsta klasserna i skolan, som över huvud taget lekte. Dräkten hindrade de övriga!

Skolreformdräkten kostade med alla tillhörande plagg 30 kronor, men som modellexemplar såldes den för halva priset till skolorna, då föreningen stod för det resterande beloppet. En fullständig dräkt skickades till Helsingfors, och den utställdes även på ett skolmöte i Köpenhamn 1890. Den fick silvermedalj på 1897 års Stockholmsutställning och bronsmedalj på världsutställningen i Paris år 1900. Ännu 1907, långt efter föreningens upplösning, demonstrerades dräkten på en skolhygienisk kongress i London och väckte stort intresse.

Det var inte bara skolflickan utan även spädbarnet och koltbarnet som fingo glädje av reformerna. Den hårda lindningen skulle avskaffas och barnet förses med lämpliga plagg, så att

Bild 10. Skol- och gymnastikdräkt samt chemilett enligt Dräktreformföreningens propagandablad 1891.

det fritt kunde röra både armar och ben redan vid ett par veckors ålder. Det var en nyhet, som den tiden väckte mycken opposition. Föreningen motarbetade de tunga bärklänningarna, som pressade ner spädbarnens ben och fötter. Kolten skulle vara lättvättad och lättstruken, alltså utan garneringar och onödiga rysch. Flicklinnet fick ej räcka nedanför knäet, då dess tygmassa i byxorna annars var så stor, att den hindrade barnets rörelsefrihet. Här framhölls chemiletten såsom den ur alla synpunkter lämpligaste. Särskilt intresse ägnades åt hygieniska strumpor med strumpfoten avpassad för höger och vänster fot. Denna strumptyp fanns redan i marknaden och upptogs bland föreningens modelldräkter. Allt tryck, som kunde skada

barnfotens sunda utveckling, skulle genom hygieniska skor och normalstrumpor avlägnas.

Föreningen lade vidare ner mycken möda på att få fram bättre skodon. Den spetsiga modeskon var sedan länge lika för höger och vänster fot; varje dag skulle man växla skor för att dessa icke skulle förlora sin liksidiga form. Detta egenartade skomod var emellertid inte så påfrestande för fötterna, så länge endast sulan var av läder och resten av tyg, en mjuk klacklös sko, som användes ännu vid århundradets mitt. Värre blev det på 1870-talet med hårt åtsittande skinnskor. Nu blev den likformiga skon ett tortyrredskap, som inte ens barnen sluppo ifrån. Doktor Nilsson ägnade också skodonen många sidor i sin broschyr och påvisade deras deformerande inverkan på foten och hela kroppsställningen. En pristävlan utlystes av Dräktreformföreningen om en hygienisk skomodell, en känga med höger- och vänstersko, och tre pris utbetalades. En meningsfrände hade föreningen i kapten C. J. Anker, som utgav en broschyr om ordentliga skodon och arbetade för denna sak i Norge och Danmark. I Norge antogos marschstövlar för militären enligt dessa nya principer, och samma tendens förmärktes i Sverige. Enligt doktor Jäger skulle normalskon vara nästan helt av tyg med en bred tå och en liten mellanvägg mellan stortån och övriga tår. Denna ytterlighet torde dock ej ha kommit till utförande.

Att kampen mot snörlivet inte fördes alldeles förgäves framgår av diverse rapporter. Augusta Lundin säger i början på 1890-talet, att en stor del av hennes kunder använder livstykke och inte snörliv. Framför allt barnen sluppo snörlivet, och det hörde till undantagen att en skolflicka använde ett dylikt. Från utlandet talas om snörliv på barn redan i sexårsåldern, men hos oss ha väl flickorna ej begåvats med dylika före tolvårsåldern, och det var illa nog. Nu blev kunskapen om dess skadlighet så allmän, att ingen flicka vågade uppträda med snörliv i skolan. Mången som en gång använt snörliv lade bort det igen. Den äldre generationen ansåg detta ytterligt opassande, i synnerhet vid dans, då kavaljeren, som varit van att hålla i en neutral, hård stomme, plötsligt upptäckte att det fanns en kropp i klänningen. Professorskan Anna Hierta Retzius tyckte ur denna

synpunkt särskilt illa om det moderna folkdansandet, ty till folkdräkten använde ingen korsett.

Om man ser på bleksotens frekvens, finner man att den praktiskt taget upphörde vid sekelskiftet, i sjukdomsstatistiken för t. ex. Göteborg 1901—02. I den franska reformföreningens översikt över reformrörelserna i Europa år 1909 omtalas, att snörlivet då inte längre åstadkom någon skada i Sverige.

År 1886 höll professor L. Dietrichson tre föredrag i Oslo om moderna och dräktreformen. De två första voro historiska, det tredje ett referat av den svenska dräktreformrörelsens program. Då de svenska damerna ville publicera dessa föredrag, svarade Dietrichson, att han gärna skulle upprepa föredragen i Stockholm, före deras utgivande i bokform. Han erkände också att han ändrat åsikt beträffande det hopplösa i en dräktreform, men ville på förhand deklarerat sin ståndpunkt, att en reform liksom den engelska bör ta sikte på den inre dräkten, ej på den yttre. Han vidrör här en fråga, som tydligen var ömtålig även i Sverige, "inom själva det svenska lägret är en stridspunkt mellan för mig synnerligen dyrbara vänner". Dietrichson höll emellertid 1887 sina föredrag, både i Stockholm och Norrköping, och behållningen skänkte han till reformföreningen.

Den som i praktiken arbetade för reformrörelsen i Oslo var fröken Johanne Biörn, som hade mönster och modeller till salu. Hon annonserade och propagerade, fick planscher av turistdräkter och andra nyheter från Stockholm, berättade om doktor Edvard Bulls föredrag och ägnade hela sin tid åt saken. Skoldräktens mönster delades ut i alla Oslos skolor, och möten höllos med mödrarna. Norsk kvindesagsforening intresserade sig tidigt för reformen och i dess tidskrift *Nylænde* avbildas 1886 en norsk turistdräkt, enligt samma grundsnitt som den Bloomerska. En stor manufakturfirma i Oslo utställde turistdräkten med dess turkiska benkläder och blusliv med skört; den såg helt "malerisk" ut.

Norges egen dräktreformator blev emellertid fröken Kristine Dahl, som efter långa resor i Amerika helt gick in för

dräktreformen. Hennes typklänning faller löst med mjuka Watteauveck i ryggen. Hon kom till Stockholm 1896 och fick sina modeller saluförda hos firman K. M. Lundberg vid Stureplan. Den sköna Kristine Dahl väckte stort uppseende och hennes klänningar blevo en modesak. Hon höll föredrag och demonstrerade där sina underkläder, först en trikåchemisett, hög i halsen och helt täckande armar och ben, sedan en urringad bomullskemisett och så den delade kjolen. I stället för livstykke bars ett bröstband och en sele för kjolen. De båda reformdräkternas förtjänster diskuterades av allmänheten, läkarna och pressen men i så skarpa ord, att fröken Dahl drog sig tillbaka från ytterligare offentliga möten i Sverige. Dräktreformföreningen fann sig föranlåten att i öppet brev till Dagens Nyheter och Dagbladet uttrycka sin uppskattning av Kristine Dahls oegennyttiga och mångåriga insatser till förmån för en sund och praktisk klädedräkt för nutidskvinnan.

I Danmark var det Dansk Kvindesamfund som utgav en reformdräktbroschyr, *Om Sundheden og Kvindedrægten* av J. Frisch, med förslag till dräktplagg. Här återfinner man andra variationer av den svenska dräkten, jämsides med det danska förslaget. På den Nordiska Konst- och Industriutställningen 1888 utställdes fem dräkter efter en tävlan, utlyst i de nordiska länderna: sportdräkten kom från fröken Biörn i Norge. I Sverige ansågs den alltför avancerad, vilket är svårt att förstå i våra dagar, och nya förslag skickades mellan Oslo, Köpenhamn och Stockholm. I Köpenhamn användes dock redan i början av 1860-talet skridskodräkter av helt Bloomersk karaktär, men modet glömmer fort...

I Finland spreds reformrörelsen med Finsk Kvinnoförening som förmedlare, föredrag och utställningar hölls i flera städer och i Helsingfors fanns en mönsterdepå. Det var den finska kvinnoföreningen som med sin något modererade skoldräkt fick stora silvermedaljen av Ryska Hygieniska Sällskapet i Petersburg 1893. År 1887 beskrives från Helsingfors tre lyceer hur pojkarna gymnastiserade i sina vanliga kläder och flickorna i Bloomer-dräkter.

Den tyska reformdräktrörelsen kom senare än den svenska,

om man bortser från doktorerna Jägers och Lahmanns propaganda. Det var vid 1800-talets slut som Allgemeine Verein für Verbesserung der Frauenkleidung med tysk grundlighet började sitt arbete, som pågick ännu när det första världskriget bröt ut. Man känner igen grundprogrammet, men klänningarna ha anpassats efter Jugendstilen. Även för dockdräkten fanns en reformrörelse, som härigenom tidigt ville påverka barnasinet i rätt riktning! Klänningar i empirestil finnas upptagna jäm-sides med andra nyheter i dammodet i tidens modejournaler, t. ex. Allers mönstertidning från 1900-talets början. Det är svårt att se någon större skillnad mellan dessa reformdräkter och modedräkterna, de förra ha litet högre placerad midja och ett rakare, mera helskuret snitt — de äro dock tydligt präglade av sin tids mod och fingo dela detta mods öde att i sinom tid överges för nya stilideal.

Redan i den amerikanska boken om dräktreformen finns önskemålet om en fotfri dräkt markerat, ett stycke som dock icke avtrycktes i den svenska upplagan. 1894 tog fru Hanna Palme upp frågan, men Reformföreningen ansåg inte tidpunkten lämplig. Initiativet kom tre år senare från ett annat håll. I professor Johan Erik Cederbloms hem på Djursholm hade damerna tidigare följt med reformrörelsen, de hade en tid burit reformdräkt, använt reformliv i stället för snörliv och låtit barnen bära breda, hygieniska skodon. Senare hade de återvänt till modedräktens långa släpande kjolar, som måste borstas rena och förses med nya kantband då dessa nöts ut. Det var ett ständigt arbete att hålla kjolen ren och kanten hel. De som ej kunde stå ute i det fria och borsta sina kjolar, stodo i förstugorna eller i köken. Så en kväll 1897 hölls en sammankomst i hemmet med vänner och bekanta i avsikt att verka för införande av korta promenadkjolar.

När reformföreningen hörde talas om professorskan Maria Cederbloms och om fröken Gerdas intresse, kallades dessa till nästa sammanträde, och nu uppgjordes stora planer. Läkarsällskapets lokal förhyrdes, fru Palme åtog sig lokalhyran, och ett offentligt möte utlystes för att diskutera en kortare promenad- och vardagsdräkt. Gerda Cederblom — sedermera un-

der många år amanuens vid Nordiska museet — höll inledningsföredraget, och sedan följde diskussion. Tillslutningen blev så stor att folk stod utanför i trapporna och journalisterna ej kommo in. Mötet upprepades därför i hotell Continental. Och nu fick pressen sitt tillfälle, som sannerligen ej försatts. Den släpande långa kjolen var ett tacksamt objekt både för reformatorer och skämtare, bild 11. Det ansågs ej fint att ständigt hålla upp kjolen, den skulle släpa i damm och smuts, det var inte svårt att påvisa hur ohygieniskt detta var. Det hjälpte inte att en och annan försvarade sig med att de använde tvättbar vaxtaft till skoning istället för velourband. En dam kunde ej böja sig fram utan att lyfta på klänningen, en hand var ständigt upptagen av kjolen, både i trappor och på ojämna vägar. Man påtalade smittorisen, tuberkulosens spridning, eldfaran, om en rykande cigarrstump låg i vägen etc. — Nej, kjolen borde sluta 10 cm från marken, då kunde kvinnan röra sig obehindrat och dräkten blev bekväm. En herre tänkte genast på den besparing av tyg, som kunde göras, och hur dessa pengar borde användas till Norrlands fasta försvar. Den allvarligaste invändningen var att, då nu skorna blevo synliga under kjolkanten, dessa måste bli snyggare och dra större kostnad. I stort sett blev man emellertid enig om nyttan av en reform, och alla som ville övergå till den nya kjollängden och arbeta för den skrevo sina namn på särskilda listor.

Den som genast tog fasta på detta nya problem var Artur Hazelius, som omedelbart skrev en av sina berömda små orderlappar till Malin Kistner på museiavdelningen vid Drottninggatan och därvid också framlade sina erfarenheter från Skansen: "Du skall idag söka mäta samtliga kullors i staden kjolar, d. ä. kjolens avstånd från golvet. Hildur Möller har här utfört det intressanta uppdraget. Höjden här växlar emellan 7 och 15 cm. Den som har kortaste kjolen får ett pris av 2 ägg. Den närmast andra priset med 1 ägg. — Vore högeligen intressant om vi nästa år, kunde få mäta amanuensernas promenadkjolar! Hoppas ni läst mötesreferaten." — Föga anade han väl då att Gerda Cederblom skulle bli en av dessa amanuenser och att hon hela livet igenom troget skulle komma att bära sin kjol

*Bild 11. Promenaddräkt,
modebild från Johan V.
Löfgren i Stockholm för
säsongen 1896—97.*

10 cm från golvet. Men andra mera flärdfulla amanuenser gingo opåverkade vidare i sina släpande dräkter, så länge modet det föreskrev.

Längst satte denna kjollängd sina spår i hovets föreskrifter om lämplig kjollängd och i de likaså av drottning Sophia fastställda normerna för Sophia-hemmets sjuksköterskedräkt.

I dräktreformrörelserna ha blandats många olika bevekelsegrunder, de medicinska, de sociala, de estetiska och kanske

först och sist kvinnosaksproblemen. Frågorna ha många gånger fått underliga proportioner och man kan le åt somliga episoder. Men det är ingen tvekan om att reformrörelserna gjort mycken positiv nytta och sopat bort gammal slentrian. De äro dessutom ett stycke kulturhistoria från det nittonde århundradet och belysa på ett intresseväckande sätt tidens dräkthistoria.

KÄLLOR:

Bland otryckta källor, som använts för denna undersökning, kunna nämnas: Dräkthereformföreningens protokoll, brev, handlingar och mönster (i Fredrika-Bremer-Förbundets ägo). — Nya Iduns protokoll. — Handarbetets vänner protokoll. — Fru Gurli Linders efterlämnade papper ang. dräkthereformrörelsen (i Nord. mus. arkiv). Härtill kommer en serie anonyma broschyrer av svenskt och utländskt ursprung, bland vilka följande på svenska: Reformdräkten, En bok för kvinnor skriven af kvinnor, 1885. — Meddelanden till allmänheten ang. reformdräkten, 1886. — Svar på frågor ang. reformdräkten, 1886. — Den kvinnliga klädedräkten, 1898. Vidare artiklar i tidskrifterna *Helsovännen* och *Dagny* samt i *Ny svensk tidskrift* 1886. Följande småskrifter behandla reformdräkten: Karolina Widerström, *Den kvinnliga klädedräkten*, Sthlm 1893. — Emil Nilsson, *Våra kläder*, Sthlm 1885. — Leon. Lindgren, *Om hyllebeklädnaden enl. prof. doktor G. Jægers system*, häfte 1—2, Sthlm 1881—82. — Diskussion över Dräkthereformföreningens modeller, särtryck ur Svenska läkaresällskapets förhandlingar 1887. Andra källor äro: L. Dietrichson, *Moderna och dräkthereformen*, Sthlm 1887. — Artiklar i *Nylände* 1887—89 och *Husmoderen* 1890. — *Priskurant å Kristine Dahls rationella underkläder*, Sthlm 1896. — J. Frisch, *Om Sundheden og Kvindedragten*, Köpenhamn 1887. — Artiklar i *Kvinden og Samfundet* 1887—89. — Axel Hansen, *Om Chlorosens, den ægte Bleksots, Optraeden i Europa*, Köpenhamn 1926. — Ethel C. Gale, *Hints on Dress*, New York 1872. — *Dress and Health or How to be strong*, Montreal 1876. — Mrs O. P. Flynt, *Manual or Hygienic Modes of Under Dressing for Women and Children*, Boston 1882. — Artiklar i tidskriften *Dress*, New York 1887—89. — *The Viscountess Haberton, Reasons for Reform in Dress*, London. — Artiklar i *The Rationall Dress Society Gazette*, London 1887—89. Förutom dessa arbeten ha anlitats: Louisa M. Alcott, *Rosa eller de åtta kusinerna*, Sthlm 1876. — Max von Bochn, *Bekleidungskunst und Mode*, München 1918. — Karl Bonde, *Farväl, gamla tider*, Sthlm 1945. — Fredrika Bremer, *Hemmen i den Nya världen I—III*, Sthlm 1853—54. — Elisabeth McClellan, *History of American Costumes*, New York 1937. — G. Hertzman-Ericson, *Fönstret mot allén*, Sthlm 1947. — M. Huss, *Om Sveriges endemiska sjukdomar*, Sthlm 1852. — Ellen Key, *Anne Charlotte Leffler*, Sthlm 1893, och *Barnens århundrade*, Sthlm 1900. — Gurli Linder, *Sällskapsliv i Stockholm på 1880- och 1890-talen*, Sthlm 1918. — Bellamy Partridge, *As we were*, New York 1946. — R. Broby-Johansen: *Omrids af modens historie*, Köpenhamn 1947. — Tidningsartiklar om fru Kristine Dahl-Troye.

GUNGOR

NÅGRA ANTECKNINGAR KRING ÄLDRE TIDERS NÖJESLIV

av Mats Rehnberg

Gungan är numera i vårt land främst ett enkelt redskap att förnöja barn med. På festplatser och vid ambulerande nöjesfält förekomma emellertid mer eller mindre raffinerade apparater, som åt en vuxnare publik skänker något av gungandets tjusning. Under de närmast förflutna århundradena visar det sig, att gungorna i olika former icke enbart varit småbarnens leksaker utan att de i alla bygder haft en trogen publik framför allt hos den vuxnare ungdomen. Den följande framställningen kommer icke att beröra de olika gungor, som användes inomhus för spädbarn, ej heller behandlas olika typer av vaggor eller gungstolar.

Ett så förhållandevis enkelt redskap som gungan bör ju ha förekommit ganska långt tillbaka i tiden, även om man nu saknar vittnesbörd därom. Hittills har det för svenskt område icke varit möjligt att finna äldre uppgifter än från 1600-talet. Men redan vid denna tid var gungan en så välkänd företeelse, att ordet lämpade sig för bildspråket. Så t. ex. yttrar Håkan Spegel i Guds verk och hvila 1685 om hjärtat, att "thet henger altijd jämp't rät såsom i een Gunga".

I samband med den granskning av källorna till Olaus Magnus stora verk om De nordiska folkens liv 1555, som docenten John Granlund utfört, har det emellertid givits anledning att tolka vissa uttryck såsom en beskrivning av gungor. I 15:e boken, 24 kapitlet skriver nämligen Olaus Magnus: Est et alia quaedam choreae, seu ludi species, qua machina quadam lignea homines per aëra rotarum more, et impulse iactantur. Granlund har tolkat

detta på följande sätt: "Det finns också ett annat slags dans eller lek, som består däri, att folk med en trängunga kastas i luften på samma sätt som hjul gå runt, sedan de satts i rörelse av en stöt." Akrobatik, fäktning och allehanda andra ekvilibristiska kroppsrörelser räknades vid denna tid in under begreppet dans. Skildringen av denna gunga är placerad i ett avsnitt som i öfrigt skildrar ynglingarnas och fästningstruppernas tilltag och nöjen, alltså en miljö, som i mycket hög grad lämpar sig för gungorna. Att av Olaus Magnus ord sluta sig till vilken typ av gunga som avses är icke möjligt. Närmast stämmer beskrivningen dock med de gungor som ännu under 1800-talet begagnades av den vuxnare ungdomen.

Från början av 1600-talet lämnar Petrus Petrejus en initierad bild av vilken stor roll gungandet spelade i det muskovitiska riket (*Regni Muschovitici sciographia* 1615). "Theras Quinfolck hafwa sin lust och frögd med gungor om Sommaren Både på bräden och reep. När stoor högtider äre förhanden gåå twå eller tree karlar tillsamman och hugga tu långa trää tiugu alnar longt och sättia ther uthi itt reep och göra en gunga och draga ther medh för hwar port. The som wele gunga, the komma tå uth sättia sigh på samma reep och gunga så thet mesta som the kunna och moste så gifwa för hwar gång en halff öre eller itt rundstycke effter som the hafwa gungat til så att de som gungan äga få ofta af somblige Gårdar en halff daler och then som tå aldrahögst uthi wädret skakkar och gungar hon warder aldra mäst affhollin och rosat. Boiarers hustrur och döttrar och pigor sampt köpmäns och andra gemene mans låta gunga sigh uth på Gaterna i hwars mans åsyn. Men the rika och stora Herrars Frur och döttrar in i gårdarna."

Då gesandten C. J. Hildebrant på 1650-talet reste genom Ukraina konstaterade han att befolkningen, särskilt vid påsktiden, roade sig med att gunga i stora hjul eller vindor. Tydligt avses därmed ett slags gungor som snurra runt liksom ett hjul, alltså i stort sett liknande Olaus Magnus beskrivning från vårt eget land ett sekel tidigare. (*Historiska handlingar* 30: 2, sid. 83. Denna källa har påpekats av fil. dr Gösta Berg.) Talrika andra uppgifter, även bilder av gungor, från östra

Europa och Främre Asien ge en antydan om att gungorna vid början av nyare tiden voro mycket vanliga och uppskattade i dessa områden.

Att gungandet rönt livligt intresse i de östra delarna av Europa framgår även av den karolinske krigaren S. Agrells dagböcker från fångenskapen, då han 1709 i trakten av Svarta havet varseblev "gungor allestädes utmed husena, stälte emilan 2:ne pålar, uti jorden satte, och drefs aldeles omkring, doch så gjorde med små axlar, att dhe påsittande altijd hade fötterna nedhängiande". Året därpå varseblev samme iakttagare vid en fest i Turkiet, hur gungorna voro i flitigt bruk även vid detta tillfälle.

Att gungor av olika slag ha varit populära på de flesta håll i Europa framgår tydligt redan efter ganska ytliga forskningar i litteraturen. J. W. Snellman uppger t. ex. i sin bok om Tyskland 1842, hur det i Schwaben var vanligt med svänggungor vid allehanda folkfester, då de begagnades mot en viss avgift. Särskilt vanliga tyckas de i Mellaneuropa ha varit vid festplatser, t. ex. vid den "Volksgarten" som redan 1829 anlades av B. Festorazzi i Linz i Österrike (Heimatgaue X, 1929).

Under 1700-talet voro gungorna i flitigt bruk i vårt land. C. Envalsson har t. ex. låtit gungan spela en viktig roll i sin bekanta lyriska komedi Slåtter-ölet eller kronofogdarna 1787. Vid slutet av den femte scenen locka flickorna kronofogden Bryngel att ta plats i en repgunga. I början söker Bryngel demonstrera sin manliga säkerhet med följande ord:

"Spänstigheten
jag på tåget fresta vill
Säkerheten
hör därtill."

Sedan han placerat sig på gungan, börja flickorna att sätta den i rörelse:

"Jag är luftig jag är vig
Skönhetshänder
föra mig."

Då farten ökar, blir han emellertid en smula orolig:

"Aj! den svängen!...
Jag så när i backen låg
Hela ängen
Häpen jag såg.
Tänk att tögden
Detta repet icke ger!...
Ej opp i högden
Så jag ber."

Hela scenen slutar med att kronofogden förblir sittande högt upp i gungan (jämför bilden sid. 173).

Under 1800-talet upplever gungan ännu sin storhetstid. Vittnesbörden om dess popularitet äro talrika. N. I. af Wetterstedt diktar 1823 i sin skrift om Stockholm, filosofisk, satirisk och poetisk målning, om folklivet på Djurgården i följande ord:

"Der borta, på en gård, ser jag en gunga svänga,
med fyra jungfrur deruti,
som då och då ge till ett litet ångestskri,
när på en rankig stol de högt i luften hänga,
till deras stora fröjd som stå och se därpå."

Djurgårdens gungor uppmärksammades även av Joh. Wilh. Snellman i Fyra giftermål 1842 (SAOB), varvid författaren nämner "öldrickare i mängd och en blåmålad gunga och en tiggare på träben". Även på andra platser i Stockholm där folk mötte upp till förlustelser fanns det gungor. Johan af Wingård har 1847 i sina Minnen omtalat, att ungdomen mot någon ringa avgift kunde förlusta sig i en svänggunga i Humlegården.

Ofta ingingo gungorna i prästgårdarnas och herrgårdarnas parkutrustning. Carl Jonas Love Almquist berättar i Amorina 1839 om en gunga vid Danderyds prästgård, och Lotten Edholm beskriver från mitten av 1800-talet i Från barndom till ålderdom (1919) en stark trängunga vid Edebo herrgård i Sörmland. Från småländsk herrgårdsmiljö betygas gungans popularitet av

Sigurd alias K. J. A. Hedenstierna i Fideikommissarien till Halleberg.

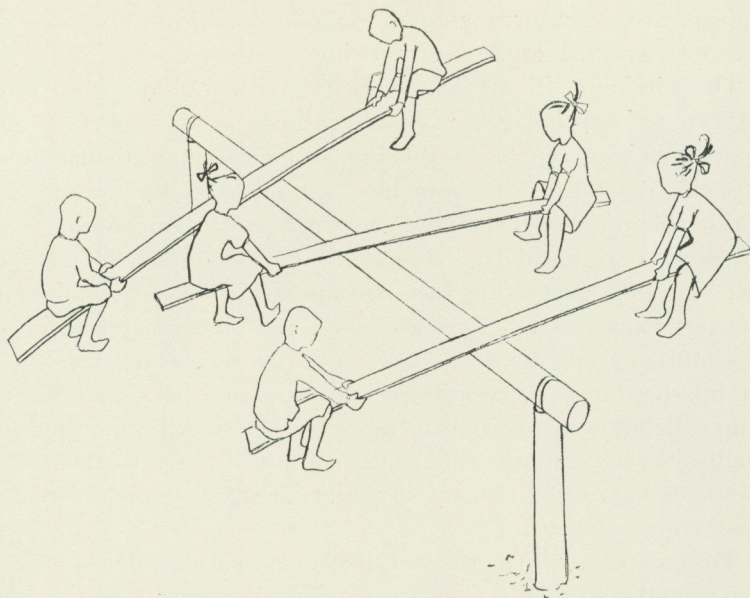
Då Carl Rupert Nyblom i En sjuttioårigs minnen 1908 uppehåller sig vid uppväxttiden i Uppsala under 1800-talets mitt, berättar han om gungorna vid stadens hälsobrunn i Geijersdalen. Efter söndagsgudstjänsten i brunnssalongen övergick både barn och ungdom till gungorna. Även i den av Arvid Ahnfelt utgivna boken *Ur Karl af Kullbergs portfölj* (1837) omtalas gungornas popularitet vid hälsobrunnen, som i detta fallet var Medevi. År 1832 rapporterades från Vadstena hospital att man anlagt en "särskild promenadplats, hvarest gunga och kägelbana, till nöje och förströelse för de vansinniga, äfven äro inrättade". Måhända kunde det flitiga gungandet vid hälsobrunnarna och andra kuranstalter tolkas som en följd av läkarböckernas rekommendationer. Redan vid mitten av 1700-talet hade Carl von Linné i sin *Principia diætica* rekommenderat denna form av "motus". "Gunga är en god motion, men försvagar huvudet", yttrar Linné vid en uppräknig av sådana lämpliga motioner som segling, ridning, åkning och bollspel. Ännu vid 1800-talets slut innehålla läkarböckerna utförliga och förnumstiga beskrifningar och rekommendationer av gungning. I Wilh. Uhrströms *Hemläkaren* 1881 heter det sålunda: "Gungning tåles ej af somliga personer men är i sjelfva verket ingen förkastlig rörelse, i synnerhet derföre att kroppens egen kraft kan spela någon större roll . . . Att gunga andra är naturligtvis en långt bättre motion än att låta gunga sig." Hos E. W. Wretling, *Läkarebok för alla* (1895), framhålles, att "gungning är en rörelse, som tages för nöjets skull, när den kan erhållas på ett fullt regelbundet sätt. När vissa likformiga och ej för hastiga rörelser meddelas kroppen, frambringa de i nervsystemet en angenäm känsla. Dock är detta mycket subjektivt, ty hvad som är angenämt för den ena, är oangenämt för den andra . . . Gungning kan på regelbundet sätt ske upp och ned (vertikalt) fram och tillbaka (horisontalt), i krets (cirkulärt) eller med förening av två dylika rörelser". Kanske var det ordinationer av detta slag, som gjorde att gamla damer gärna läto sig gungas. Adolf Reutersvärd har i sina minnen (1924) berättat

härom från 1870-talet på Merhults gård i Småland. En medelålders adelsfröken hade fått för sig att gungning var nyttigt mot hennes huvudvärk. "Naturligtvis skulle vi pojkar gunga henne. Första gången tyckte vi det var rätt så nöjsamt, men till slut blef det för påkostande. Hon ville aldrig sluta, utan vi kunde få hålla på timvis så svetten lackade och tungan hängde långt ut ur halsen. Slappnade man till fick man höra: 'Jaså, är ni redan trötta era stackare?' Vreden och ambitionen dref då på igen. Vi försökte få gungan gå snedt, så att den skulle stöta emot ena stolpen och kärringen ramla ur och slå ihjäl sig. Det lyckades aldrig" . . .

Dessa olika uppgifter ur litteraturen om gungorna ange endast mycket sällan redskapens utformning eller konstruktion. För att få kunskap härom måste man använda traditionsforskningens väg att skaffa upplysningar från de äldsta nu levande personerna i olika trakter. På den vägen har ett mycket rikhaltigt material under 1940-talet insamlats till Nordiska museet.

Till de minst invecklade typerna hör det enkla gungbrädet. Alla känna så väl till detta, att en beskrivning torde vara helt onödig. Så har man också resonerat under långliga tider, och därför sakna vi nästan alla kunskaper om gungbräden i äldre tid. Att man lagt en bräda över ett stöd och sedan vägt ömsom åt ena och ömsom åt andra hållet har varit så vanligt, att en sittbräda mellan tvenne bockar ofta kallas gungbräde även i sin sekundära användning. Så gör t. ex. Karl Otto Ekström (Gubben Noach) i sina Vandringar i Helsingland 1871: "Efter intagen god middag slå vi oss derföre ned på gungbrädet i den nätta trädgården." Liknande vändningar förekomma även i Läsnings för folket 1906 (SAOB).

Gungbrädan var lätt att anordna. Man lade en planka över något underlag, en sten, en låda, en bock eller dylikt. De gungande placerade sig på brädans ytterändar och gävo ömsevis fart med benen. Var det stor skillnad i tyngd mellan de bägge gungande, kunde den tyngre flytta längre in på brädan, eller också sköts brädan över ett stycke åt den lättare sidan. Var brädan tillräckligt lång, kunde det vara flera deltagare på varje sida.

Barnen gunga bräde över en bom. — Älvkarleby, Uppland.

Ofta har man på landsbygden använt en hässja som bock vid gungningen. De vågräta hässjestängerna inbjödo att flytta gungbrädan högre och högre, vilket medförde allt vidlyftigare luftfärder för de gungande. Från åtskilliga håll omtalas även att man brukade sticka en gungbräda på lämpligt ställe i gärdesgården, något som dock inte betraktades med blida ögon av de äldre. Påfrestningarna på gärdesgården kunde bli för stora.

Vid en beskrivning av hur det går till att "gunga på bock" påpekar Albert Norman i Ungdomens bok 1878 att "man bör komma ihåg att icke sätta fötterna under brädet, när det väger ned". Samma författare nämner även att detta slags gungning hör till folknöjena i Ryssland, men att man där brukar stå på brädet. Ibland har det förekommit att en deltagare placerat sig bredbent stående mitt på brädan. Genom att förflytta kroppstyngden från ena benet till det andra har han därvid kunnat

bidraga till att reglera gungandet, och genom att bromsa kunnat åstadkomma olika överraskningsmoment i nöjet.

Det förekom ofta att den ena deltagaren på olika sätt "gjorde sig tyngre" och härigenom kunde få gungan att stanna, då den andra var högt i luften. I Blekinge kallades detta att man sökte "torka" varandra. Den som blev sittande i vädret hängde till tork i solen. I Ångermanland sade man att de gungande gjorde "spekekött av varandra" dvs. den som åkte upp i luften blev lätt som soltorkat kött. I en variant från Västmanland heter det, att man gungade "spickeskata". P. A. Sävemark uppger i sina Gotländska lekar att det kallas "torka tarm". Han synes dock ha missuppfattat benämningen och trott att den användes, då bägge deltagarna voro lika tunga, så att ingen gungning inträdde. Enligt samma källa kallades det att "stjåla flåsk", då någon deltagare tog för lång brädända åt sig. I Småland kallades det "svålta räv".

Mestadels har man använt ordet gunga om denna lek. I Västergötland kallades gungan för "gonsa" och i Västmanland kallades det "att gusa". Från Gotland nämner Sävemark "gunga fjål". I Lima i Dalarna förekom ett helt annat ord, man sade inte gunga utan roga. I Halland förekom benämningen russbråda och i Småland "gunga vipp". I Jämtland kallades gungbrådan "vippdissa" och på solleröddialekt benämndes inrättningen "viss". Verbet gunga heter där "vissa". Då man i Ångermanland kallade leken att "hissa" var det bara ett beskrivande ord för själva gungrörelsen.

Från Vilhelmina i Lappland finnes antecknat följande ramsa som barnen brukade säga då de gungade bråde:

"Hissa, hissa lågä
kärninga väntä mågå."

Av en tillfällighet kunde mången gång kullblåsta träd bli liggande på ett sätt som gjorde dem lämpliga för gungning. Det var vallpojkar som brukade utnyttja sådana tillfälligheter. En vaggvisa från Värmland alluderar på denna sort av tillfälliga gungor.

"Sätter ja mäg på e husse-låg¹
 å husser mi flecke så gärne
 så tapper ja bort mi bjälle-ko
 som hette Røe Gullstjärna."

Bland de mera tillfälliga gunganordningarna intogo träden alltid en viktig plats. Viga pojkar klättrade upp i översta toppen på spänstiga trädstammar och fick dessa att komma i våldsam gungning, ibland så att de kunde likt ekorrar hoppa över till ett annat träd genom att gripa fatt i dess grenar.

I alla delar av landet har det också varit vanligt att man flätat ihop grenar från två bredvid varandra stående träd och på detta sätt fått en gunga att sitta i. Det har även förekommit att man inte suttit och gungat utan stått på gungbrädan och genom hopp åstadkommit brädans vågrörelser. Vanligen har brädan då varit placerad nära marken, enär olycksrisken vid denna lek varit ganska stor. Leken kallades på Gotland att "springa fjäl", "skuppä bröde" eller "springbräde" enligt P. A. Sæve.

Ett skämtsamt påhitt i samband med gungbrädan kallades i Hälsingland att "gifta klossor", dvs. grodor. En deltagare narrades att sitta på gungbrädan, medan de andra med en klubba dunkade på den motsatta ändan, så att brädan studsade. I Jämtland var det i stället en som hoppade på den fria ändan, så att den andra studsade i vädret, alltså vad som på Gotland kallades "springbräde".

Ibland ha även stora stenblock lagts på ett sätt som gjorde det möjligt att gunga på blocket. Vallpojkarne brukade roa sig med att gunga på dylika. I Lappland brukade de kallas "rammelhälla".

På mångfaldiga sätt har man vetat att finna möjligheter till gungning i luften med samma våglikande rörelser som en gungbräda. De tvåhjuliga kärrorna lämpade sig särskilt väl. En deltagare fattade med händerna om skalmarna och de övriga vägde ner kärrans bakända så att skalmarna gingo till väders.

¹ Kullfallet träd användbart som gunga.

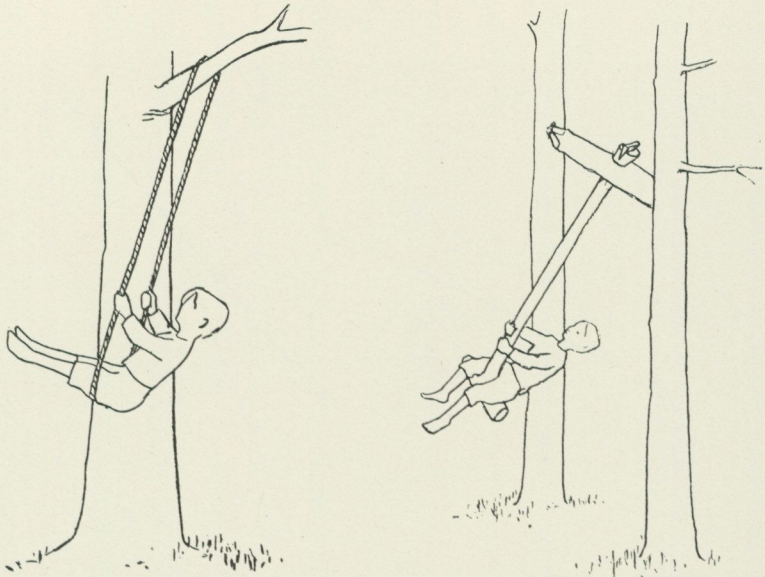
Den vanliga brunnsvågen, som man vindade ner brunns-hinken med, var också särskilt inbjudande.

Den vanligaste och kanske mest uppskattade formen av gunga bygger inte på vågen som förebild utan på pendeln — den rör sig alltså icke upp och ned på det sätt som utmärkte gungbrädan, utan har svängt fram och tillbaka såsom de nu vanliga och välkända barngungorna. Konstruktionerna ha varit mycket växlande.

Den enklaste och vanligaste typen har bestått av ett rep, vars bägge ändar voro fästade upptill. Den gungande kunde sitta eller stå, och rörelsen skedde pendlande fram och tillbaka. I stället för rep kan det ha varit stänger, vilka ledade i det övre fästet. En annan form har bestått av stänger av föregående typ, vilka voro fästade upptill i en axel. Denna axel hade vid ändarna tappar, som möjliggjorde den roterande rörelsen. Gungorna med rep ha i stort sett varit varandra ganska lika genom att gungan har hängt och svängt i repen. I stället för rep har det även förekommit att man gungat i kättingar.

Särskilt då det gällt barnens nöjen, har man gärna fäst gungan vid ett lämpligt fotsteg i brandstegen, som oftast stått lutad mot stugtaket. Vanligast har det dock varit att gungan placerats i något träd med en gren på lämplig höjd, så att gungans bägge ändar kunde fastgöras i grenen. Det har också förekommit, att gungan placerats mellan tvenne träd, varvid gunglinorna fästats vid var sitt träd eller i en tvärså mellan träden. Reggungor ha även varit placerade inomhus, i dörröppningar, tröskhus, portlider och liknande utrymmen men framför allt i logarna. Linorna ha därvid fästats i dörrkarmen eller i logbalken.

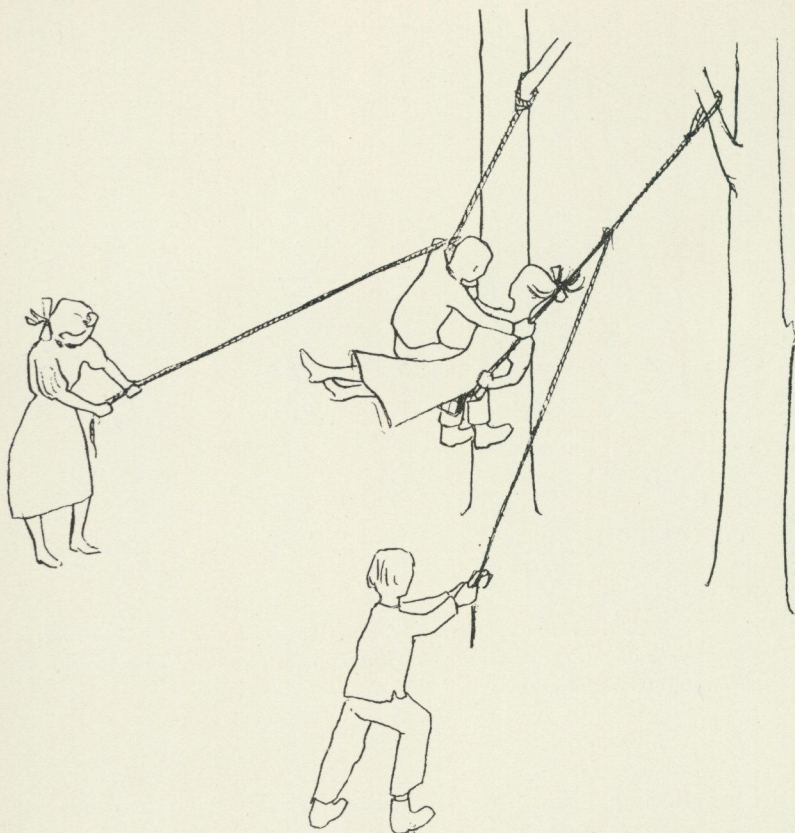
Gungan igångsättes antingen genom att den gungande ger fart med fötterna och därefter genom kroppsrörelser ökar farten eller också lutar han redan från början kroppen bakåt så att gungbrädet förskjuts framåt. Genom att upprepa denna rörelse, möjligen förstärkt genom dragning i repen, kan man öka svängningarna. Då det gäller småbarn, brukar vanligen någon stå bakom och genom knuffar i ryggen ge fart. För den vux-

Gunga av enkelt rep, bundet kring en trädgren. — Nordmark, Värmland. — Gunga med vridbar axel, som är intappad i de bägge trädstammarna. — Vilhelmina, Lappland.

nare ungdomen, som gungade högre, har det varit brukligt att en eller två draglinor varit fästade vid gungan eller repen. En person stod då och satte gungan i gång. Mestadels har man gungat i sittande ställning i dessa repgungor. För att det skulle bli behagligare att sitta på repet eller linan har man ibland gjort ett säte av ris, tomsäckar, gamla täcken eller dylikt, då man icke förfärdigat en sittbräda, som mestadels haft uttagningar i kanterna för repen. Det har emellertid förekommit även i gungor av detta slag att den gungande stått och gungat.

På en del håll har repgungan varit placerad i en särskild ställning, bestående av två lodräta pålar, upptill förenade med en tvärså där gungan fästades. — Från Bohuslän omtalas att man stundom placerat gungan i en krakställning för ärter, innan denna togs i bruk för sitt egentliga ändamål.

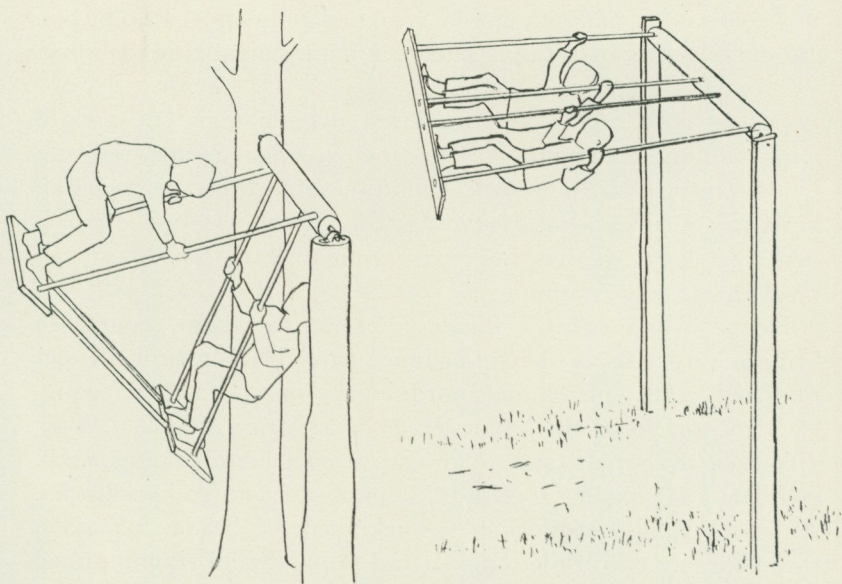

Pojke och flicka gunga gemensamt i en repgunga, som sättes i rörelse medelst draglinor. — Älghult, Småland.

Det har även förekommit repgungor med bara ett rep. Repet har då varit fästat mitt på sittbrädan, och den gungande har haft ett ben på vardera sidan av repet.

Till lekarna i gungan hörde det ibland att man försökte hoppa ur gungan, medan den var i farten.

En fördel med repgungorna låg däri, att de voro så lätta att åstadkomma. Man erinras onekligen om Petrejus tidigare anförda uppgifter från Ryssland omkring 1600, då man erfar,

Dubbelgunga med rörlig axel. — Ransäter, Värmland. — Gunga med rörlig axel i särskild stolpkonstruktion. — Stoby, Skåne.

att de yngre hamnarbetarna i Stockholm vid slutet av 1800-talet brukade bära rep med sig vid utflykter i det gröna för att kunna göra gungor åt damerna (Arbetets söner 1944).

Det har funnits en annan typ av gungor, där repen varit ersatta med trästänger eller slanor, vilket i sin tur medfört vissa andra konstruktioner för att åstadkomma den gungande rörelsen. Om repgungorna till större delen använts av barn och endast i viss utsträckning av vuxnare ungdom, så kan det beträffande denna typ sägas vara tvärtom; den har framför allt varit den vuxnare ungdomens.

Liksom repgungan anordnades denna ofta mellan ett par träd. En träaxel placerades då mellan träden. Antingen vilade axeltapparna i lämpliga klykor, där de genom rep hölls fästade, eller också var axeln instucken och lagrad i ett par hål. Mestadels var axeln försedd med dubbar i ändarna, avpassade

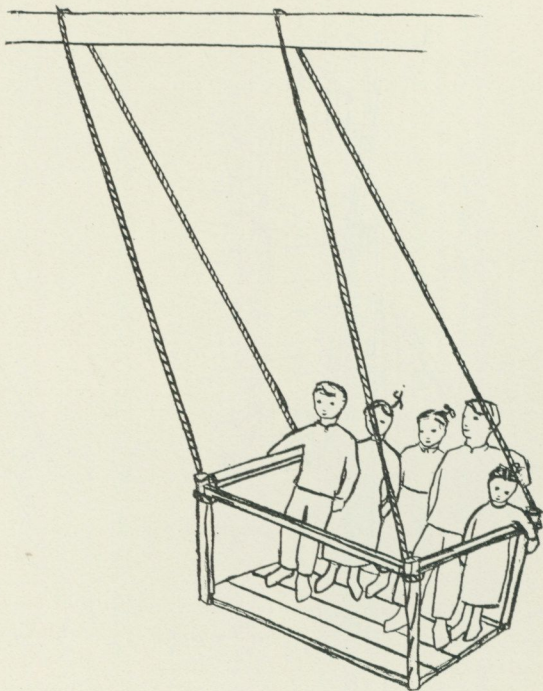
för järnskodda hål. Stängerna voro sedan fästade i axeln och vid deras nedre ände fanns sätet. Då man gungade, vreds alltså axeln i sina lagerhus.

Då det inte fanns lämpliga träd, byggde man en särskild gungställning av tvenne stolpar, mellan vilka axeln vred sig. Undantagsvis har det dock funnits exempel på att tvärslån varit fast men slänorna rörligt fästade vid denna. Möjligen har den av Olaus Magnus beskrivna gungan varit av denna typ med en särskild ställning.

Denna typ av gunga kunde inte lika lätt som repgulan bringas i rörelse av den gungande själv. Därför brukade det mestadels finnas särskilda anordningar för att få den i gång. På den rörliga axeln kunde en planka vara fastspikad, från vilken en draglina utgick. När man drog i linan bragtes axeln och därmed gungan i rörelse på samma sätt som en kyrkklocka. Ännu mera lik kyrkklockan var tekniken, då brädan på axeln trampades av en i trädet uppklättrad pojke. Såväl ringning med lina som trampning av kyrkklockor var förr i tiden en färdighet som nästan envar karl behärskade, och särskilt pojkar brukade under uppväxtåren vara mycket ivriga att lära sig denna konst. I Dalarna har det t. o. m. funnits ett slags övningsatrappor, s. k. "hundklockor", vilka bestodo av en träklamp som svängdes istället för en klocka. Funktionen i en trampad gunga var densamma.

Dessa gungor brukade man sätta i våldsam fart. Helst skulle de svänga högre upp än axeln och ofta ha de enligt flerfaldiga uppgifter svängt helt runt, vilket i Uppland kallades att "vålva". Från Sörmland berättas det även att man på brädet hade hällor av läder, där den gungande kunde sticka in fötterna för att säkert hålla sig kvar, då huvudet var vänt nedåt. I dessa gungor har man nämligen mestadels gungat stående, eftersom man då fick bättre fart. Ofta ha de gungande varit två personer, som stått på brädan tätt mot varandra och drivit på var sin gång.

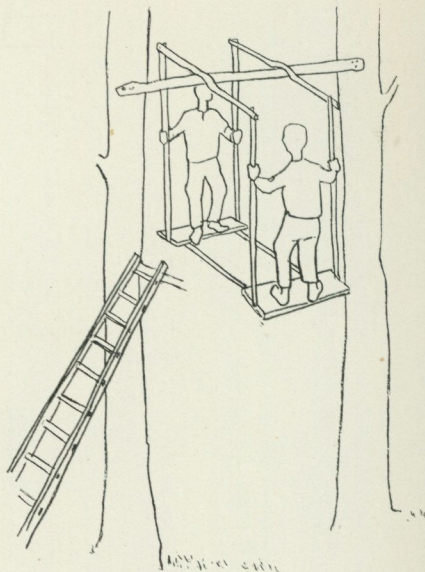
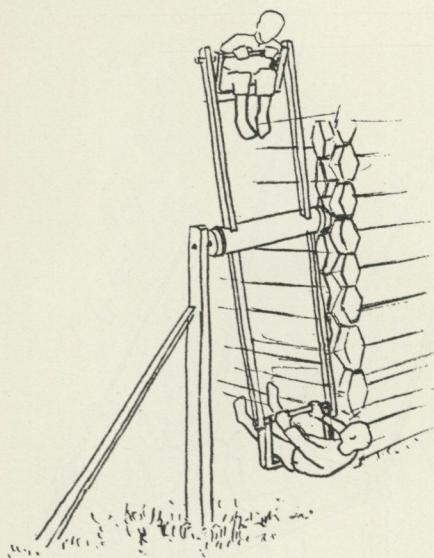
Benämningen gunga har varit allmän i hela landet, möjligen med smärre förändringar såsom slänggunga, svänggunga eller kneggunga. I Lappland och Ångermanland förekom termen slänghissa. Från Värmland är antecknad benämningen "russa".

Repgunga för flera personer. — Värmland.

Dessa gungor med stänger voro ofta avsedda för flera personer, som kunde sitta eller stå i bredd. Det har även förekommit att gungan varit konstruerad så att den haft två sitt- eller fotbräder ett stycke från varandra. På vissa håll har det även förekommit att gungan varit en hel liten "balkong" med räcken. Dessa former komma ju mycket nära de båtliknande gondoler eller gungor, som alltså förekomma i förhållandevis primitiv form på kontinentens ambulerande nöjesfält.

Liksom repgungan kunde uppträda med endast ett rep, har även gungan med lodräta stänger stundom bestått av bara en stång, nedtill försedd med en fot- eller sittbräda och litet högre upp med ett handtag. Typen har använts av både en och flera personer.

Dubbelgunga med rörlig axel. Även sittbräderna äro försedda med rörliga axlar. — Boda, Dalarna. — Dubbelgunga. — Tveta, Södermanland.

En speciell art av gunga hade särskilt långa stänger, vilka vid mitten voro fästade vid axeln. I ytterändarna på dessa stänger voro sittbräderna placerade. Det var givetvis mycket svårt att hålla sig kvar på dessa bräder, när den ena ändan var vänd uppåt. Därför brukade även bräderna vara försedda med lager-tappar som gjorde att brädet vred sig under gungandet. För att få i gång denna gunga fordrades det en medhjälpare, som drev axeln genom trampning.

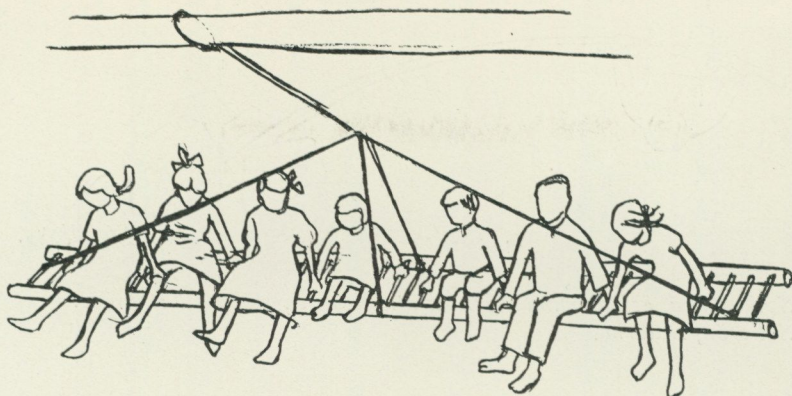
Under senare tid ha de s. k. trädgårdsgungorna kommit i bruk. De utgöras av tvenne mot varandra vända soffor, vilka äro upphängda i en träkonstruktion. Dessa äro främst avsedda för vuxna människor, och svängningsförmågan är mycket begränsad. På vissa håll gå de under benämningen amerikanska gungor, enär man förmenar att typen lanserats av hemvändande svenskaner.

Scenbild ur C. Envalssons skådespel »Slätter-Ölet eller Kronofogdarna» 1787. Vid slutet av femte scenen hissas kronofogden Bryngel i vådret i en gunga. Akvarellerad teckning i Musikhistoriska museet.

Ryskt bondfolk, roande sig med att hoppa på en gungbräda. Oljemålning av okänd konstnär. Privat ägo.

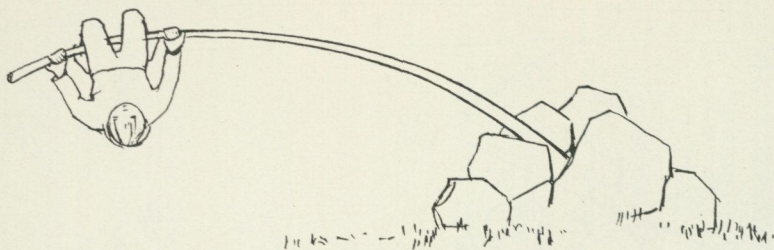
Tillfällig gunga, arrangerad med hjälp av en skrin dhäck. — Svanshals, Östergötland.

Till gungandet hör även allehanda mer eller mindre tillfälliga former, som inte fordra särskilda redskap utan endast svajande bräder. Att lägga en plank mellan två bockar eller dylikt och sedan i stående eller sittande ställning få denna att svaja har alltid varit omtyckt.

En annan form av svajning åstadkom man genom att sätta fast brädan i ett stenröse eller på annat sätt och sedan taga plats på den fria ändan, där man åstadkom svajande rörelser. Konstruktionen är alltså densamma som i de sviktar, som numera användas vid våra badplatser.

En speciell form av gungning åstadkom ungdomen i Dalarna och Värmland genom att binda ihop ändarna av tre eller fyra hässjestänger så att dessa voro resta ett stycke över marken. Genom att hoppa på sammanknytningsstället fick man stängerna att svikta, så att man studsade upp i luften. Ju tätare man förde samman stängerna vid hopknäppningen, desto mer höjde sig "knuten" från marken och desto effektivare blev sprätten. Anordningen benämndes "rodussa".

Besläktad med gungan är en annan apparat, där emellertid den snurrande rörelsen kommit att överväga. En lång plank fästes vid mitten i en jordfast påle medelst en dubb eller spik,

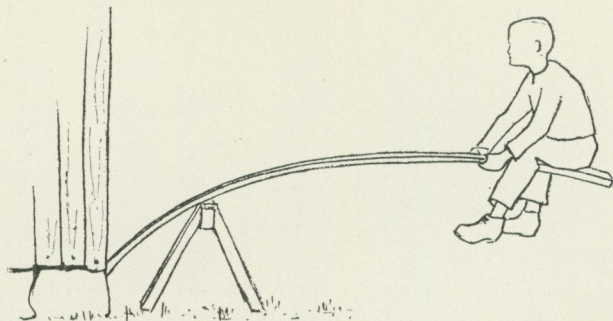
*Sviktgunga, åstadkommen genom att sticka en stör i ett stenröse.
Sollerön, Dalarna.*

så att plankan kunde såväl snurra som gunga. De lekande ha därvid satt plankan i gång så att den snurrar samtidigt som de bägge ändarna kunnat höja och sänka sig. Funktionen blir alltså en snurrande gungbräda. Ofta har denna apparat konstruerats med hjälp av en stege, som placerats på en hög kärrhjul, vilka fasthållits medelst ett spett, stucket genom naven.

Denna kombination av gunga och snurra har erhållit många namn. I Ångermanland kallades den "snurrhissa", i Lappland "trillhissa", i Boda i Dalarna benämndes den "vimbla" och på Sollerön "kringäl-vissa". I Uppland brukade man säga "kring-gunga", och i Småland "kringåka", vilket även förekommit i Västergötland, där också namnet "kringgonsa" antecknats. I Småland har man även nyttjat benämningen "sverra" samt "vipp". Rietz säger i sitt Dialektlexikon, att det senare ordet betyder "en stege lagd öfver tre på hvarandra liggande hjul och hvilka svänga omkring". Dessutom har det funnits mera tillfälliga benämningar såsom "skenablacka" i Uppland och Gästrikland samt "vildget" i Jämtland.

Dessa gungor ha ofta använts vintertid på is och utgöra en övergång till slängkalkar och liknande anordningar, vilka falla utanför ramen för denna framställning.

Dessa olika typer av gungor äro av ett visst intresse, inte så mycket ur teknisk synpunkt — deras arrangemang ha ju i de relaterade fallen varit förhållandevis enkla och ganska välkända.

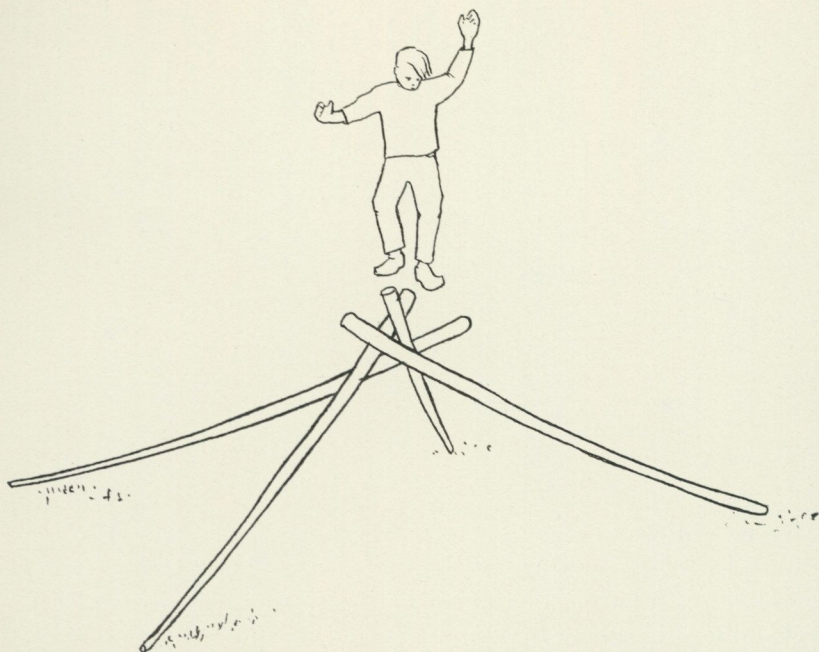

Sviktgunga, åstadkommen genom att sticka en bräda under en husfot. — Borås, Västergötland.

Men en redovisning av de kända typerna är dock välmotiverad, eftersom en inventering av typerna med gruppering och redogörelse för funktion och konstruktion hittills har saknats. En behandling av gungorna motiveras emellertid främst av den roll de spelat som nöje för den vuxna ungdomen. Genom de fåtaliga litterära beläggen känner man deras förekomst från 1700-talet, och man får samtidigt antydningar om en tidigare existens. Traditionen från 1800-talet vittnar emellertid väldigt om att gungan spelat en roll, som icke tillnärmelsevis varit känd nu för tiden.

Medan barngungorna anbragtes hemma på gården har den vuxnare ungdomens gungor mestadels placerats ett stycke från byn på ungdomens samlingsplatser. Främst var det under sommarhalvåret som gungorna voro i bruk, och särskilt var det lördags- och söndagskvällar, som ungdomshoparna uppehöll sig vid gungorna. Från vissa håll nämnes även att onsdagen, lill-lördagen, aktualiserat gungplatsen. Man hade även andra nöjen för sig vid dessa platser, såsom slantsingling och dylikt. Mycket vanligt var det, att man dansade på någon lämplig fläck intill gungorna. Kombinationen dansplats och gunga är välkänd från många håll.

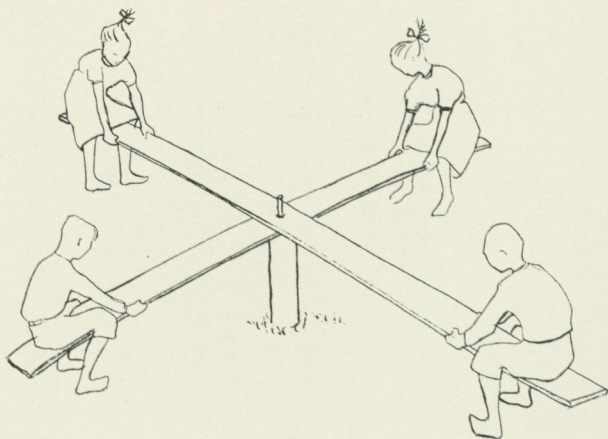
Bland nöjesanordningarna vid marknader förekom gungan

Sviktunga, åstadkommen genom att sammanfoga fyra hässjestörrar. — Trönö, Hälsingland.

under senare delen av 1800-talet, då marknaden till största delen övergått att bli ett folknöje.

Traditionerna om hur ungdomen samlats kring gungorna lever ännu rikt i alla delar av landet. I Södra Härene socken i Västergötland finns en plats, som alltjämt går under namnet "Gungsebacken", och i Gällstad i samma landskap går en plats under benämningen "gonsevea". I Mariannelund brukade man kalla platserna för "gungbacken", och i Kalvsviks socken i Småland heter platsen "åkebacken". I Ås socken var gungan placerad på den livligt frekventerade nöjesplatsen, som bar namnet "Majkullen". På Gotland talade ungdomen om att "gunge såide". Det var vanligt att ungdomen brukade samlas på kvällarna vid tjärbränningsplatserna och där fördriva tiden med att gunga. Särskilt vid pingst, midsommar och andra stora

Snurrunga. — Överselö, Södermanland.

sommarhelger var det vanligt att gungandet hade högkonjunktur. Samma förhållande gällde även vid bröllop. Gustaf Aldén, upphovsmannen till den välbekanta Medborgarens bok, har i sina minnen berättat om hur han på 1860-talet deltog i gungandet vid ett bröllop i Bellö i Småland. "I skogen nära bröllopsgården var uppsatt en stor slänggunga. Mellan ett par stora tallar var högt uppe inpassad en rörlig tvärbjälke. I den voro fästa två långa trädslanor, nedtill förenade med en brädstump. På denna stodo de gungande, vanligen ett par. Genom kroppens rörelser sattes gungan snart i fart och ganska högt. De allra djärvaste, och till dem hörde min sidokamrat, ökade farten, så att gungan slog över och gick runt som ett stort hjul. Det såg riktigt hemskt ut, då de gungande kommo högt upp bland trädtopparna med huvudena nedåt och fötterna rakt upp mot skyn."

Gungandet var inte alldeles riskfritt. Ungdomen drev både som sport och skryt sina gungor till svängning på ett sätt, som nutida människor ha svårt att tänka sig. Olyckor och olycks-tillbud ha inte heller uteblivit. Från talrika håll berättas om minnen av dylika olyckor. Ibland kunna sagesmännen namnge de skadade, ibland äro de barn eller barnbarn till dem. Från

Burseryd i Småland vittnar en lantbrukare om hur hans mor-mor fallit ur en gunga och slagit sig medvetslös. Från Skede i Småland omtalas, att en yngling fallit och krossat hakan. En sagesman i Gästrikland framhåller, att då man föll ur var det viktigast att ligga stilla, så man inte kom i vägen för den tomma gungan, som med rasande fart fortsatte att svänga. I Bitterna i Västergötland utpekas en äldre person, som blivit halt för hela sitt liv genom fall från en gunga. Från Gärdslösa på Öland och från Hov i Skåne uppger man, att folk skall ha slagit ihjäl sig vid fall. Likaså uppges från Vingåker, att en flicka skall ha slagit ihjäl sig i en gunga vid Westorp på Sävstaholms ägor. Ännu på 1880-talet spökade det därefter på denna plats, berättar gammalt folk. Hur det förhåller sig med dessa dödsolyckor, är svårt att nu med säkerhet avgöra. Det är möjligt att de till en del äro sägenbildningar kring inbillade tilldragelser eller timade dylika på andra håll. Ett mera påtagligt bevis härför är den visa om en dylik olycka, som spreds under 1800-talet och ännu under 1940-talet kunnat upptecknas. Denna variant, vilken på flera ställen är missförstådd och förvanskad, är upptecknad just i Jämshög, där olyckan skall ha inträffat. Visan, som omfattar 20 strofer, är emellertid känd även från andra håll i södra Sverige, ehuru icke i så fullständig version.

”En eftertänkelig SÖRJE-VISA: Om den sorgliga händelsen som timade å Rönåsa, Jemshögs s.n. Då en sockenskomakare Olof Röman nedföll från en gunga och genast med döden avled! Vilket hände natten mellan den 23 o. 24 juni 1836. Diktat av båtsmanshustrun Anna Lisa Johannes dotter strax efter händelsen.”

Ack om jag vågade dikta Några enfaldiga verser och ställa på pränt
Och låta er ynglingar påminna Huru vi slumra bort tiden med skämt.
I vet ej hur snart dödslockan ljuder Då i skolen färdiga stå
För domarens ansigte blida Och lön för sina gerningar få.

— — —
Låt mig det icke förtiga. I Rönåsa by är det händt
I Jemshögs socken den vida Hans namn det är väl sålunda känt

Hans namn det är Olof Röman I Rönåsa by är han född
I församlingen haver han vistats. I Rönåsa fick han sin död.

I sanning så vill jag beskriva. Allt hur detta öde tillgick
Der var några ynglingar yra som ej lydde lag eller skick
De våga sig bygga en gunga. De tänkte de lek skulle få
Men nöjet som de der fingo. Det blev både jemmer och gråt!

Så hastigt han sig på gungan slängde Hans bröder såväl som hans dräng
Så häftigt de gungan då svängde De gunga i fullaste fläng
Att jernnaglar i Eken månde brista Och de ned till jorden månde slå
De två de fick ej skada Den tredje fick dödligt sår!

Ack vilket ryseligt öde! Ack vilka ömkliga sår!
Der stodo några ynglingar unga. Med häpnad de sågo derpå
De sågo sin Christendoms broder Han kunde ej tala ett ord
Han kunde ett avsked ej taga Ifrån sina lekesysstrar eller bror!

Ja, blodet i mina ådror rördes När som jag fick höra det tal.
De visste ej vad de skulle göra Att han kunde bliva vid makt
De måtte med räddhåga skaffa Ett lakan att bära honom fram
Och blodet, likt stridaste strömmar Utur båda öronen rann.

— — —

Inte minst olyckorna bidrogo till att skapa motvilja mot
gungorna hos de styrande i församlingarna. Från Norra Sand-
sjö i Småland berättas det om en lärare som på 1880-talet i
sina elever inpräntade denna lärosats, vilken barnen måste kunna
utantill:

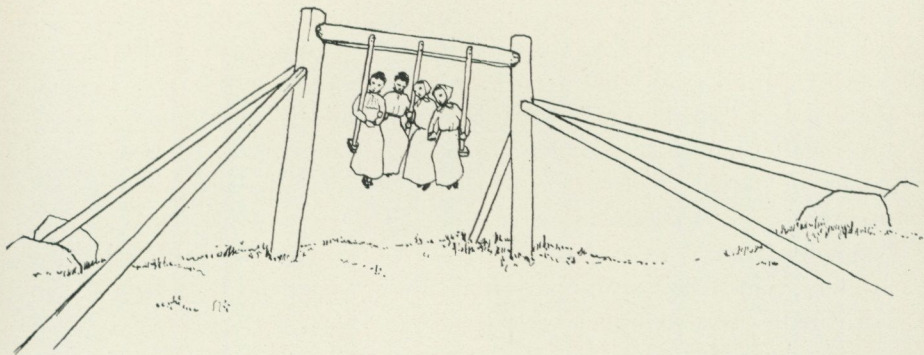
”Vi fresta Gud
för det första genom våghalsigt gungande på stor höjd
från marken,
för det andra genom överdådig framfart,
för det tredje genom gång, kalkåkning eller skridsko-
åkning på svag is.”

Någon olycka vid gungning har mångenstädes varit den direkta
anledningen till att man mera handgripligt gått till anfall mot
gungorna och huggit ner dem. Då en gungställning genom
storm blåste ikull pingsten 1856 i Bitterna i Västergötland,

sade folk: "Nu har Gud sopat bort kroka galge." Från såväl Bohuslän som Jönköpings län uppges det, att prästerna stridit mot gungorna, enär ungdomen med dessa ofta ohelgade sabbaten. Från frikyrkligt håll i Jämtland uppges det, att döttrar till baptister inte fingo svära, dansa, locka sitt hår eller gunga. Då man i Källsjö i Halland till och med roade sig i gungorna under gudstjänsttid, lyckades komminister Thörnblom på 1860-talet genomdriva att gungorna förbjödos. Dylika ingripanden från de kommunala myndigheterna äro kända från åtskilliga håll. I Gärdslösa på Öland beslöt sockenstämman på 1830-talet, "att den som har en gunga på sina ägor, skall den genast borttaga inom 8 dagar". Ett sockenstämmoprotokoll från Villstad i Småland av den 23 maj 1849 uppger:

"Sedan nu en så kallad gungsa blifvit uppsatt i Yttra Lida gerde, som ej allenast kan förorsaka den lattsinniga ungdomens fördärf genom ben och armars brytning, ja gjuta döden, utan ock hufvudsakligen åstadkommer ett syndigt lefverne ibland ungdomen med superi, svordom, slagsmål m. m. som redan till en del visar erfarenhet af, så varde innehafvaren, på hvars egor denna gunga är uppsatt, antingen det skett med eller mot hans tillåtelse, härigenom af församlingen tillsagd att genast nedrifva den, och den som dessutom låter nu eller framdeles sådana onyttiga och skadliga hänggungor uppsätta på sina ägor, måste icke allenast anses för en sådan man, som uppmuntrar ungdomen till laster och synder, utan ock härigenom förbindas att plikta till fattigcassan Rdr Banco."

I Finland ha gungorna länge varit mycket omhuldade. Det synes även som om de levat kvar längre på den sidan Bottenhavet än i vårt land. F. Rühs nämner 1827 i Finland och dess invånare, att befolkningen i Tavastland roar sig "vårtiden mycket med gungor, framför allt begagnar man de så kallade vingel-gungorna". (SAOB.) Enligt Per Söderbäck hörde de stora trågungorna även på Stora Rågö till de viktigaste nöjesmedlen under 1800-talet. Anders Allardt skildrar i Nyländska folkseder och bruk 1889, hur ungdomen samlas på gungbackarna för att roa sig och dansa. "Nästan i hvarje by finnes en gunga,

Gunga från Pellinge, Finland.

i de större byarna två och ännu fler. Gungorna förfärdigas oftast af byns unga gossar under någon vacker sommarnatt.”

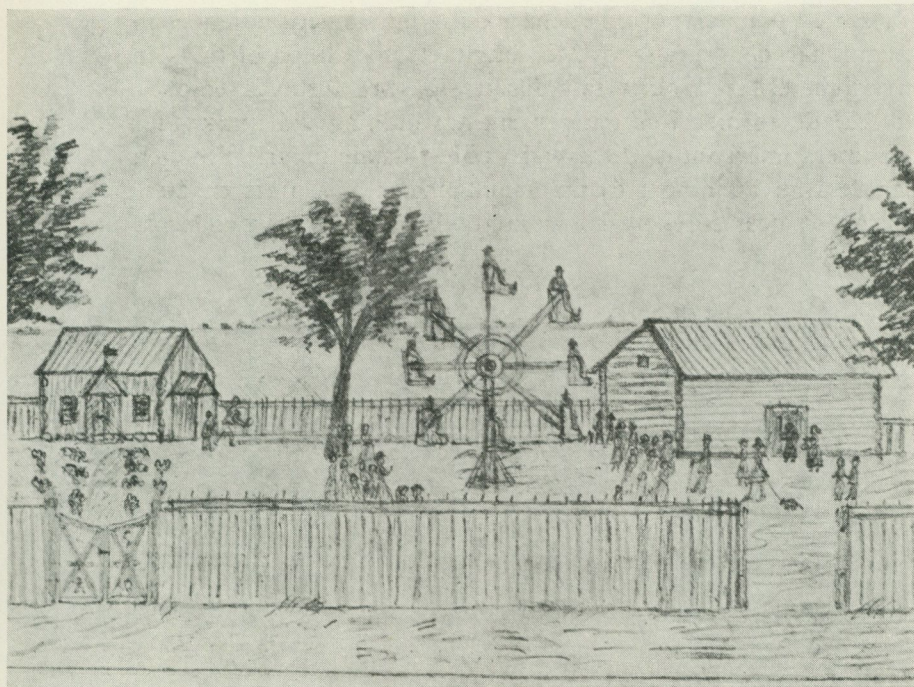
I Svenskbygden 1930 läses följande skildring från gungbackarna i Liljendal och Pernå: ”Det har ofta sina svårigheter att anskaffa plats för gungan, ty ’he blir äitt tokot vaesend, en man int får nattro’ mena gubbarna.” Åke Laurén har i Bondens liv i det gamla Helsing (1931) framhållit, att ”i ungdomslivet spelade bygungan sommartid en mycket betydande roll”. Ett utmärkande drag för livet kring de finska gungplatserna var sången. Allardt framhåller i sin beskrivning av Lappträsk socken 1920, att ”gungan bidrog icke litet till sångens främjande och bevarande från släktled till släktled”. Finska vissamlingar innehålla ofta rubriken gungvisor, och därmed avses då endast visor som varit populära i samband med gungandet. Med själva gungleken ha de intet att göra. Bland gungvisor återfinnas sålunda talrika sjömansvisor och skillingtryck av typen En ynglings klagan, Fågeln i november eller Anna och Alfred. Att gungorna tillhörde den vuxna ungdomens speciella nöjesformer framgår av Allardts konstaterande i Borgå sockens historia (1930): ”Sedan man gift sig, klev man icke mer upp i gungan, och de flesta upphörde då att sjunga till och med i ensamma stunder.”

Gungorna i Finland ha liksom i Sverige dels varit repgungor och dels gungor av hel träkonstruktion. På bygungan, som hade sin plats mitt i byn, fanns det ungefär femton sittplatser. I mitten var "klockarbrä", som också kallades "jungfrubrä". Där skulle den sitta, som hade den bästa sångrösten och som kunde de flesta visorna. De båda sidobräderna kallades "latmansbräder". De kallades så emedan de som sutto på dem ej behövde "föra". Dessutom fanns det på gungan två "föranbräder", vid vilka "föranpajorna" voro fästade. "Pajorna" voro inalles sex, nämligen tre på vardera sidan.

I mycket enkel form har det även funnits hemgjorda gungor av "pariserhjulets" typ, som eljest nått sin fulländning på mer merkantiliserade nöjesplatser. I. Strutt nämner att detta redskap kom i bruk i England vid början av 1800-talet (*The Sports and Pastimes of the People of England*, London 1838). I ett stort hjul hänga ett antal små sittkorgar, vilka gunga fram och åter, då det stora hjulet sättes i rörelse. Då gungor av denna typ tillverkades på landet, synes det inte ha varit mer än fyra personer, som kunnat roa sig i dem samtidigt. Från Tensta i Uppland berättas det om en dylik gunga. Det är möjligt att den inspirerats av en namnkunnig föregångare i Uppsala, nämligen det pariserhjul som fanns vid den gamla Vauxhallen och som tack vare sin popularitet gav stället det bekanta namnet "Rullan". Stället hade drivits upp såsom utvårdshus av traktören Mathias Wahlström, som till efterträdare 1853 fick klensmeden Lundgren. Det var denne som på femtioalet konstruerade den ryktbara gunga, som gjorde stället så känt. Nyheten kom att bli ännu mera spridd genom en nidvisa, som författades om ägaren och hans gunga av en garvaregesäll vid namn Törnbom. Man behöver endast anföra några strofer ur denna nidvisa för att de flesta skola känna igen den, kanske med delvis andra ord. Refrängen har dock behållits i de otaliga varianter, som alltjämt sjungas.

Hans annons om Tivoli
Rullan går, rullan går
Är blott charlataneri.
Rullan går, rullan går

Är ej annat än en gunga
Blott för herrar, gamla, unga
Rullan går, rullan går
Då må ni tro att rullan går.

"Rullans begynnelse", teckning av skomakaren S. A. Hägg i Uppsala 1885. Uppsala universitetsbibliotek. — Bilden återger utvårdshusets gårdsplan med den hjulgunga, som givit stället dess namn.

När som Rullan sätts i gång
Rullan går, rullan går.
Ser man en student så lång
Rullan går, rullan går

Klädd uti sin vita luva
Gunga med sin turturduva
Rullan går, rullan går
Då må ni tro att rullan går.

Denna överblick över gungans historia och formutveckling i vårt land visar, att den funnits i skilda varianter här ända sedan 1600-talet och förmodligen ännu tidigare. De utländska källorna betona gungans starka förekomst i Östeuropa, något som låter förmoda att seden har sitt ursprung i Orienten. I vårt land har gungan varit en omtyckt leksak för småbarn men tidigare fram-

för allt ett populärt inslag i den vuxnare ungdomens nöjen. Som sådant har den i vissa bygder blivit ett socialt problem, som myndigheterna på olika sätt ansett sig böra inskrida emot. I utvecklade former fick gungan rik användning vid marknader och mera merkantilt utformade nöjestillställningar. Troligen har dess användning i dylika sammanhang även haft en återverkan på dess förekomst i mera folklig miljö ute i bygderna.

Teckningarna utförda av fil. kand. Ingemar Tunander efter beskrivningar i Etnologiska undersökningens arkiv.

KOMMENTAR TILL EN GÅVA

av Gummel Hazelius-Berg

I september 1881 gästades staden Gränna av Artur Hazelius, som var ute på en av sina vidsträckta insamlingsresor. Han följde den långa gatan från stadens början till dess slut, varje gård fick besök, och sällan gick han tomhänt ut ur dem. I museets liggare stå föremålen på parad, vart och ett representerande olika familjer och gårdar i det dåtida Gränna. Men på ett ställe lyckades inte övertalningarna — här stannade det beundrade och eftertraktade föremålet, en broderad duk, kvar ännu 67 år i familjens ägo. Men den lille doktors besök var inte förgätet, och en dag 1948 kom den genom minnesgod förståelse till museet. Det var fröken Eda Witt, som nu till Nordiska museet skänkte den duk, Artur Hazelius en gång bett hennes fader om.

Den märkvärdiga och synnerligen vackert tecknade duken, som är avbildad på omslaget till denna bok, är av fin vit linne-lärft i två våder, vardera med en bredd av 90 cm. Längden är 262 cm och hela bredden 180 cm. Den är helt broderad med rött silke huvudsakligen i stjälkstygn, men även plattsöm och något kråkspark, små korsstygn och knutsöm äro representerade. Mittpartiet utgöres av ett stort alliansvapen omgivet av en krans av blommor, blad och frukter, vilken stödes av två högresta vildmän, välkända bl. a. från det danska riksvapnet. Dukens yta är utfylld med ett myller av små bladkvistar, blommor och djur. Där finnas nejlikor, tulpaner, aklejur, liljekonvaljer m. fl. Man hittar också alla slags djur, duvor och småfåglar, ekorrar och harar, bin och fjärilar i den mest förvirrande brist på känsla för deras olika format. Det är en samling fristående mönster,

som ritats upp utan någon bestämd inbördes ordning. På varje fjärdedel återfinnas dock samma motiv. Bården har samma mönsterformer som mittkransen, men den är icke lika tät och rik. Den yttre kanten är prydd med lambrequiner med hängande tofsar, allt uppsytt med enkla linjer och avskuggning åt höger.

Duken är daterad 1643 och har danska adelsvapen. Den har initialerna W R K — Wenzel Rothkirck, och F K R — Kirsten Reedtz. Wenzel Rothkirck (1597—1655) började efter studieresor i England, Frankrike och Italien sin bana som "kgl. Berider og lærer hos den udvalgte Prins" och blev så småningom hovmarskalk och "landkommissær" i Själland. Hans fader Johan R. hade varit tysk kejserlig general, och hans moder hette Catharina Berntsdatter Falkenhayn af Kommernich; det är deras båda vapen som sitta till vänster i alliansvapnet. Wenzel Rothkirck gifte sig i Köpenhamn 1633 med Kirsten Reedtz, född 1610 och dotter till riksrådet Frederik Reedtz, generalkommissarie i Laaland och Falster och dennes första maka Birgitte Steensdatter Brahe. Vapnen för släkterna Reedtz och Brahe äro placerade till höger under Kirsten Reedtz initialer. Kirsten dog 1646, och tre år senare gifte Wenzel Rothkirck om sig med Dorte Abildgaard. 1651 tillfogades i dukens nederkant alla tres initialer och detta årtal.

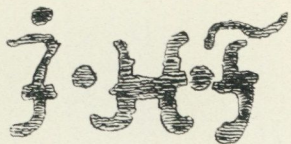
Duken har alltså tillverkats någon gång under åren 1633 till 1643, då den fick sin datering. Det finns många exempel på att sådana stora arbeten tillkommit under ett pågående äktenskap, utan att vi nu kunna peka på en särskild anledning till deras datering. Det är dock av intresse att i detta fall kunna fastslå, vilka personer som en gång låtit utföra och sedermera ägt detta vackra arbete. Samtliga i museet förvarade dukar från 1500- och 1600-talen i rött silke på vitt linne ha en mönstertyp med medaljonger med bibliska scener etc. Den nya gåvan innebär sålunda även genom sin mönstertyp en viktig och välkommen komplettering av Nordiska museets samlingar.

MÄSTAREN BAKOM EN SNICKAR-SIGNATUR

av Marshall Lagerquist

Det händer ju rätt ofta, att man träffar på gamla möbler med tillverkarens signum i form av en rad till synes gåtfulla initialer, som ibland kunna ha förmågan att i det längsta gäcka varje försök till dechiffreering. Så har varit fallet med den åtskilliga gånger iakttagna bokstavskombinationen *J. H. F.* på svenska möbler i senbarock. Stilen har gett en antydning om möblernas tillkomsttid — Fredrik I:s tid — och har man velat närma sig den exakta tidpunkten genom att söka analysera stilfenomenen i detaljerna, har det varit möjligt att av vissa skäl bestämma densamma till 1740-talet. Med andra ord, mästaren måste ha varit verksam åtminstone vid denna tid. Då inga arbeten av hans hand visat sig utförda i den omkring 1750 i möbelhantverket introducerade franska rokokostilen, har man vidare kunnat antaga, att han ej fått uppleva det följande årtiondet. Att han stått på gränsen mellan tvenne modestilar har alldeles klart framgått av det faktum, att några av hans signerade möbler i holländsk-engelskinfluerad senbarock alltifrån början varit utrustade med beslag i mer eller mindre utbildad fransk rokoko. Man vet nämligen, att gelbgjutarna — möbelbeslagens tillverkare — varit betydligt mera avancerade i stilavseende än snickarna genom sina förbindelser med det stora slottsbygget i Stockholm. — Denne till namnet okände snickares förhållandevis ansevliga produktion har skänkt ett starkt stöd åt uppfattningen, att han varit stockholmare.

Snickarna i Stockholm under 1700-talet äro i de allra flesta fall kända till namnet och verksamhetstiden tack vare den för-

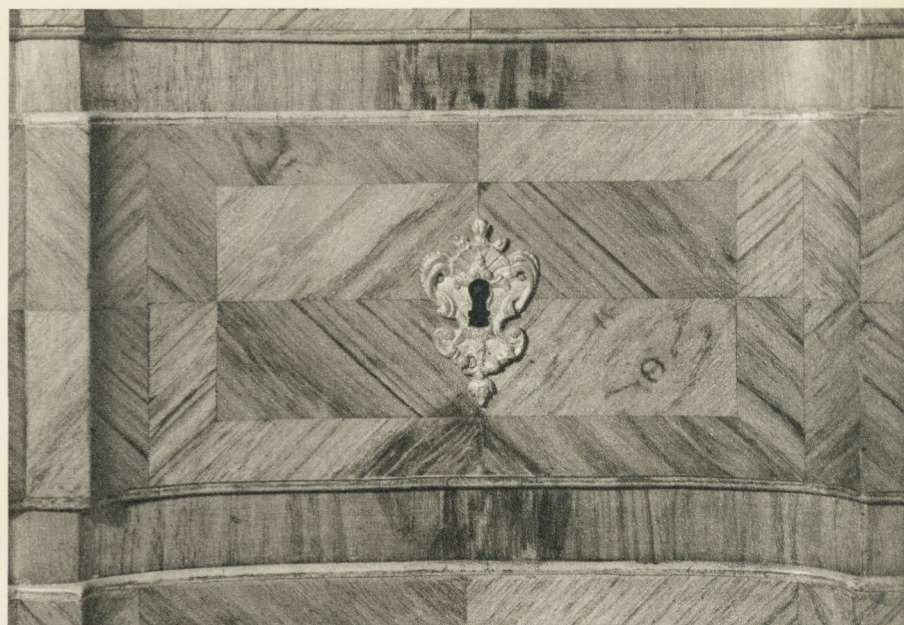
Snickarsignaturen i form av en brännstämpel (här något förminskad).

teckning, som John Böttiger lämnade 1901 i boken om Georg Haupt. Det har följaktligen blott återstått att söka pröva kombinationen med uppmärksammande av möjligheten, att av tre på varandra följande initialer de två sista kunna utgöra begynnelsebokstäver i ett tvåstavigt tillnamn. Signaturen *J. H. F.* har emellertid ej på något vis kunnat med säkerhet sättas i samband med de namngivna stockholmsnickarna. Man har då på sina håll tillgripit nödlösningar av charaden, vilka principiellt måste fördömas som under alla förhållanden ofruktbara i ett sammanhang som detta. Den kursivt framställda bokstaven *F* i sammanställningen har sålunda fritt tolkats som ett *T* och därigenom har man trott sig kunna hänföra signaturen till Johan Henrik Thil, om vilken man vet, att han blev mästare 1728 i Stockholms snickareämbete. Det är dock i sanningens namn alltför ansvarslöst att söka förvandla en otvetydig bokstav till en annan, om än typografiskt närbesläktad, och lösningen måste alltså betraktas som missvisande, låt vara att konsekvenserna härav ej medfört några större vådor. Tyvärr har denna vantolkning ibland godtagits som giltig, men det är nu vår uppgift att vederlägga den och sätta en korrekt uttydning i dess ställe.

Böttiger nämner en snickare Johan Fűrloh, som blev mästare 1724 och vars bouppteckning förrättades 1746, men känner med stöd av snickareäldermannen Johan Åbrandts förteckning över sina bortgångna och levande ämbetsbröder endast till det enda förnamnet Johan. Ser man efter i bouppteckningar och andra äldre handlingar i Stockholms stadsarkiv finner man emellertid, att snickaren Fűrloh hette Johan Hugo och att dessa båda förnamn så gott som alltid användes tillsammans. Gåtan torde härmed vara löst och ur anonymitetens halvdunkel stiger nu fram i full dager en av allt att döma mycket produktiv möbel-

Byrå av senbarock typ med s. k. uppsats och utdragsskiva, tillverkad på 1740-talet av snickaren Johan Hugo Furlöf i Stockholm. Privat ägo.

Detaljer av byråns valnötsfaner och mässingsbeslag.

snickare från en ur personhistorisk synpunkt tämligen okänd epok i svenskt möbelhantverk.

Här några korta notiser om Johan Hugo Fűrlohs person. Han blev som sagt mästare 1724 och avled den 11 juni (gamla stilen) 1745. Äldste sonen var vid faderns död på sitt tjugo-första år, varför man med skäl kan antaga, att Fűrlohs giftermål med dottern till snickareäldermannen Johan Wolff d. ä. ägt rum, som brukligt var, i anslutning till mästareblivandet. Änkan Maria Christina Wolff fortsatte sedan att driva den stora verkstaden till fram på sommaren 1747, då hon äktade den 1744 mästareförklarade snickaren Christian Linning och därmed överlät allt ansvar på denne. De med Fűrlohs brännstämpel försedda möblerna kunna således ej ha gjorts senare än 1747 och ej tidigare än 1724.

Vid sidan av sin borgerliga näring ägnade sig Johan Hugo Fűrloh redan på 1730-talet åt fullgörandet av sina hedersamma plikter som soldat i borgargardet, i vars kavalleris andra kompanis första korpralskap han hade nummer 28. Han var husägare i Staden mellan broarna, och verkstaden var inrymd i hans fastighet Köpmangatan 3—Kindstugatan 4, där sedermera Christian Linning genom sitt giftermål kom att flitigt verka under hela rokokotiden och där den berömde Georg Haupt för första gången skulle möta sin blivande hustru. Även om det i sammanhanget är av ringa betydelse, må dock i allmänt intresse nämnas, att Fűrlohs tredje son, Christian, vid trettioårsåldern kom till London och i början av 1770-talet omtalas som en framgångsrik möbelsnickare — cabinet-maker — därstädes med det anglicerade namnet Fournalough.

Vi känna till dato fem à sex byråar av Johan Hugo Fűrloh, vilka äro varandra tämligen lika. De överensstämma i stort med sådana möbler, som under 1700-talets förra hälft framställdes framför allt i nordvästra Tyskland och i Holland. Före den franska rokokons genombrott i Sverige på möbelhantverkets område gingo många svenska snickaregesällers studieresor just till dessa trakter av Europa, och Fűrloh synes ej heller ha frångått vanan härvidlag. Hans möbler sakna, såvitt det går att bedöma, de typiskt franska svepande linjerna och utmärka sig,

trots fasadernas vertikala vågrytm, för en påtaglig kantighet. Något annat har ej varit att vänta före 1746, åtminstone ej då det gäller en snickare, vars grundläggande skolning infallit redan i början av 1720-talet. Hans här avbildade byrå, som befinner sig i privat ägo, är ett gott prov på verkstadens hantverksmässiga standard och ledarens stiluppfattning. Den är som synes försedd med s. k. uppsats och en utdragbar skiva för skrivgöromål. Faneret av valnöt är lagt enligt ett bestämt schema för att framkalla kontrastverkan mellan de olika ytorna. Hållningen i sin helhet liksom några detaljer, exempelvis benens avslutning i en stiliserad klo med kula, visar holländsk-engelska stildrag, medan handtag och nyckelskyltar närmast ha fransk régencekaraktär. Den asymmetri, man är van att finna hos rokokobeslagen, saknas här; nyckelskyltarna ha ett solfjädersliknande krön à la Bérain. Beslagen kunna mycket väl tänkas vara gjutna och ciselerade i Sverige men återgå i så fall otvivelaktigt på franska original, måhända sådana som anskaffades för det nya kungliga slottets behov och som förlagor till hantverkarna. Tillkomsttiden för den avbildade byrån kan med hög grad av sannolikhet sättas till åren omkring 1745.

STOCKHOLMSHANTVERKETS RUM I NORDISKA MUSEET

av Bengt Bengtsson

Under år 1947 förändrades väsentligt de sista rummen i Nordiska museets långa rad av högreständsinteriörer. Strindbergssrummet flyttades tillbaka till andra sidan av Ferdinand Bobergs Oskar II-rum och omgavs med en av arkitekten Carl-Axel Acking ritad monteravdelning. På Strindbergssrummets gamla plats inreddes ett vardagsrum från 1947, ytligt sett ett djärvt tilltag, men i själva verket en väl motiverad åtgärd. Impulsen till det nya rummet gavs av donatorn, Stockholms Stads Hantverksförening, som hösten 1947 kunde fira sitt hundraårsjubileum. Genom att på ett ställe samla en representativ kollektion av nutida högklassiga hantverksprodukter från Stockholm ville föreningen åt framtiden bevara en bild av vår tids levande hantverkstradition, samtidigt som föregångarnas minne hedrades i en festskrift, författad av fil. dr Arne Munthe. Arbetet med rummets iordningställande hade anförtrots åt initiativtagaren, föreningens energiske direktör arkitekt Robert Berghagen. Genom att såväl valet av föremål som rummets gestaltande och inredning uppdragits åt en enda person, fick interiören en personlig prägel, vilket i ett fall som detta givetvis var en synnerligen stor fördel. En opersonlig kyla gör sig lätt förnimbar, om en uppgift av detta slag anförtros flera personer.

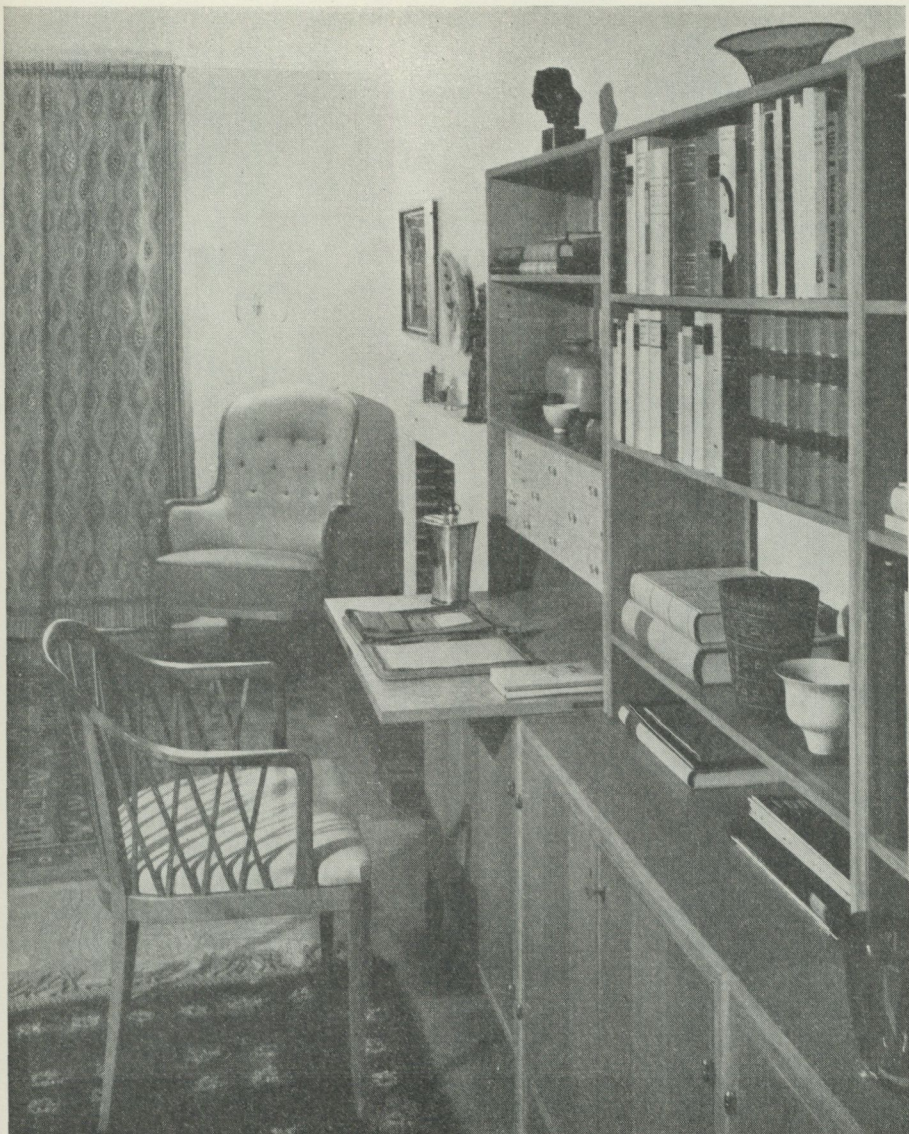
Det har inte varit en lätt uppgift för rummets skapare att bland nutida hantverksprodukter välja inte bara det bästa utan också stämma alla föremål samman till en harmonisk enhet, som för all framtid skall vittna om 1940-talets kvalitetskänsla

och smak. En radikal lösning hade varit att specialkomponera hela rummet, dvs. rita allt från början, möbler, textilier och armatur, men då hade huvudsyftet förfelats, nämligen att visa f ö r e f i n t l i g t kvalitetshantverk. Uppgiften måste lösas med utgångspunkt från vad som skapats av andra och vad som finns att köpa för privatpersoner.

Det finns naturligtvis tusen möjliga lösningar av denna uppgift och Berghagens rum är en av dem. Hans namn som framstående inredningsarkitekt och kännare av svenskt konsthantverk borgar för ett konsekvent och omsorgsfullt urval. Man återfinner i förteckningen över dem, som skapat rummets många detaljer, våra främsta möbelarkitekter, snickare och övriga konthantverkare. Besökaren får en samlad bild av svenskt konsthantverk av i dag, som det skulle kräva en omfattande specialutställning för att överträffa.

Men han får också en bild av modern svensk hemkultur, och en jämförelse med museets interiörer från äldre tider visar vilken radikal förändring, som ägt rum de senaste decennierna. Den hävdvunna indelningen av det borgerliga hemmet i sovrum, sällskapsrum, arbetsrum och matrum har av olika orsaker — främst trångboddheten — brutits, och v a r d a g s r u m m e t förenar nu i sig matsal, sällskapsrum och arbetsrum, ja, ofta även sovrum. Disponeringen av rummet efter dessa skilda funktioner resulterar i möbelgrupper, med soffgrupp, matgrupp etc. som huvudelement i möbleringen. Berghagen har låtit denna moderna princip komma till uttryck i sin rumslösning och sålunda gjort denna fullt typisk för vad som rör sig i tiden, vilket sentida besökare komma att bli honom tacksamma för.

Hantverksrummet av år 1947 överlämnades till museet vid Stockholms Stads Hantverksförenings jubileumshögtidlighet i museets hall den 9 november 1947 i närvaro av bl. a. H. K. H. prins Bertil och statsrådet Josef Weijne. Samtidigt öppnades också en av museet anordnad tillfällig utställning, "100 års hantverk i Stockholm", som skildrade hantverkets utveckling efter näringsfrihetens införande, ett ämne som förut endast knapphändigt studerats ur kulturhistorisk synpunkt. Utställ-

*Väggparti av 1947 års rum i Nordiska museets högrestand-
avdelning*

ningen nöjde sig med att följa vissa markanta och väsentliga utvecklingslinjer, främst utbildningen av unga hantverkare, vilken under näringsfriheten lösgjordes från skråtidens noggranna övervakning och sålunda blev ett svårt problem för hantverkarna. Kvalitetskravet, som delvis till följd härav blev eftersatt, uppehölls av hantverkarna själva genom de nya organisationerna. Utställningen gav en framställning av kompetenskraven på hantverkarna under dessa hundra år och påvisade bl. a. hur man numera har väsentligt stöd från staten vid hävdandet av den nödvändiga yrkeskunnigheten.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1948

Enligt lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader (Svensk författningssamling 1942:354) ha följande byggnader under år 1948 blivit registrerade som byggnadsminnesmärken: Lugnet 51, Finspångs köping, Östergötland; Gamla tingshusbyggnaden, Haparanda, Norrbotten; Lappstaden i Arvidsjaur, Lappland; statarbostad i Skogs Ekeby, Västerhaninge socken, Södermanland; tomten 1—2, kvarteret Aglaurus, Gamla stan i Stockholm.

S k å n e

Sörby gamla prästgård, byggd år 1798 i skiftesverk, har flyttats till Nordskånes hembygdsförenings park i Hässleholm. — Knislinge klockargårds mangårdsbyggnad samt bryggghus ha restaurerats genom Knislinge planterings- och försköningsförenings försorg. — Domänverket har till Åsbo häraders hembygdsförening såsom gåva överlämnat en ryggåsstuga från Hyllstofta nr 6 i Vedbo socken. — Perstorps hembygdsförening har invigt en backstuga i Ebbarp, kallad "Månsahannans stuga", såsom hembygdsmuseum. — Torna härads hembygdsförening har restaurerat en väderkvarn av holländsk typ i Bonderups socken. Föreningen har dessutom bekostat restaureringen av en husbehovs-vattenkvarn å egendomen Dahlby nr 6, Dalby socken. — Bara härads hembygdsförening har som reservat bevarat ett husmanshus i Kabbarp nr 12, Tottarps socken.

H a l l a n d

Fastigheten Kyrkogatan 12, Halmstad, vilken äges av Halmstads museiförening, har ingående restaurerats. Byggnaden härör från 1600-talet.

Småland

Långemåla hembygdsförening har förvärvat huvudbyggnaden å Bötterums forna gästgiveri. Byggnaden är uppförd vid mitten av 1700-talet och tillbyggd 1793, då den även erhöll sin målade interiör. Även byggnadens inventarier ha kunnat räddas. Förvärvet har möjliggjorts genom anslag från Långemåla kommun och Kalmar läns fornminnesförening. — Med understöd av Wallenbergska stiftelsen har skalden Jacob Wallenbergs hem, prästgården Lilla Forssa i Mönsterås, börjat restaureras. Byggnaden är en envåningslänga från 1700-talets mitt. — Hembygdsföreningen Nybro-Madesjö har förvärvat mangårdsbyggnaderna på den s. k. Sjölandragården i Hagnebo by: två boningshus, ett bryggshus och en källarbod komma att bevaras på ursprunglig plats. — Bergkvara hembygdsförening har inköpt en primitiv båtsmansstuga, som kommer att bevaras på sin ursprungliga tomt. — En nybildad hembygdsförening i Loftahammar har inköpt och restaurerat en större väderkvarn.

Vederslöfs hembygdsförening har restaurerat en backstuga på dess ursprungliga plats vid vägen mellan Odensala och Vale-ryd. — Nya hembygdsföreningar ha bildats i Tjureda, Lessebo och Hjortsberga. I Blädinge har en kyrklig museisamling iordningställt. — Långasjö och Älmeboda hembygdsföreningar ha igångsatt filmning inom socknarna. — Hembygdsföreningen i Södra Ljunga har rest en staty över Ling vid hembygdsgården och hembygdsföreningen i Stenbrohult en över Linné invid kyrkan på den plats, där prästgården tidigare legat.

Öland

På Öland har Runstens kulturella ungdomsförening invigt sin hembygdsgård. — Ett flertal väderkvarnar ha restaurerats genom Kvarnkommitténs försorg och med understöd bl. a. av Gustav Adolfsfonden.

Östergötland

De kulturhistoriska samlingar, som ägas av Föreningen Gamla Norrköping och som ha varit magasinerade ett 10-tal år, ha uppackats och tillfälligt magasinrats i Norrköpings museum.

Sjölandragården i Hagnebo by, som förvärvats av Nybro-Madesjö hembygdsförening. Foto Manne Hofrén.

Frågan om samlingarnas framtida öde har ännu icke avgjorts. — Förslag har väckts att använda den staden tillhöriga herrgården Himmelstadlund såsom utställningslokal för en del av högreståndssamlingarna. — I Mjölby hembygdsförenings friluftsmuseum på Kvarnholmen ha två ladugårdar från Västra Harg blivit uppsatta. — Ödeshögs hembygdsförening har delvis rekonstruerats. En del av samlingarna i den s. k. Bergska gården ha omgrupperats. — I friluftsmuseet vid Valla utanför Linköping har man påbörjat uppförandet av två byggnader, dels ett häradsskrivareboställe från Stratomta i Törnevalla och dels en bondstuga med bodflygel från Östra Torp i Rystad, den senare med målade interiörer, dat. 1711. Linköpings stad har beviljat friluftsmuseets styrelse ett anslag om 120.000 kronor för flyttandet av äldre byggnader från staden.

Västergötland

Den gamla fattigstugan på Åsle tå har av Åsle kommun skänkts till Åsle-Tiarp-Mularps hembygdsförening och med bidrag av Gustav Adolfsfonden restaurerats. — Udenäs hembygdsförening har med bidrag från kommunen restaurerat huvudbyggnaden å Klockarebolet i socknen. — Restaurering har påbörjats av byggnaderna å Klockarebolet i Odensåker. — Med anslag av lotterimedel har tingshuset i Binneberg restaurerats.

Värmland

En ny hembygdsförening har bildats i Östra Ämtervik. — Stora Kils hembygdsförening har uppfört en tvåvåningsbyggnad från Nedre Bondestad på sitt markområde. — Silleruds hembygdsförening har till sitt område flyttat en mangårdsbyggnad. — Gräsmarks hembygdsförening har flyttat en byggnad, vilken nu användes såsom vandrarhem. — Kila hembygdsförening har på ursprunglig plats bevarat dels en stuga i Bålstad och dels en i Västra Gryttved. — Bergslagens Artilleriregemente (A 9) har på regementets område uppfört ett från Stora Skanum i Ölme socken flyttat soldattorp.

Södermanland

Hembygdsförbundets kyrkliga utställning i Roggeborgen, Strängnäs, har utökats med bl. a. en textilkammare. — En mindre stuga från Jonsvreten har flyttats till Tystberga moderna bygdegård. — En parstuga vid Fiskartorp nära Årdala bygdegård har upplåtits åt socknens hembygdsförening.

Dalarna

Framlidne häradsdomaren Strand Gustaf Persson i Mårtsviken, Lima socken, har donerat sina kulturhistoriska samlingar till kommunen och därigenom återuppväckt tanken på en hembygdsgrd. — I samband med lantmäteriförrättning med skifte inom Norrboda by, Ore socken, har den märkliga byn undantagits såsom samfällighet, varigenom frågan om dess bevarande synes ha nått sin lämpligaste lösning. — Falu stad har förvärvat fastigheten Styrargatan 34, som representerar en bo-

stadsform av det slag som förr var typisk för bebyggelsen nära gruvan. — Den av sten uppförda magasinsbyggnaden i Ludvika har under sommaren renoverats. — Ornäsloftet i Torsångs socken har genom Byggnadsstyrelsens försorg fått spånbeklädningen översedd, varjämte de utställda textila föremålen översetts av fil. dr Agnes Geijer. — Ett sters på Finsåsens fäbod i Stora Tuna har inrättats som raststuga.

Hälsingland

Hälsinglands fornminnessällskap har 1948 såsom gåva överlämnat museet i Hudiksvall jämte museibyggnaden till Hudiksvalls stad. En intendent skall fr. o. m. 1949 anställas där. — Enångers gamla kyrka har genom Riksantikvarieämbetets försorg reparerats. — En ny hembygdsförening har bildats i Ytterhogdal.

Medelpad

Vid Medelpads fornhem har en manbyggnad från Övergård, Torps socken, uppförts på platsen för den nedbrunna Frötunagården.

Jämtland

Den gamla skolan i Funäsdalen har flyttats till fornminnesparken. — Kyrkås hembygdsförening har påbörjat upprustning av gamla kyrkan. — Föreningen Heimbygda har till Brunflo hembygdsförening överlätit den i dess ägo befintliga manbyggnaden Lill-Grytan, en av de få byggnader av herrgårdskaraktär, som finnas bevarade i Jämtland. — En ny hembygdsförening har bildats i Föllinge.

Västerbotten

Bureå kommun har inköpt en manbyggnad som skall flyttas till Bureå hembygdspark. — Bygdeå hembygdsförening har börjat restaureringen dels av en portbyggnad till kaptensbostället Bygdeåborg och dels av en gammal handelsbod i Dalkarlså. — Lycksele hembygdsförening har börjat röja och iordningställa Gammplatsen och påbörjat överflyttningen från Tannsele av

en byggnad, där intill 1870 Svenska Missionssällskapet haft en flickskola inrymd. — Lövångers hembygdsförening har som gåva erhållit en stuga i kyrkstaden för att iordningställa ett rum, som avses belysa förbindelserna mellan Lövånger och Österbotten i Finland. I samma stuga ordnas även ett bostadsrum för besökande forskare. — Sorsele turist- och hembygdsförening har förvärvat en byggnad, inrymmande vattenkvarn och benmjölsstamp.

N o r r b o t t e n

Övertorneå hembygds- och turistförening, som övertagit den upplösta organisationen Tornedalens hembygdsgilles samlingar, har på hembygdsgårdens mark uppfört ett vandrarhem samt vidtagit åtgärder för bevarandet av framlidne rektor Svenssons efterlämnade samlingar av äldre föremål från bygden.

L a p p l a n d

I Tärna socken har bildats Tärna turist- och hembygdsförening. — Vilhelmina hembygds- och turistförening har förvärvat en manbyggnad avsedd att användas som turisthärbärge. Sockenmuseets samlingar ha kompletterats och omordnats. — Den s. k. bruksgården vid Masugnsbyn i Jukkasjärvi socken har inköpts av den nybildade hembygdsföreningen i Masugnsbyn. Vid Jukkasjärvi kyrkby har man börjat anlägga en hembygdsgård. Dessa arbeten ha utförts med anslag av Luossavaara-Kiirunavaara AB.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1948

Allmogeaavdelningen

Årets nyförvärv till allmogeaavdelningen ha liksom de senaste åren haft karaktären av komplettering inom vissa grupper i anslutning till de översikter över samlingarna, som undan för undan utarbetats inom avdelningen.

Av näringslivets föremålsbestånd ha lakkronor av olika typer förvärvats från Vättern, en del olika krokredskap från Åsnen i Småland, ljuster, ståndkrok m. m. från Vojmsjön i Vilhelmina socken i Västerbotten samt redskap tillhörande backefisket från Bohuslän. Särskilt värt att anteckna är förvärvet av en skötbåt från Rumshamn på Vaddö i Roslagen. Denna båt har den gamla konstruktionen med "kinningar" och "vindor", som föregick den senare metoden att "basa" (ångkoka) borden vid byggandet. Båten är byggd i Norrboda på Gräsö någon gång på 1890-talet. Från Småland har förvärvats en mossplog, som ägts gemensamt av bönderna i en hel by. Av annat kan nämnas såskäppor av växlande typer från Småland, olika slags räfsor från Skåne och sädesskoffor från Skåne och Västerbotten. Bindklavar och vidjehankar ha inkommit från Härjedalen och Lappland, en höbåge och klövjekorgar från Härjedalen.

Av möbler kan nämnas en enkel kista av furu från Norrbotten med årtalet 1659.

Husgeråd av växlande art, särskilt föremål tillhörande bordets dukning och födans beredning, ha förvärvats från Småland.

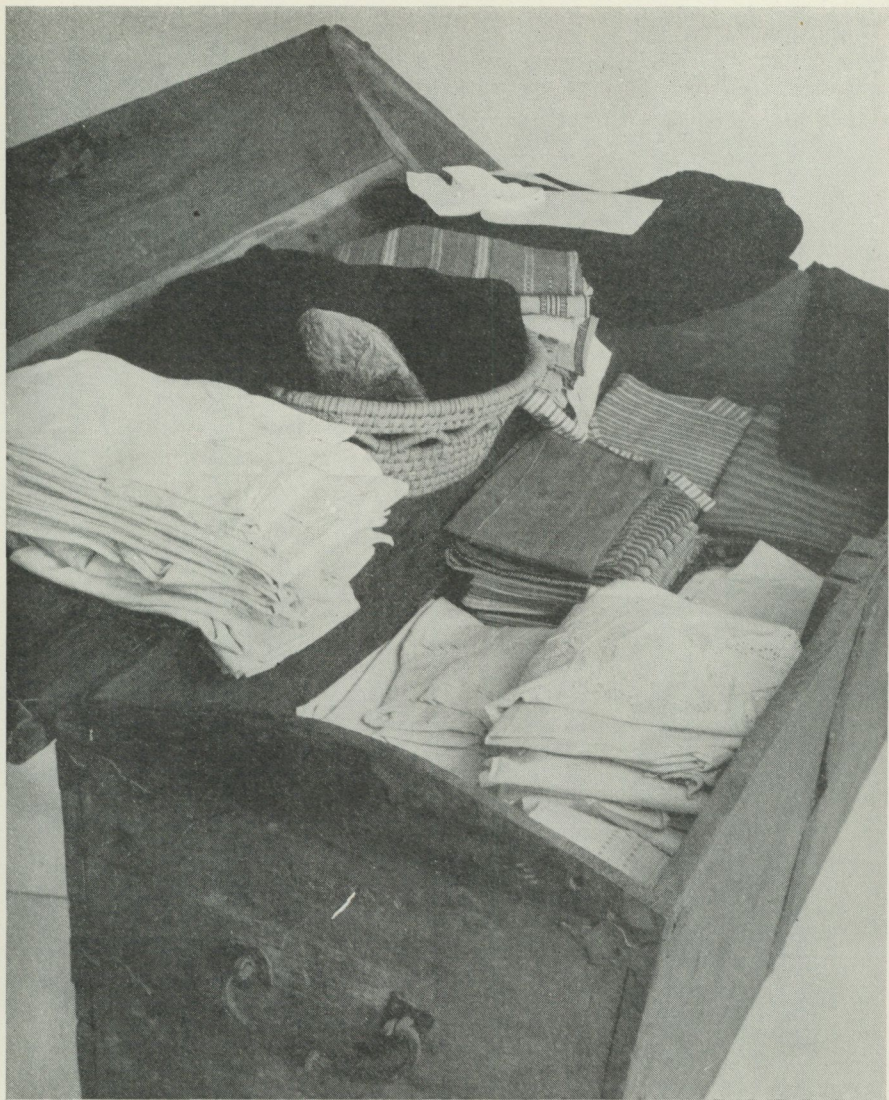
En hemmagjord leksaksbössa och ett kägelspel höra till nyförvärven inom gruppen leksaker och spel.

Av folkkonst har avdelningen tillförts något över tjugotalet bonadsmålningar från Halland och sydvästra Småland.

Den mest omfattande insamlingen av föremål har under året gällt gruppen dräkt. Avdelningen har hittills i huvudsak inriktat sig på insamling av dräkter och dräktdelar av traditionell, folklig bygdekaraktär. Det har emellertid nu ansetts nödvändigt att även taga hänsyn till dräktskicket hos allmogen efter 1800-talets mitt, då fabriksvara och konfektionskläder börjat användas även av landsbygdens folk, och en allmän utjämning av såväl sociala som geografiska gränser tagit sig uttryck i en viss likformighet i dräkten både hos bönder och borgare. Sådana dräkter erbjudas i regel icke till museet, då allmänheten icke har reda på att även detta dräktskick är föremål för insamling och studium. Det har därför varit nödvändigt att bedriva insamlingsverksamheten efter andra linjer än förut. Man vill av sådant material förvärva såväl finkläder som vardags- och arbetskläder. Då det är möjligt att få tag på en fullständig uppsättning kläder, som tillhört en viss person, är detta ur dokumentarisk synpunkt särskilt värdefullt. Till dessa kläder behöver museet så noggranna uppgifter som möjligt angående bärarens sociala och ekonomiska ställning, när personen i fråga skaffat sig de olika plaggen, om de sytts av skräddare eller köpts färdiga, om något plagg av en viss modell eller ett visst tyg var något nytt och märkligt i trakten eller för en person av ägarens sociala och ekonomiska ställning, om bäraren ansågs noggrann i sin klädsel eller tvärtom. Inte minst viktigt är att få veta, hur och vid vilka tillfällen de olika plaggen buros.

För att kunna förverkliga detta förvärvsprogram har avdelningen som vid så många andra tillfällen, då det behövs kontakt med landsbygden, vänt sig till Etnologiska undersökningens ortsmiddelare. Flera ha redan under det gångna året nått stortartade resultat, fastän en dylik insamling kräver både tid och arbete. I synnerhet från Skåne har en myckenhet dräktplagg inströmmat, som fyllt påtagliga luckor i avdelningens samlingar.

Ett flertal olika övergångsformer från den gamla traditionella bygdedräkten till en dräkt av i stort sett borgerlig karak-

Kista av ek (Nordiska museet 235,667) med sitt rika förråd av klädesplagg, ett av de stora dräktförvärven från Skåne.

tär har genom denna insamling tillförts avdelningen. I synnerhet gäller detta kvinnodräkten, medan männen synas ha upptagit modeformerna utan att dessa omformats av äldre traditioner. Av särskilt stort intresse är den utveckling som underkläderna visa. De som funnits förut, särken och skjortan — ehuru knappast underplagg i vår mening — förändras givetvis, men därtill kommer, att en hel uppsättning nya plagg tas upp, i kvinnodräkten benkläder, snörliv, bysthållare, nattlinne osv., i mansdräkten undertröja, kalsonger, nattskjorta, manschetter, stärkkrage m. m. Nytt material kommer till, t. ex. bomulls- och ylletrikå samt bomullsflanell. Underkläderna äro ett mycket tydligt uttryck för att dräktvanorna hos svensk allmoge under 1800-talets senare del och 1900-talets början undergått stora förändringar. Det är museets uppgift att även belysa detta med hjälp av insamlade föremål, men före den nu igångsatta dräktinsamlingen ha möjligheterna att göra detta icke funnits.

En av huvudpunkterna i förvärvsprogrammet är som sagt att erhålla hela uppsättningar av kläder, som tillhört en viss person. Just i detta avseende äro samlingarna av allmogedräkter tidigare dåligt eller inte alls tillgodosedda. Under året ha flera sådana helheter inkommit framför allt genom det intresserade arbetet av ett antal medhjälpare, som det finnes anledning att här särskilt nämna. Det gäller i första hand fru Clara Anderson, Lunnarp, fröken Ebba Ebbesson, Ekelid, Hov, fru Signe Forsberg, Åkarp, hemmansägaren Anders Jansson, Tveten, Frändefors, fru Margareta Jonsson, Hudiksvall, fru Ellida Ohlsson, Svenstorp, Skurup, och fru Gerda Svensson, Kestorp, Rödeby. Två ovanligt imponerande och välförsedda klädförråd lyckades fru Signe Forsberg komma över. De utgöra sammanlagt ca 300 föremål. På bilden sid. 207 ser man den kista, i vilken det ena beståndet av kläder har fövarats och en del av kistans innehåll.

Avdelningens tjänstemän ha under året deltagit i förarbetena för utställningarna av "Finskt konsthantverk" och "Norsk bondemaling", den senare i Oslo, samt själva ordnat utställningar över "Nordiskt träsnide" i Skansens trapphall och "Hus-

geråd och lergods" i museets hallplan. Avdelningens tjänstemän ha deltagit i Etnologiska undersökningens fältarbeten i Smålands och Upplands skärgårdar samt i Dalsland.

Allmogeaavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Dessutom har vid avdelningen tjänstgjort intendenterna von Schoultz och Nylén samt amanuensen Strömberg.

L a p s k a a v d e l n i n g e n. Avdelningens verksamhet har under året huvudsakligen varit inriktad på fältforskningen, se Fältarbeten. Därvid ha smärre kompletteringar av föremålsbeståndet gjorts. Sålunda har förvärvats diverse renskötselredskap från Tornedalssocknarna, mestadels i form av gåvor från renskötarna själva. Från en nyupptäckt offerplats i Överkalix har hemförts en björnskalle.

Bland övriga förvärv märkes en ornerad piprensare av os penis av björn från Lule lappmark, gåva av framlidne greve Eric von Rosen, samt diverse dräktplagg från Frostvikens socken, en redskapssats för tenndragning från Vilhelmina socken och ett par minutiöst utarbetade dockor i Enare-dräkt från Finska lappmarken.

Avdelningens föreståndare har varit intendenten Manker.

H ö g r e s t å n d s a v d e l n i n g e n

Även i år inta de dyrbara gåvorna från Samfundet Nordiska museets Vänner och från många enskilda en avgörande plats bland nyförvärven. Det kan icke nog ofta framhållas, hur betydelsefull denna hjälp är särskilt i tider som dessa med hausseartat uppdrivna priser inom antikhandeln. Museets egna resurser ha därigenom kunnat reserveras för smärre kompletteringar av äldre föremålsgrupper samt för enklare, musealt värdefulla men i handeln lyckligtvis icke så högt noterade bruksföremål. Men då det gäller den industrialistiska eran är överflödet ofta så stort och även vårt perspektiv på dessa tämligen nyss hädangångna epoker ännu alltför osäkert för att det skall vara möjligt att åstadkomma representativa och fullständiga samlingar.

Därför spela även här gåvorna, vilka ofta härröra från dödsbon, en mycket stor roll.

En särställning bland årets gåvor intar fru Gerda Björks väldiga samling av prover belysande spetsvirkningens historia i Sverige. Sedan 1946, då den Björkska samlingen visades i museet på en uppmärksamrad och instruktiv utställning, har den varit deponerad här. Under senaste år har fru Björk gjort vissa kompletteringar. Samlingen visar nu teknikens alla olika typer samt belyser utvecklingen av mönster och garner och nyheter bland föremålsgrupperna. Där finnas alla slags udd- och mel-lanspetsar i tvär- och längsgående virkning, mössor och till-behör, kragar och manschetter m. m. Benämningarna och ut-bredningen av olika mönster kunna också studeras i samlingen. Register och fotografier komplettera originalarbetena. En större samling dubbletter har samtidigt överlämnats. Det är ett mångårigt, outtröttligt insamlingsarbete som här utförts med vänners och bekantas hjälp, genom upprop och notiser, genom föredrag, gåvor och köp, t. o. m. i form av hela lumpsäckar som sedan genomarbetats. Proven ha tvättats och fästs på grön klot i sina rätta serier och utvecklingsformer. Betydelsen att på detta sätt med en gång få en hel föremålsgrupp fullständigt belyst genom en enskild samlares hängivna arbete kan icke nog uppskattas. Det är med stor glädje som museet införlivar denna rika kollektion med sina samlingar, där den kommer att ge en uttömmande bild av hundra års virkning i Sverige.

1600-talet. Fröken Eda Witt har skänkt museet en vit linneduk med rött silkesbroderi, som är daterad 1643 och där-med blir det äldsta föremålet bland årets nyförvärv. Duken har ägnats en särskild uppsats i denna årsbok, samtidigt som en detalj av densamma utsetts att pryda omslaget.

För några år sedan lyckades museet genom en unik tillfällighet förvärva något så ovanligt som ett bord med 12 tillhörande stolar från Per Brahes Bogesund. Ett liknande ovalt bord, vars skiva är skinnklädd och skodd runt kanten med en flikad skinn-remsa, vilken är fästad med stora mässingspik, har inköpts detta år. Benen äro nedtill förenade på renässansvis med fot-stöd, men den sparsamma dekoren röjer att bordet snarare här-

rör från seklets slut, då de holländska inflytelserna voro starka. Tillsammans ge de två borden en påminnelse om hur vissa allmängiltiga möbeltyper fingo en nästan standardiserad form under stormaktstiden. Först så småningom uppstod en ny rike-
dom av skilda typer genom en intensifierad påverkan av ut-
ländska förebilder.

1700-talet. Från Fällnäs men kanske ytterst från Eric-
berg i Södermanland har museet förvärvat ett förtent koppar-
badkar. Det är icke omöjligt att det en gång stått i en av de
numera tomma nischerna i det bekanta, märkliga badrummet
på Ericberg. Kanten prydes av en reliefpressad bladstav, som
synes kunna datera karet till karolinsk tid. Men även om det
är något yngre, utgör det givetvis ett mycket intressant och
värdefullt tillskott till museets samlingar.

Från det Flemingska och Hummerhielska Fällnäs stammar
också ett par skulpterade, högryggade stolar av engelsk typ, som
nyligen kommit i museets ägo. Deras värde ligger främst i att
de bevara den ursprungliga klädseln i petit point på sitsar och
ryggbrickor, vilket av naturliga skäl är synnerligen ovanligt
då det gäller sittmöbler. I detta fall är denna sällsynta full-
ständighet av ett särskilt intresse genom att klädseln synes
datera stolarna till 1730-talet. Därigenom visa dessa stolar, att
senbarockens från England och Holland hämtade stilar levde
kvar längre än man tidigare anat.

Av Vännerna har museet såsom gåva mottagit ett rikt skulp-
terat och förgyllt konsolbord, som sannolikt härrör från något
av de kungliga slotten — möjligen Svartsjö. Rokokon är i
denna möbel alltjämt rent fransk till sin karaktär. Sannolikt är
bordet utfört av någon av de franska bildhuggare som arbetade
på Stockholms slott under 1740-talet. Ett så förnämligt alster
av deras verksamhet ägde museet tidigare icke.

Från denna eller efterföljande period torde också en intres-
sant barnstol stamma, som museet fått mottaga såsom gåva av
direktör T. D. Smith. Från tidigt 1700-tal härrör även ett rygg-
stycke till en säng av blå sidenrips med bandbesättning av vita
mönstrade band. Den kan av givarinnan, fröken Signe Ballé,
följas i släkttraditionen tillbaka till 1700-talets slut. Museet

har även förvärvat ett skrin som är klätt med vit sidentaft samt översållat med ett schattersömbroderat blommönster i silvertråd som silke i flera färger. Det är ett gott exempel på hur de broderade skrinen, som annars hörde hemma i 1600-talet, följde tidens smak ända fram emot 1700-talets mitt. En vacker uddspets från Maline hör också till årets nyförvärv.

Även i år har museet haft förmånen att genom Vännernas hjälp få sitt förråd av servisporslin från frihetstiden kompletterat. Tillskottet utgöres av urna, en gräddsnäcka och ett fat samt fem djupa och fem flata tallrikar av Rörstrands s. k. Rehnska servis med blått mönster. Tallrikarna äro samtliga daterade 1758 och fatet 1763. Urnan och gräddsnäckan bära årtalen 1756 och 1766.

Framlidna fröken Caronie Emilie Zetterman i Norrtälje har testamenterat en synnerligen förnämlig rokokobergère till museet. Den är visserligen osignerad men ur museal synpunkt av ett sällsynt värde genom att även denna stol i sin pärlgråa färg och röda skinnklädsel synbarligen bevarar sitt ursprungliga tillstånd.

Under året har museet inköpt ett litet, runt alrotsbord signerat Jacob Siölin, Kiöping och Kungsör. Siölins verksamhet infaller under 1770- och 80-talen, då alroten egentligen hade blivit omodern. Men traditionen från senbarocken upprätthölls av schatullmakaren i Kungsör, som drev en tämligen industrialiserad tillverkning. Han arbetade med serier av olika storlekar. Detta bord tillhör den minsta typen och bär tillverkningsnumret 1748.

Av greve Hans Frölich har museet fått emottaga såsom gåva en nordstjärneordensdräkt, som burits av greve Eric Ruuth, vilken blev kommandör av orden 1782.

Författarinnan Rosa Fittinghoff har till minne av sin moder Laura Fittinghoff skänkt en pedalharpa från slutet av 1700-talet. Under 1800-talets början ägdes instrumentet av Pär Aron Borg, vilken propagerade för sin blind- och dövstumsundervisning bland annat genom att låta en blind flicka spela offentligt på harpan. Den uppmärksamhet som detta väckte spelade en stor roll för att möjliggöra grundandet av Borgs institut för

döva och blinda. Från samma tid härrör ett anteckningsplån av elfenben och en solfjäder som tillhört Gustav III:s syster Sofia Albertina. Dessa föremål utgöra nya bevis på fröken Ellen von Platens välvilja mot museet.

1800-talet och 1900-talet. Framlidna fröken Anna Matilda Israelsson har enligt testamente skänkt museet två i gouache målade romantiska landskap av Carl Petter Hilleström samt en serie engelska och franska punktgravyrer och färglitografier från 1800-talets första decennier. Ett par lackerade brickor med figurframställningar i empirens stil och ett franskt bordsur jämte två ljusstakar av brännförgylld brons komplettera hennes gåva, vilken i sin helhet väl representerar tidens ökade import av modebetonade prydnadsföremål. Från samma tid stammar en klänning av rött och vitt bomullstyg, som hör till de så sällsynta och välkomna vardagsplaggen. Herrgarderober har fått värdefulla tillskott i en blå frackkostym med blanka knappar från 1840-talet som tillhört kommendörkapten Oscar Fredrik Kreüger och i en civiluniform som burits av akademisekreteraren J. K. Kreüger vid Lunds universitet.

Av fröknarna Ellen och Mari Heimberger har museet förutom några mindre prydnadsföremål fått en liten samling hårarbeten från seklets mitt. Dessa tavlor, halsband och armband samt kedjor, som gjordes av kära anförvantes hår, äro typiska produkter av tidens sentimentala souvenirsamlande. Tandläkare Alice Pettersson har skänkt museet en akvarell med lekande barn av Kilian Zoll samt ett skulpterat schatull i rika nyrenässansformer. Framställningen av Romulus och Remus på locket tyder på att schatullet är en av de Italiensouvenirer som ingå i bilden av 1870- och 80-talens borgerliga miljöer. Från justitierådet E. Quensels dödsbo har museet fått mottaga såsom gåva 5 matsalsstolar från det Quenselska hemmet vid Luntmakaregatan i Stockholm, några fotogenlampor och andra husgeråd samt en mängd leksaker från 1880-talet av stort intresse.

Från samma tid härrör också rika tillskott till dräktsamlingen. En riddräkt av svart siden har burits av hovfröken Anna Charlotta Sköldebrand, gift Cederström, i början av 1870-talet. Från samma decennium stammar en svart polonäs-

klänning, en rosa sommarklänning och en beige bomullsklänning. Den sista tillhörde friherrinnan Elin Ugglå-Lilliehöök. Från fru Gurli Linders dödsbo stannar en del dräkter från seklets slut. Bland dem återfinnas reformdräkten i Kristine Dahls modell samt en chemilett, vilka behandlas i uppsatsen om reformdräkter i denna årsbok. År 1900 bar Mercedes Lewin, då hon gifte sig med portugisiska ministern de Castro Feijo, en brudklänning av tjockt sidenatlas, som nu kommit i museets ägo.

Till museets rika samlingar av kända konstnärers verktyg har under året fogats Gustaf Cederströms enkla fällbara målarstol. Den är märkt med konstnärens glöddritade namn och användes sannolikt framför allt vid hans arbete med utomhusstudier.

Ur Carl Robert Lamms samlingar ha även detta år genom Vännernas bistånd gjorts värdefulla förvärv, gällande framför allt silversmide, glas och keramik, signerade av några bland kontinentens ledande konsthantverkare kring sekelskiftet. Christian Eriksson och Gunnar Wennerberg äro representerade bland deras svenska efterföljare. Årets nyförvärv ur den Lammska samlingen öka sålunda i hög grad museets förmåga att ge en bild av sekelskiftets svenska elitmiljöer såväl som tidens allmänna stilutveckling. I antikhandeln har museet förvärvat ett juvelskrin av silver signerat "Carl Eldh Paris 1898". Skrinet åskådliggör väl jugendstilens genombrott bland tidens unga svenska konstnärer, samtidigt som det utgör ett av konstnären själv högt skattat ungdomsarbete.

Men även mindre exklusiva fast musealt därför icke mindre värdefulla prydnadsföremål äro representerade bland årets nyförvärv genom en gåva från fröken Ingeborg Schagers dödsbo. Jugendstilen präglade mer eller mindre den svenska produktionen av prydnads- och nyttföremål ända framemot 1920-talet. Denna tid har av naturliga skäl blott i obetydlig utsträckning gjorts till föremål för museets systematiska samlande, men den pockar med all rätt på vår uppmärksamhet.

Kapten Olof Oxehufwud, Mountain Lakes, USA, deponerade kort före årsskiftet på museet en synnerligen intressant samling släktminnen, omfattande arkivalier, smycken, souvenirer och

dräktdelar. Några av dessa föremål härröra från 1500-talet. Den märklige samlingen kommer att närmare redovisas i följande årsbok.

Hantverk. Av äldre skråföremål har museet gjort ett värdefullt nyförvärv i form av ett par supkoppar av silver, vilka enligt inskriptionen tydligen skänkts till skomakareämbetet i Enköping 1771 av någon medlem av skrået. De äro signerade av Enköpingsmästaren Berndt Johan Eschenburg.

Det gamla perukmakareyrket har tidigare varit tämligen bristfälligt representerat i museet. Under det gångna året fick museet emottaga såsom gåva av fröknarna Laura, Georgina och Signe Ödberg en mängd bohag och verktyg från den gamla firman C. G. Svanström vid Drottninggatan i Stockholm. Samlingen har därefter ytterligare kompletterats av den för yrkets historia varmt ivrande frisörmästaren Eric Ericsson, Ektorp, vilken förutom en del locktänger och andra verktyg även skaffat museet ett antal obrutna hårvattensflaskor och pomadaburkar från 1800-talets slut. Genom frisörmästare Ericssons förmedling har museet dessutom fått mottaga såsom gåva Stockholms Perukmakarförenings äldre handlingar, vilka alltjämt förvaras i den efterbildning i plåt av en gammal skrålåda som föreningen anskaffade vid sitt grundande på 1870-talet.

Förutom föreståndaren, förste intendenten Hellner, ha under året intendenterna Andrén, Bengtsson och Lagerquist samt amanuenserna Hazelius-Berg och Lagercrantz arbetat vid högreståndsavdelningen.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. De två nytilkomna byggnaderna i Skansens stadskvarter, Bageriet och Krukmakeriet, vilka omnämnts i föregående årsredogörelse, ha under året fullbordats och öppnats för allmänheten. Bageriet, som är inrymt i en 1700-talsbyggnad från Gotlandsgatan 52 i Stockholm, omfattar fyra rum i bottenvåningen: bagarboden med disk och hyllfack, en liten siktkammare, där även bröd ställdes till jäsning, själva bageriet med degtråg, bakbord och

ställningar för plåtar och brödplankor samt den stora bakugnen med plats för nio plåtar och slutligen en liten gesällkammare åt gårdssidan. I samband med Bageriets färdigställande har ett flertal gamla bageriredskap överlämnats såsom gåvor från olika håll. Vid inredningsarbetena har förre bagarmästaren Gustaf Liefvendahl i Strängnäs verksamt biträtt.

Krukmakeriet, hitflyttat från Västra Vingåker i Södermanland, består av en enrummig, timrad verkstadsbyggnad och ett på baksidan utbyggt brännskjul av lockpanel. I verkstaden sker drejning, modellering, målning och glasering, i brännskjulet, som inte är tillgängligt för allmänheten, försiggår skrojbränning och glattbränning i två elektriska ugnar. Driften påbörjades i februari och den 1 mars öppnades Krukmakeriet för allmänheten.

Bland de reparations- och underhållsarbeten, som de kulturhistoriska byggnaderna under året genomgått, kan nämnas att taket omlagts på rökstugubastun i Finngården och att plankorna i Tjårdalen till stor del bytts ut; det senare skedde i samband med tjärbränning i oktober.

Det nära huvudingången belägna Djurgårdslusthuset, som återuppfördes på Skansen 1938 och som ingående beskrivits av A. Bäckström i *Fataburen* 1939, sid. 161 ff., hade ursprungligen en i trä snidad relief ovanför ingången. Med ledning av C. J. Billmarks litografi från 1830-talet har reliefen nu rekonstruerats och uppsatts i samband med utvändig ommålning av lusthuset. Relieffen är utförd av skulptören Axel Wallenberg och har bekostats av ett antal enskilda donatorer.

Avdelningens byggnadskontor svarar även för underhållet av Skansens restaurang- och ekonomibyggnader. Årets reparationsarbeten ha bl. a. omfattat målning av Högloftets köksutrymmen, ombyggnad av Balderslundens spalje, tillbyggnad av ett omklädnadsrum för personalen i Torslunden och en grundlig reparation av Sollidens konditori. Vidare har den under Skånska gruvans terrass inrymda pumpstationen genomgått en reparation, som bl. a. innefattat ny asfaltbeläggning på taket.

Bland de under året utförda parkarbetena kan nämnas, att den under föregående år påbörjade asfaltbeläggningen av vissa

starkt trafikerade vägar nu utsträckts att omfatta huvudینگängen och Torslunden.

Av Nordiska museets byggnader i landsorten har den gamla komministergården i Härkeberga sedan länge varit i starkt behov av underhåll. Tack vare ett anslag av lotterimedel har nu de föregående år påbörjade underhållsarbetena kunnat fortsättas med tiondeboden och en angränsande bodbyggnad, varjämte reparationen av halmtaken fortsatts.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst varit anordnad varje söndag under året, varvid ett stort antal präster från Stockholm och även utifrån landet medverkat. Under sommarmånaderna ha i samarbete med Stockholms Kyrkobroder hållits aftonböner. Vidare har kyrkan sammanlagt 71 gånger varit upplåten för vigslar.

Skansens klädkammare har under året liksom tidigare bedrivit en omfattande uthyrningsverksamhet, varigenom den varit föreningar och sammanslutningar av olika slag behjälplig med lån av dräkter till krönikespel, dräktparader o. dyl. Dräkter till Skansens folkdanslag, ringleksbarn och stugvakter etc. ha reparerats och delvis nyanskaffats. Vidare har ett antal dräkter uppsyts och några folkdräkter inköpts. Klädkammaren har också såsom gåvor emottagit dräkter och dräktdelar, huvudsakligen från 1800-talets senare del, samt föremål av rekvisitakaraktär.

Föreståndare för den kulturhistoriska avdelningen har varit intendenten Andrén. Intendenten Gustafsson har under året åtnjutit sjukledighet. Assistenten Sjöqvist har handlagt ärenden rörande stugornas inredning och amanuensen Tullander ärenden rörande Seglora kyrka. Skansens klädkammare har till den 21 juli föreståtts av fru Gunhild Engholm-Edrén, därefter av fru Solveig Palmé, f. Löthgren.

Naturhistoriska avdelningen. Den gamla frianläggningen för vildsvin har under året helt ombyggts och omplanerats.

Av de vilda däggdjursarterna ha under år 1948 brun björn, visent, älg, kronhjort, dovhjort och ren samt bland tamdjuren

gotlandsruss, shetlandspanny, får och getter fortplantat sig på Skansen. Beståndet av däggdjur har även riktats genom nyan-skaffningar, av vilka må nämnas en ung tjur av visent, som i januari månad förvärvades från polska staten och överfördes från visentparken i Bialowieza till Skansen. Detta förvärv är av stor betydelse såväl för Skansens visentbestånd som för det internationellt bedrivna arbetet på restaurering eller åtminstone bevarande av denna starkt hotade djurart. Av det hundratal visenter, som f. n. existerar i Polen, Tyskland, Nederländerna, England och Sverige, äger Skansen 9 stycken, varav 3 unga hondjur, för vilkas räkning den nyförvärvade tjuren under sommaren insatts i aveln.

Av fågelarterna ha bl. a. bläsgås, vitkindad gås, berguv, svart stork, häger och ringduva fortplantat sig under år 1948.

Den svarta storkens häckning bör uppmärksammas icke endast därför att fortplantning i fångenskap är sällsynt hos denna fågelart utan också därför att den belyser villkoren för reproduktion hos ett flertal arter inom djursamlingar av Skansens typ. I alla zoologiska trädgårdar är fortplantningen hos en del arter oregelbunden eller uteblir helt. I fråga om sådana kritiska arter förminskas möjligheterna väsentligt redan på den grund att i regel endast ett obetydligt antal exemplar kan hållas av varje djurart; det visar sig nämligen åter och åter, att fortplantningsförmågan såväl hos däggdjur som fåglar i fångenskap är individuellt betingad, den uppträder således ojämnt och till synes nyckfullt. Men icke ens förekomsten av parningsdugliga exemplar av båda könen i lagom ålder garanterar fortplantning; det gäller också att två av dessa djur verkligen sluta sig ihop till ett par i biologisk mening. Vissa fåglar, t. ex. rovfåglar, stora simfåglar och vadare, som leva i livslångt äktenskap, synas härvidlag vara mera granntyckta än däggdjuren. Av den svarta storken hade Skansen för tio år sedan ett sådant verkligt par, som häckade och uppfostrade ungar 1938 och 1939. Året därpå dog emellertid honan efter äggläggningen. (Den intresserade hänvisas till årsredogörelserna 1939—1941.) Därmed var det slut med den svarta storkens häckning för en lång följd

av år ända tills upprepade byten och försökskombinationer under år 1948 ledde till bildandet av ett nytt "biologiskt par".

Den naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Fries. Under dennes tjänstledighet har vissa delar av året kommandörkapten Gustaf W:son Lilliehöök vikarierat.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varje stjärnklar torsdagskväll varit tillgängligt för allmänheten. Föreläsningar ha även andra kvällar anordnats, bl. a. för skolgång, under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Högtidligheter, fester och övriga programinslag. Under vintersäsongen var som vanligt en skridskobana anordnad på Sollidsplatån och källbacke vid Fatburen. På grund av den ostadiga väderleken kunde endast en uppvisning i konståkning äga rum med deltagare från Stockholms Konståkningsklubb. Den årliga skidtävlingen "Skansenloppet" arrangerad av Djurgårdens I.F. gick den 15 februari med flera olympialöpare såsom Nils Karlsson ("Mora-Nisse"), Nils Östensson, Nils Täpp m. fl. bland deltagarna. Den 22 februari var vintersportdag för hela familjen, kallad "Lek i snö" och arrangerad av Konsum, Morgon-Tidningen och Fredrikshovs I.F. Lapparna Torkel och Maria Larsson bodde i lappläget under senare delen av januari samt under februari och bjöd på skjuts efter ren. Bland idrottsarrangemang märkes det traditionella Sleipners terränglopp som gick den 11 april.

Under vårsöndagarna i mars och april konserterade Flottans och Svea livgardes musikkårer. Allmänna dansen började den 24 april och restaurang Solliden öppnades den 28 april, då även Flottans musikkårs kvällskonserter började. Valborgsmässoaftonen blev den stora premiärdagen och firades som vanligt med studentuppmarsch, tal till våren, studentsång, allsång, eldar och fyrverkeri.

Folknykterhetens dag den 6 maj med Ture Nerman som talare samlade ett stort antal deltagare, liksom De militära kamratföreningarnas Vårparad den 9 maj.

En nordisk ungdomshögtid med statsrådet Torsten Nilsson som talare var förlagd till Orsakullen pingstdagen den 16 maj. Djurgårdsmässans 2-dagarsprogram ägde rum den 22 och 23 maj. I söndagens program ingick ett gästspel av det italienska underbarnet, gossedirigenten Pierino Gamba.

Säsongens stort upplagda landskapsdag "Skånes dag" den 29 och 30 maj blev på grund av dåliga väderleksförhållanden ej den publikframgång som man hade vågat hoppas på och endast ett fåtal stockholmare begagnade tillfället att se det klassiska Lundaspexet Uarda uppföras på Solliden. Söndagen den 30 maj voro också de olika Sångförbunden samlade till "Sångens dag" på Skansen.

Svenska flaggans dag högtidlighölls med konsert av Konsertföreningen, sång av Sigurd Björling samt gymnastikuppvisning av Stockholmsflickorna, vilket blev de duktiga gymnasternas sista framträdande innan truppen upplöstes.

Vid årets Studenters fest den 8 juni medverkade bl. a. Alice Babs, Gösta Knutsson och Akademiska kören. Ett mycket stort antal studenter av årets kull hade mött upp, vilket ger anledning hoppas att dagen blivit en uppskattad tradition.

Lördagen den 12 juni hade Svenska Missionsförbundet samlat sina ungdomsorganisationer till möte och på söndagen den 13 firade Svenska Baptistsamfundet sitt 100-årsjubileum. Bland talarna märktes statsrådet N. J. E. Quensel.

Onsdagen den 16 juni, H. M. Konungens 90-årsdag, var en av de större publikdagarna i Skansens historia. Programmet bestod av en galakonsert av Hovkapellet med Jussi Björling som solist, sång av Par Bricole's manskör samt ett storslaget fyrverkeri, till vilket Svenska Dagbladet lämnat ekonomiskt stöd.

Stockholms Spelmansgille med ett 100-tal deltagare spelade upp på Solliden den 20 juni och midsommarfirandet gick enligt gamla traditioner med lekar och dans kring majstången för unga och gamla.

En estnisk folkfest enligt urgammal sed med deltagare från Sveriges och grannländernas alla baltkolonier firades under mycket livlig avslutning den 27 juni. En amerikansk fest un-

der medverkan av Jussi Björling ägde rum på nationaldagen den 4 juli. Frälsningsarméns årshögtid var förlagd till den 5 juli. Carl Michael Bellmans minne högtidlighölls den 26 juli och LO:s 50-årsjubileum firades under storslagna former med bl. a. ett friluftsspel, "Arbetets söner", den 8 augusti. Stockholmspolisen hade sin dag den 15 augusti, medan Fackliga Centrals årliga folkfest gick av stapeln den 22 augusti med statsrådet Karin Kock som högtidstalare.

Huvudnumret i Barnens dags festprogram på Skansen den 26—29 augusti var ett gästspel av den finska operans barnballett, som f. ö. hade haft ett uppträdande på Solliden även tidigare, nämligen den 2 juli. Den 29 augusti hade ett "Hyresgästernas ting" ordnats på Orsakullen med bl. a. statsrådet Gustav Möller som talare.

Stockholms Frisksportdistrikt hade anordnat fest på Orsakullen den 21 augusti. Frikyrkofolket samlades mangrant på Skansen den 5 september, under det att L. M.-dagen enligt föregående års mönster var mötesdagen för personalen inom L. M. Ericsson-koncernen den 12 september. Sverige-Amerikadagen den 26 september var en ny form för upprätthållande av kontakten emellan Svensk-Amerika och hemlandet och rönt ett livligt intresse, trots att den beklagligtvis kom att sammanfalla med greve Folke Bernadottes jordfästningsdag. Professor Andreas Lindblom var inledningstalare.

Söndagen den 3 oktober var slutligen Stockholmsmusikernas festspels stora militärkonsert, den sista stora programpunkten för säsongen.

Julmarknaden hölls enligt gammal god tradition den 5 december.

Det har nu blivit fast utbildad sedvänja, att stadskvarterets verkstäder äro i full gång minst tre söndagar varje år, med skickliga yrkesmän demonstrerande de gamla metoderna för allmänheten, som att döma av tillströmningen livligt uppskattar dessa visningar. Utom under julmarknaden 1947 samlades sålunda "Skansens borgare" till arbete den 25 april och den 10 oktober 1948.

Tisdagarnas allsång stod Sven Lilja för och den kristna allsången på söndagskvällarna leddes av Martin Lidstam.

Musiktävlingarna på torsdagarna voro fortfarande mycket omtyckta av publiken, och ledare för desamma ha varit först och främst Per Lindfors och dessutom Ivar Widner, Sune Waldimir, "Trivsamma Trean" (Kaj Gullmar, Barbro Flodquist, Sten Lindgren), Johannes Norrby, Claes Livijn, Kvartetten Synkopen, Lennart Falk och Bo Sundblad samt lilla Kerstin Lindfors på Barnens Dag.

Frågesporten leddes av Gösta Knutsson.

Alla fredagar t. o. m. mars voro 25-öresdagar. Under sommarsäsongen ha tio fredagar varit 25-öresdagar och av söndagarna ha sex varit folksöndagar. Det stående programmet på fredagarna var de populära "lekvallarna" med Knut Ringquist som lekledare.

Hovkapellet och Konsertföreningens orkester ha liksom förr om åren givit ett flertal konserter. Dirigenter för Hovkapellet ha varit Armas Järnefelt, Sixten Ehrling, Pierino Gamba, Nils Grevillius, och som solist har Jussi Björling medverkat. Konsertföreningen dirigerades av Tor Mann, Armas Järnefelt, Carl Garaguly, Håkan von Eichwald, Heinz Freudenthal, Sten Frykberg, Sixten Eckerberg, Stig Westerberg, och som solister ha medverkat Hans Leygraf, Sixten Ehrling, Tor Ahlberg, France Ellegaard, Greta Erikson, Ivar Johnsen, Irene Mannheimer, Anita Harrison, Sixten Eckerberg, Hilda Waldeland.

Solistkonserter ha dessutom givits av Jussi och Anna-Lisa Björling, Bernhard Sönerstedt, Anna-Greta Söderholm och Sigvard Berg, Joel Berglund, Sigurd Björling, Øystein Sinding-Larsen, Dora Lindgren samt Carl-Axel Hallgren.

Dessutom hade onsdagar och lördagar omväxlande program anordnats med bl. a. Edvard Persson, Alice Babs, Carin Swenson, Olle Björling, Einar Beyron, Conny Söderström, Christine Lindberg och Gösta Björling, Pelle Ödman, Sigge Fürst, Elsa Marianne von Rosen och John Ivar Deckner, Finska Operans barnbalett, fyrverkerier m. m.

Under sommaren har i samarbete med Statens Järnvägar och Järnvägssällskapet i utställningshallen anordnats en stor utställ-

ning "Tåget går". "Skulptur i natur" var under tiden 3 september—10 oktober utställd i samarbete med Gunnar Fredriksons AB.

Härovan icke nämnda sångkörer som medverkat under sommaren äro: Akademiska kören, Bergens Arbeiderforenings Sangforening, Björlingkvartetten, Borgå Sångarbröder, Delaware-kören, Folkungakören, Helsingin Opettajakuoro, LME:s Blandade kör, S:t Pauls kyrkokör, Stockholms Baptisters körförbund, Stockholms Sångarförbund, Studentsångarna samt Ålands sång- och musikförbund.

Flottans musikkår konserterade varje kväll under sommarmånaderna utom 14 dagar i juli, då Stockholms Promenadorkester vikarierade med Ivar Widner som dirigent.

Förutom Flottans musikkår ha följande orkestrar framträtt: AIK-orkestern, Avesta Jernverks Musikkår, Chalk Farms musikkår, Franska Hotkvintetten, Kungl. Livregementets till häst musikkår, Kungl. Svea Livgardes musikkår, LME:s Kabelverks orkester, LME:orkestern, Sandefjords Guttemusikkorps, Stockholms Frikyrkoorkester, Stockholmsläroverkens Jazzorkestrar, Stockholms Spårvägsmäns musikkår, Stockholms Järnvägsmäns musikkår och Sveriges Amatörmusikkår.

Gymnastikuppvisningar ha anordnats med bl. a. Stockholmsflickorna, Arostruppen och Örebrogymnasterna.

Vid de olika gårdarna ha folklåtar, folkvisesång och landsmålsberättelser utförts av Skansens spelmän Bernhard Jansson, Axel Myrman och Theodor Olsson, Erik Klockar, Anders Soling, Ester och Jon-Erik Öst, Erik Öst, landsmålsberättarna Danjel ve Korsgrinna, Holaveds Olle Ek, Delsbostintan och Lillstintan.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha dagligen under sommarmånaderna visat svenska folkdanser och lekar. Dessutom har ett estniskt folkdanslag, Odense Folkdansere och Rotterdamse Folkedanskring givit uppvisningar.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt och redaktören Guido Valentin, vilka där likasom förra året givit "Det var en gång" av Holger Drachmann i bearbetning av Rune Lindström.

Till barnens underhållning ha bidragit Barnens egen teater, där under ledning av "Kulörten" Andersson givits "Askungen" ur Bröderna Grimms sagor i bearbetning av Maja och Lennart Falk, Barnens vaktparad, rid- och åkturerna från Gästgiveriet, riddturerna på elefanten, Kasperteatern samt karusellen. Lekskola har varit anordnad av fru Birgit Rönnblad.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening ha anordnats kurser i spånad, vävnad, växtfärgning samt tillverkning av julpyrdnader av halm.

Thore Ehrlings orkester med Simon Brehms och Eddie Mc Andrew's orkestrar som vikarier har stått för den moderna dansmusiken och Hälsingepojkerna för gammaldansmusiken.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha i samråd med ekonomidirektör Scherling närmast svarat ekonomiintendenten Holm, amanuensen Tullander, fröken Falk och kapten Gustaf Blomquist, som under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen.

T y r e s ö

Slottet har som vanligt varit tillgängligt på söndagarna under sommaren och har detta år haft 2.858 besökare i själva byggnaden och 2.767 i parken. Åtskilliga reparationsarbeten ha utförts i slottets inre. Bland förändringar i omgivningen måste med saknad noteras att den gamla ladugården på Notholmen brann ned under vintern.

I egenskap av slottsvaktmästare har förste expeditionsvakten Arvid Caster haft den närmaste uppsikten över byggnaden och dess inventarier. Slottsträdgårdsmästare har varit herr Hugo Alenby.

J u l i t a g ä r d

De museala anläggningarna ha varit tillgängliga för besökande dagligen under tiden 15 maj—30 september. Besöksantalet i Stora huset på herrgården har uppgått till 19.995 och i Julita museum till 23.035, eller sammanlagt 43.030. Den 1945 återställda fattigtugan vid Nybble från år 1742 har liksom

tidigare hållits öppen för allmänheten under sommaren och tilldragit sig uppmärksamhet från framför allt de vägfarandes sida, tack vare läget alldeles invid stora landsvägen.

Julita vårdshus har hållits öppet 1 maj—15 september.

Liksom fallet varit under en lång följd av år har Julita gård under sommaren utgjort mötesplatsen för den kristliga ungdomsrörelsen. Under tiden 15—22 augusti höll sålunda Sveriges kristliga gymnasiströrelse en sammankomst, vars huvudsakliga uppgift denna gång var att samla ungdomsledare från hela landet. Vidare hade Strängnäs stifts kyrkliga ungdomsråd anordnat två möten den 14—25 juli för resp. pojkar och flickor från stiftet. — Ett antal offentliga konserter ha anordnats för att bereda besökande ytterligare förströelse; i juni framträdde sålunda ABF-kören från Uppsala och i augusti Stockholms allmänna sångförening. — Den 4—5 september besöktes Julita av danska, finska och norska deltagare i 9:e nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet.

Underhållsarbetet på arrendegårdar och hyreslägenheter inom godset har kunnat fortsättas. Bland arbeten av denna art kan nämnas modernisering av skogsarbetarlägenheterna Västtorp och Björkliden. I grannskapet av herrgården har uppförts en byggnad innehållande vedbodar och avträden. Anläggningen för visenter och hjortar vid Risinge har kompletterats med redskapsbod och rotfruktskällare.

I Julita museum har under sommarens lopp färdigställts ett dräktgalleri med folkdräkter från Västra Vingåker och Österåker. Utställningsmaterialet härrör till största delen från Nordiska museets samlingar. Ytterligare ha två nya montrar för konsthantverk anordnats, varigenom det blivit möjligt att på ett pedagogiskt lämpligt sätt utställa bland annat den rika samlingen av silver från 1700- och 1800-talen. Dessa arbeten utgöra ett första led i en plan att så småningom söka anpassa Julita museum efter mera moderna principer ifråga om sättet för museisamlingarnas utställande. — För den från Nyköpings museum deponerade marmorbysten redogöres ovan, sid. 61.

Nordiska museets representant på Julita gård har liksom förut under åren varit intendenten Lagerquist. Skogsförvaltning

jämte översyn av arrendegårdarna har omhänderhafts av forstmästare Axel Gustawsson, Gnesta.

Arkivet

Inom Hazeliusarkivet ha nyordnats J. A. Hazelius' handlingar och samlingarna av äldre Hazeliana. Jägmästare Hugo Samzelius' arkiv med omkring 3.500 brev har uppordnats och förtecknats. Brevsamlingens förteckningar ha reviderats och fullständigats.

Bland nyförvärven märkas följande gåvor: från friherre Gösta Åkerhielm, Dylta, handlingar rörande Skogaholm 1834—41, från med. dr K. O. Granström, Stockholm, en samling Amerikabrev, från ingenjör Karl Viktor Kumfeldt, Stockholm, kvartalsbok och protokoll för hovslagaregesällskapet i Stockholm 1780—1867, från major Lars Viktor Ståhles sterbhus, Stockholm, en samling om 8 band matsedlar 1882—1944, från direktör Gustaf Berg, Drottningholm, 24 brev från Artur Hazelius, från friherrinnan Maud von Horn, Stockholm, och överstelöjtnanten Carl C:son von Horn, Oslo, gårdsarkivet från Fällnäs i Södermanland, från Föreningen för svensk hemslöjd, knypplermönster och handlingar från Vadstena knyppl-skola.

Av inköp må nämnas en akvarell över Aspvik i Uppland 1781. Vidare har av fru V. Bagge i Lund förvärvats ca 700 st. fotografiska negativ och efter fotograf Petrus Hedström, Bodum, en samling om 250 st. negativ.

Till lapska arkivets nyförvärv hör en samling om 28 st. brev från en lappkvinna i Hotagen till professorskan Anna Key, gåva av professor Einar Key.

Som arkivarie har under hela året varit förordnad fil. lic. Lundwall. För olika avdelningar inom arkivet ha svarat: för bildarkivet amanuensen Liedgren, för Etnologiska undersökningens arkiv förste intendenten Granlund, för lapska arkivet intendenten Manker och för de folkloristiska samlingarna assistenten Carl-Herman Tillhagen.

Inom arkivet ha under delar av året vidare tjänstgjort förra

amanuensen Stridsberg, fil. lic. Ingrid Johansson, fil. kand. Marianne Olsson, f. Hagström, och fru Anna Berndt.

Biblioteket

För kontakten med den vetenskapliga verksamheten i utlandet på kulturhistoriens vida fält är biblioteket museets kanske främsta organ. Denna kontakt sker väsentligen genom utbyte av publikationer med museer, lärda samfund, bibliotek och högskolor. Det senaste kriget avbröt nästan alla dessa förbindelser. Allt sedan vapenstillståndet har arbetet pågått att återknyta dem, ett arbete som visat sig mer tidskrävande än väntat på grund av krigets efterverkningar. Förstörelsen av bokbestånd, register och kataloger, ny personal och ibland fullständig omorganisation av institutionerna i det krigshärjade Europa medför för museets del i många fall en omfattande skriftväxling. Under året har till slut tillfälle givits att återvinna även åtskilliga av museets många gamla tyska bytesförbindelser, och de första bytesskrifterna ha börjat inkomma därifrån.

Omkring hälften av årets tillskott av svensk och utländsk vetenskaplig litteratur har tillförts museets bibliotek genom byten eller gåvor. Museet uttrycker här ännu en gång sin tacksamhet mot alla givare. Det är för övrigt en ovanligt stor accession att redovisa under den ettårsperiod, som gått när detta skrives, inte mindre än $36\frac{1}{2}$ hyllmeter. Den avsevärda ökningen i förhållande till de föregående åren, vilken också återspeglas i kortkatalogens tillväxt, antyder, att den utländska litteraturen nu har lättare att finna vägen till vårt land över förut spärrade gränser, men den är också en följd av att arbetet särskilt inriktats på att till det minsta möjliga nedbringa den tid, som måste förflyta från bokens förvärv, tills den blir tillgänglig för studium på sin hylla i biblioteket.

Även utlåningsstatistikens siffror hävda sig väl i jämförelse med tidigare år. Antalet utlånade arbeten är närmare 5.000, vartill komma omkring 2.000 till begagnande i bibliotekets lokaler framtagna volymer.

Biblioteket har under året föreståtts av intendenten Jansson

i egenskap av bibliotekarie med biträde av biblioteksassistenten Ehrnberg (katalogisering) och fru Forss (låneexpeditionen). Förra amanuensen Stridsberg har tjänstgjort som semester-vikarie.

Undervisningsavdelningen

Under söndagarna på hösten och våren ha olika tjänstemän lett vandringar på Skansen, vari ingått demonstrationer av byggnader och djurliv. Speciella visningar för undervisningsanstalter, korporationer, militärförbund m. fl. ha ägt rum såväl på Skansen som i museet. Den ordinarie undervisningen för 5 och 6 klasserna ur Stockholms folkskolor har bedrivits i likhet med föregående år. Museilektorn har även detta år i viss utsträckning företrätt olika museer vid samarbetet med Stockholms Folkskoledirektion rörande den organiserade undervisningen vid stockholmsmuseerna. Liksom tidigare har museilektorn även tjänstgjort som sekreterare i Stockholms skolresetjänst, som ombesörjer omhändertagandet av landsortens skolbarn vid besök i Stockholm. I samarbete med Svenska Turistföreningen och Stockholms skolresetjänst har det under sommaren ordnats med studentguider för skolresebarnen på Skansen. För utbildningen av huvudstadens studentguider har Stockholms skolresetjänst anordnat en särskild kurs, vid vilken museilektorn medverkat. Under september månad ordnades av Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund i Falun en kurs för representanter för Kopparbergs läns hembygdsföreningar. Härvid medverkade museilektorn som kursledare vid sidan av landsantikvarien.

Undervisningsavdelningen har handhaft museets bokförmedling såväl med allmänheten och bokhandeln som med inhemska bibliotek, folkrörelser och institutioner. Under året ha över 6.000 försändelser med böcker distribuerats.

Undervisningsavdelningen har under året föreståtts av intendenten Rehnberg i egenskap av museilektor. Vid avdelningen ha arbetat fil. stud. Björn Hallerdt, fil. kand. Ernst Folke Lindberg, fru Solveig Palmé, f. Löthgren, och från 1 juni

som amanuens teckningsläraren fil. kand. Ingemar Tunander. För omhändertagandet av landsortens skolresegrupper under sommaren ha ett 20-tal tillfälliga krafter anlitats, huvudsakligen studerande vid Stockholms högskolor. Vid undervisningsavdelningens bokförmiddling har arbetat fru Maggie Rosén, f. Ardel.

Professuren i nordisk och jämförande folk- livsforskning och Institutet för folklivs- forskning

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, har fullgjort undervisning och examination såsom för en ordinarie lärostol i "nordisk och jämförande folklivsforskning" vid Stockholms högskola. Professor Erixon har under vårterminen 1948 föreläst om "Folklivsforskningens huvudlinjer och begränsning" samt "Tro eller dikt? Socialpsykologiska och motivhistoriska frågor", och under höstterminen "Ur den folkliga föreställningsvärlden" samt "Bidrag till lantbrukets historia". Han har därjämte hållit seminarieövningar över valda ämnen samt i olika sammanhang lett demonstrationer i olika stockholmsmuseer. Under förra delen av augusti månad företogs under professor Erixons ledning en studieresa till Norge med 16 studerande, varvid bl. a. Oslo och Bergen besöktes och utflykter gjordes i Hordaland och Sogn. Denna resa bekostades dels med ett stipendium för nordiska studieresor, dels med en privat gåva. Under året ha tre licentiander åtnjutit statliga stipendier à 2.500 kr. I genomsnitt har lärjungarnas antal uppgått till 25. Under vårterminen har professor K. Straubergs hållit en föreläsning om "Trädkult i lettisk folktro" och under höstterminen en om "Varulvar". Under sistnämnda termin har professor G. Ränk hållit en föreläsning om "Rumsindelningen i den lapska kåtan". Vid seminarieövningarna ha medverkat docenterna Granlund och Eskeröd, den sistnämnde även genom en serie föreläsningar under höstterminen vid Stockholms högskola.

Till professuren är knutet Nordiska museets institut för folklivsforskning i samarbete med Stockholms högskola, förlagt till Lusthusporten, Djurgården. Institutets ekonomi har förutom av museet varit beroende av lotterimedel erhållna genom förmedling av Stockholms högskola samt av bidrag från Samfundet för svensk folklivsforskning. Fältundersökningarna och institutionsarbetet ha delvis bekostats genom anslag, som ställts till professor Erixons förfogande av Humanistiska fonden och Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd.

Institutets verksamhet har under året med avseende på fältarbetet särskilt varit inriktat på kompletterande undersökningar rörande oskiftade byar. Detta forskningsarbete, som bedrivits genom en rad expeditioner med sammanlagt tolv medarbetare, har berört 2 landskap samt har krävt vidlyftiga såväl för- som efterarbeten inom institutet. Jämsides härmed ha forskningarna rörande bebyggelse och bostadsskick, byorganisation och folkliga traditioner pågått samt materialinsamling och utarbetning av utbredningskartor för Atlas över svensk folkkultur förts vidare. I detta arbete har institutets ordsmeddelarstab medverkat, vilket föranlett en omfattande korrespondens.

Under året har genom Samfundet för svensk folklivsforskning en serie studier publicerats under benämningen "Liv och folkkultur". Dessa studier ingå även i festskriften "Till en örtagårdsmästare", tillägnad Samfundets ordförande, förre landskamreraren J. G. Löwgren på hans 80-årsdag.

Institutets ledare har utarbetat en ny studieplan för ämnet nordisk och jämförande folklivsforskning, som under våren 1948 stadfästes av universitetskanslern. I institutet ha som medarbetare tjänstgjort: fil. kand. Anders Nyman, fil. mag. Eerik Laid, fil. mag. Ilmar Talve, fil. kand. Juozas Lingis samt under en del av året fil. mag. Helmut Hagar, fil. kand. Kerstin Berg och fil. stud. Ann-Britt Sifversson. Som kanslibiträden ha fröken Lisa Löfman och fru Margit Stoye fungerat. Härförutom har institutet haft särskilda arbetskrafter som ställts till förfogande genom Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. Bland de utländska vetenskapsmän, som genom statliga stipendier varit

knutna till institutet, märkas under året professorerna K. Straubergs och G. Ränk. Under två månader tjänstgjorde även professor Béla Gunda från Ungerska universitetet i Cluj. Amanuensen Andemar har biträtt institutet, huvudsakligen i dess bibliotek.

Samfundets för svensk folklivsforskning styrelse har under året bestått av f. d. landskamreraren jur. dr J. G. Löwgren, professor Sigurd Erixon, bankdirektören R. Hambræus, ingenjören Selim Karlebo och direktören Sven Lind.

U t s t ä l l n i n g a r

Utställningen "100 års hantverk i Stockholm", som behandlats på annan plats i denna årsbok, hölls öppen t. o. m. den 15 februari.

Fadderortsrörelsen anordnade i början av mars en hela landet omfattande Finlandsvecka, som invigdes den 2 mars i Nordiska museets hall i närvaro av Kronprinsparet, Prinsessan Sibylla och Prins Bertil. Samtidigt öppnades också i museets utställningssal en utställning av modernt finskt konsthantverk, omfattande glas, keramik, armatur och ryor. Utställningen, som anordnats i samarbete med Konstflitföreningen i Finland, tilldrog sig stor uppmärksamhet, men måste på grund av tidigare utfästelser om salens disposition för utställningen om Westfaliska freden stängas redan den 15 mars.

Nordiska museets rikhaltiga och förnäma optiska samlingar ha under en följd av år studerats och klassificerats av optikermästare Otto Ahlström, vilken också författat en detaljerad katalog över glasögonsamlingen, med ett inledande avsnitt om glasögonens historia. Tack vare föredömligt intresse för yrkets historia hos landets specialoptiker kunde katalogen utgivas i bokform. Den drivande kraften bakom utgivningen och dennas finansiering har varit direktör Albert Lundquist, varjämte sammanslutningarna Stockholms Förenade Specialoptiker och Specialoptikernas Riksförbund bidragit med anslag till tryckningen. Katalogen utkom i synnerligen tilltalande typografisk utstyrsel i april och samtidigt öppnades i museets dräktgalleri

en utställning "Ögats hjälpmedel", vilken utom glasögonens historia även visade kikarens och mikroskopets. Utställningen var öppen 4 april—18 juli.

Utställningen "Westfaliska freden" (april—augusti), anordnad till hugfästande av trehundraårsminnet, hade sin huvuddel förlagd till det åt Livrustkammaren upplåtna utrymmet i hallens södra del, men även Nordiska museets utställningssal hade ställts till utställningens förfogande.

Den Sjätte Internationella Boktryckarkongressen kunde på sin öppningsdag den 1 augusti för sina gäster visa det svenska boktryckets utveckling från äldsta tid till våra dagar genom den utställning "Det svenska boktrycket genom tiderna", som bekostats av kongressen och anordnats av museet. Denna den första bokutställning, där typografin satts in i det stilhistoriska sammanhanget, väckte stor uppmärksamhet i fackkretsar. En vägledning över utställningen hade författats av överbibliotekarien Carl Björkbom och intendenten Bengtsson. Utställningen hölls öppen t. o. m. den 5 september.

Samtidigt med bokutställningen öppnades i dräktgalleriet en utställning av nordiska exlibris, anordnad av Svenska Exlibrisföreningen. Utställningen, till vilken var tryckt en katalog, hölls öppen september månad ut.

Utställningen "Norrländ — nutid och framtid" anordnad av samtliga Norrlandsföreningar i Stockholm upptog samma utrymmen som tidigare utställningen Westfaliska freden, alltså även museets utställningssal, som inrymde en rikhaltig samling norrländsk konst.

I medio av november öppnades i utställningssalen "Svenskt glas", en utställning, som blir föremål för närmare behandling i nästa årgång av Fataburen.

Museet har under hösten anordnat utställningen "Svensk Bondemaling" i Kunstindustrimuseet i Oslo. Kommissarie var landsantikvarien Svante Svärdström, som även författat katalogen. Utställningen, som invigdes i närvaro av Kung Håkon och Kronprins Olav rönt stor uppskattning, inte minst bland utövande konstnärer, konststuderande och skolungdom. Den

Utställningen "Svensk Bondemaling" i Kunstindustrimuseet i Oslo väckte entusiasm, inte minst bland skolbarnen.

hölls öppen 3—28 oktober. Besöksantalet uppgick till över 4.000.

På Skansen kvarstod utställningen "Nordiskt träsnideri" i rulltrappans övre hall över vintern tills i maj, då den avlöstes av utställningen "Turistsouvenirer", anordnad av Svenska Turistföreningen och Skansen i samarbete med bl. a. Svenska Turisttrafikförbundet. Landets främsta tillverkare av konstindustri och konsthantverk uppvisade en mängd vackra och tilltalande föremål, lämpliga som turistminnen. Utställningen avslutades den 18 oktober och nästa utställning, öppnad i novem-

ber och anordnad av Nordiska museet i samarbete med Skobranschrådet, behandlade skobeklädnaden genom tiderna, med vikt lagd även vid förnuftiga och vackra skor i vår egen tid.

I Skansens stora utställningshall öppnades den 28 maj utställningen "Tåget går . . .", vid vars anordnande Skansen haft det bästa samarbete med Statens Järnvägar och föreningen Järnvägssällskapet i Stockholm. Utställningen avsåg att med modeller och originalföremål belysa järnvägarnas historia i Sverige och att i anslutning därtill påvisa järnvägens roll som ämne och föremål för givande hobbysysselsättningar, främst modellbyggeri. Järnvägssällskapet hade i utställningen byggt en modelljärnväg, efter sin skala Europas största, på vilken full trafik av modelltåg kunde äga rum. Ett sinnrikt elektriskt kontrollsystem möjliggjorde enmanskontroll av hela anläggningen, där sammanlagt åtta tåg kunde köra runt på en gång. Statens Järnvägars eget museum, Järnvägsmuseum, som till sina många vänners ledsnad legat nedpackat de senaste åren, hade tagit fram många av sina vackra modeller, som här illustrerade den svenska järnvägsmaterielens utveckling, samtidigt som de voro goda exempel på förstklassigt modellbyggeri. I utställningens biograf visades genom SJ:s filmavdelning instruktiva och vackra järnvägsfilmer, varjämte visningar av utställningen genom sakkunnig personal gång efter annan anordnades. Utställningen, som var öppen t. o. m. den 3 oktober, kunde glädja sig åt en stark publiktillströmning, i det att inemot 100.000 personer besökte densamma.

Fäl tar bet en

Nordiska museets fältarbeten ha varit fördelade på två avdelningar, Etnologiska undersökningen samt Högreståndsavdelningens undersökningar.

Genom Etnologiska undersökningen ha följande arbeten utförts. Docenten Granlund har fortsatt sina undersökningar i övre Tornedalen, som beträffande laxfisket utvidgats till angränsande delar av Finland och Norge. Huvudparten av årets arbete var förlagt till Finnmarken. Medarbetare

voro artisten Olle Homman och fru Ingalill Granlund, docenten Kustaa Vilkkuna och fil. mag. N. Valonen. På norskt område deltog underbestyrer Hilmar Stigum och fil. dr Asbjørn Nesheim. Med anslag från Humanistiska fonden har en byggnadsinventering ägt rum i Älvsborgs läns västgötadel under ledning av docenten Granlund. Medarbetare ha varit fil. kand. Ernst-Folke Lindberg med ingenjör Sven Kindestam samt fil. kand. Allan Nilson med teckningslärare Bengt Göran som ritare. Vid sidan av denna byggnadsinventering, som närmast hade till syfte att åstadkomma en grundval för att bedöma, vilka monument som i första hand borde ifrågakomma för skydd såsom kulturminnesmärken, gjordes en rad undersökningar av arbetsliv och hantverk. Med anslag från Dalslands hembygdsförbund inventerades nordvästra delen av Vedbo härad med avseende på byggnadsskicket av intendenten von Schoultz och artisten Homman. Med anslag från Roslagens hembygds- och fornminnesförening har förste intendenten Eskeröd, assisterad av konstnären Edvard Ole, påbörjat en undersökning av Söderöra ö i Blidö socken, Uppland, i avsikt att åstadkomma en monografi över denna ö. Likaledes under förste intendenten Eskeröds ledning och med anslag från Kalmar läns fornminnesförening avslutades den undersökning av Misterhults skärgård, som inleddes sommaren 1947. Under året har speciell uppmärksamhet ägnats ön Vinö, där överläraren Nils J. Nilsson varit stationerad. Museilektor Rehnberg har en kortare tid kompletterat sina undersökningar av byliv i Lenhovda socken i Småland samt företagit en del grammofoninspelningar av Hjort Anders Olssons folkmusikrepertoar. Med anslag från Bergslaget fortsattes undersökningarna i Osmundsbergs by i Dalarna. Fil. kand. Lena Österlöf gjorde under sommaren uppteckningar där samt i så gott som alla byar i Boda socken, bland annat med ledning av Landsmålsarkivets i Uppsala frågelistor. Med anslag från Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen har intendenten Manker fortsatt sina tidigare inledda etnologiska undersökningar på Tjörn. Under året har en omfattande för en tid av fem år planerad lappmarksundersökning påbörjats. Undersökningen, vartill anslag beviljats av lotteri-

medel, står under ledning av intendenten Manker under medverkan av Riksantikvarieämbetet och landsantikvarierna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län och avser att omfatta alla former av lappsk kultur med undantag av språket. Årets arbeten ha huvudsakligen varit förlagda till Torne och Lule lappmarks östliga delar samt tornedalssocknarna. Medarbetare har bland andra varit konsulenten Runo Johanson. I fältarbetet har även ingått en mer lokal undersökning i Härjedalen. Som fotografer ha varit verksamma Nils Thomasson och Lennart Nenkle. Färgfotografering har i skilda delar av fjälltrakterna företagits av civilingenjör Sven Sundius. De sedan flera år pågående undersökningarna av Stockholms stads folkminnen ha utförts av assistenten C. H. Tillhagen. Assistent Tillhagen har likaledes fortsatt de av honom under flera år bedrivna undersökningarna av zigenarna i huvudstaden.

Som ett led i K. Gustaf Adolfsakademiens estlandssvenska undersökningar har Adam Schönberg, Hallstahammar, besvarat så gått som alla Nordiska museets frågelistor. Fil. mag. Helmut Hagar har i likhet med föregående sommar gjort folkminnesuppteckningar bland Ormöbor från Odinsholm. I Nysunds socken i Närke har fil. kand. Maja Ericsson gjort en undersökning av folkliga traditioner i anslutning till Nordiska museets frågelistor.

Av Etnologiska undersökningens Ortsmeddelare utgör den fasta Ortsmeddelarstaben 275 personer. Därav ha 210 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det genom resorna och det av Ortsmeddelarna insamlade materialet har pågått i den mån detta varit möjligt. Under året ha inkommit 4.000 accessioner omfattande 18.322 sidor text, 1.069 teckningar samt 3.892 fotografier. Följande nya frågelistor ha utarbetats; Näver; Stenstugor; Lekplatser och lekvanor; Hägnader; Fisk som föda; Tapeter; Nyckelharpan; Ljus på gravarna; Spökhistorier; Kåsor av trä. I samarbete med tidningen Skogsindustriarbetaren har en större pristävling utlysts beträffande skogsarbetareminnen och i tidningarna Signalen och Väg- och Vattenbyggaren en motsvarande rörande rallarliv. Av den stencilerade tidskriften "Med-

delanden från Etnologiska undersökningen" ha utkommit tre nummer, som utdelats i första hand bland Ortsmeddelarna.

Under ledarskap av förste intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen arbetat förste intendenten Granlund, museilektor Rehnberg, artisten Homman, kanslibiträdet Hullström samt under en del av året fil. kand. Lena Österlöf, f. Hellquist.

Högre ståndsavdelningens undersökningar ha detta år framför allt omfattat byggnadshistoriska studier i ett mindre antal städer och stadsliknande samhällen, en översiktlig inventering av herrgårdar och boställen i Älvsborgs län samt fortsättandet av vissa under föregående år påbörjade hantverksundersökningar.

I den gamla gotländska hamnen och handelsplatsen Klintehamn har den äldre bebyggelsen uppmäts och fotograferats samtidigt som omfattande traditionsuppteckningar utförts. I Kalmar har en kompletterande specialundersökning ägnats stadens stenhus från 1600-talet. Även i Gränna ha tidigare undersökningar kompletterats och slutförts. Detta gäller också Lidingö, vars äldre gårdar nu undersökts i enlighet med den plan, som en gång utarbetades i samarbete med Lidingö hembygdsförening.

Tidigare års snabbinventeringar i Stockholms län med anslag från Humanistiska fonden ha fortsatt i Älvsborgs län, som undersöktes till halva sin utsträckning under sommarmånaderna. Samtidigt med snabbinventeringen gjordes ett 20-tal herrgårdsbyggnader, som befunnos vara av särskilt stort intresse, till föremål för grundligare uppmätningar. Dessutom har under året av olika anledningar ett antal herrgårdar och boställen i Uppland, Östergötland och Skåne undersökts. Den i samarbete med Kungl. Byggnadsstyrelsen företagna uppmätningen av Drottningholms slott är nu slutförd.

Den sedan flera år bedrivna repslugeriundersökningen, till vilken medel ställts till förfogande främst av AB Wahlbecks fabriker i Linköping, har slutförts. Undersökningen av äldre

garverinäring har under året omfattat Norrbotten, Västerbotten och Lappland. Arbetena ha även detta år utförts av kaptenen fil. kand. Gösta Bertel och bekostats av Sveriges garveriidskareförening.

Undersökningarna ha letts av förste intendenten Hellner. Ingenjör Rosén har varit anställd såsom ritare vid avdelningen, där även amanuenserna Stjernswärd och Lagercrantz tjänstgjort. Dessutom ha följande personer deltagit i undersökningsarbetena: förre förste intendenten Sigurd Wallin, fil. stud. Katja Waldén, inredningsarkitekten Erik Karlström samt ritarna Lenart Bender, Jan Hallberg, Åke Tell, Gustav Wernberg och Arne Wettergren.

Upptagning av kulturhistorisk film har under året fortgått. En kortare film, som visar metoden att bygga en katsa, har upptagits i sjön Långhalsen i Lerbo socken i Södermanland. En skildring över denna ålderdomliga form av fiskebyggnader återfinnes i denna årsbok 1937 s. 63 ff. just från samma plats. Delvis samma personer som då voro även i år verksamma i arbetet. Någon katsa har dock icke byggts under mellantiden sedan 1937.

En film över det ålderdomliga skinnaryrket i Malung, som utvecklats till en modern lokal industri, fördelad på ett stort antal företagare, har länge stått på museets program men icke kunnat förverkligas av brist på medel. Tack vare intresse och generöst stöd från Malungs kommun och skinnindustrien i Malung har nu den huvudsakliga delen av denna film kunnat upptagas. Upptagningarna ha gjorts i samarbete med Malungs hembygdsförening under regi av registrator Bannbers, själv Malungsbo. Bannbers har också författat manuskriptet. Teknisk personal och utrustning har tillhandahållits av Svensk filmindustri.

Filmupptagningarna ha stått under ledning av förste intendenten Eskeröd.

Förvaltning m. m.

Anslag och donationer. Under år 1948 ha till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Statens anslag utgick med samma belopp som föregående år, nämligen 225.000 kr till avlöningar och 50.000 kr till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition eller sammanlagt 275.000 kr.

Stockholms stads anslag till Skansen utgjorde i likhet med föregående år 55.000 kr i grundanslag och 25.000 kr som bidrag till kostnaderna för stråkorkestermusik under sommaren. Genom förmedling av Stockholms folkskoledirektion har museet dessutom erhållit ett kommunalt anslag på 10.000 kr för avlönande under år 1948 av en extra museilektor.

Till Ida och Wilhelm Möllers fond för Skansens underhåll, utvidgning och förskönande har år 1948 inbetalats kr 4.361 : 44, utgörande museet tillkommande andel av 1947 års vinst.

Till byggmästare A. G. Jansons fond har från Sundsvalls enskilda bank ytterligare överförts 1.500 kr.

I enlighet med förut avgiven skriftlig förbindelse har kapten Thore Virgin, Bjärnum, till publicering av hovbokbindare Arvid Hedbergs samlingar inbetalat 5.000 kr.

Såsom bidrag till förvärv av fastigheten Novilla å Djurgården har enligt tidigare avgivna skriftliga förbindelser inbetalats 2.000 kr från Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag och 1.000 kr från Stockholms Kolimport Aktiebolag. I och med dessa bidrag är denna insamling, som påbörjades 1944, avslutad.

Till uppförande av det i föregående årsredogörelse omtalade gamla bageriet på Skansen har Sveriges bageriidkareförening inbetalat 45.000 kr.

Med undantag av Officina Typographica ha verkstäderna i Skansens stadskvarter saknat yrkeskunniga vakter för praktisk demonstration av redskap och arbetsmetoder. Tack vare älskvärt bistånd från såväl arbetsgivare- som arbetareorganisationer har nu yrkeskunnig vakthållning möjliggjorts för boktryckeriet, bokbinderiet, guldsmedsverkstaden, skomakareverkstaden och garveriet. Sålunda ha Svenska boktryckareföreningen,¹ Svenska typografförbundet,¹ Svenska skofabrikantför-

¹ Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

eningen, Svenska sko- och läderindustriarbetareföreningen,¹ Svenska garveriidkareföreningen¹ och De förenade förbunden¹ skänkt vardera 500 kr samt Sveriges juvelerare- och guldsmeds-förbund¹ 750 kr och Svenska metallindustriarbetareförbundet 3.000 kr.

Från Humanistiska fonden har museet erhållit ett anslag av 15.000 kr för snabbinventering av byggnadsminnesmärken av profan art på landsbygden i västgötadeln av Älvsborgs län.

Samfundet Nordiska museets vänner har sedan årsmötet 1946 följande styrelse: ordförande envoyén Axel Wallenberg; vice ordförande herr Lennart Bernadotte; skattmästare disponenten Nils Westerdahl; sekreterare Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom; övriga ledamöter grevinnan Siri Oxenstierna f. Wallenberg, samt riksantikvariern Sigurd Curman och byggnadsingenjören Oscar Hegert, de båda sistnämnda som suppleanter. Inköpsnämnden har utgjorts av envoyén Axel Wallenberg, direktören Ivan Traugott, herr Lennart Bernadotte och professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde 1948 den 1 januari 117 personer, av vilka 44 ständiga och 73 årligen betalande. Angående de värdefulla gåvor, som Vännerna under året överlämnat, hänvisas till redogörelsen för museets olika avdelningar.

Vännerna höll den 7 juni sitt årsmöte på Skogaholms herrgård, där olika föremålsgrupper i samlingarna demonstrerades av museets tjänstemän, varjämte förekom ett musikprogram.

M e d a l j e r. Medaljen För hembygdsvårdande gärning har tilldelats förre bankdirektören Carl Lignell, Östersund. Artur Hazeliusmedaljen i silver har under året överlämnats till arkitekten Robert Berghagen, förste byråsekreteraren Axel Ekstam, disponenten Ewert Eriksson, Malung, och direktör Gustaf Liefvendahl, Strängnäs, och samma medalj i brons till agronom Gösta Eriksson, Norrköping, lantbrevbäraren Arvid Holmström, Eriksmåla, hemmansägaren August Nilsson, Gärdslösa, hemmansägaren J. A. Svensson, Gemla, snickaren Helmer Söderström, Åtvidaberg, och f. d. posttjänstemannen Hjalmar Thorsjö, Markaryd.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under hela året 1948 2.060.203 mot 2.217.918 för år 1947. Motsvarande siffror för Nordiska museet voro 107.525 mot 98.736 under 1947.

Skansenföreningens (Samfundets för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 31 oktober 17.336. Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plakett i silver ha under året utsetts: förre direktören för "Den Gamle By" i Aarhus dr. phil. Peter Holm, grevinnan Siri Oxenstierna, byråchefen Elis Sidenbladh och förste hovjägmästaren Carl Adolf Öhrström. I samband med nionde nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet utsågos dessutom till hedersledamöter: överinspektören dr. phil. Axel Steensberg, Köpenhamn, underbestyrer Hilmar Stigum, Bygdøy, Oslo, professor Dag Strömbäck, Uppsala, professor Sigfrid Svensson, Lund, och docenten Kustaa Vilkkuna, Helsingfors.

Museets samlingar ha ökats med ca 1.800 inventarieförda föremål.

Publikationer. Från museet ha utgivits Fataburen 1948, Nordiska museets och Skansens årsbok; Acta lapponica V: The skolt Lapp Community Suenjelsijd during the Year 1938, av Karl Nickul; Nordiska museets handlingar 28: Urmakare i Sverige, av Elis Sidenbladh; Nordiska museets handlingar 30: Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst, av Brynolf Hellner; Sägverksminnen; Herremansmöbler i Nordiska museet, av Brynolf Hellner; Glasögon i Nordiska museet, av Otto Ahlström; Stjärngossespel, av Hilding Celander; Vägledning genom Nordiska museets samlingar, 14:e upplagan; Finlandia, utställning i Nordiska museet (vägledning); Det svenska boktrycket genom tiderna, kommentarer till en utställning; Svensk Bondemaling, av Svante Svärdström (katalog över Nordiska museets bonadsutställning i Oslo 1948); Skansen, bâtiments et animaux, Guide pour les visiteurs; Meddelanden från Etnologiska undersökningen 64—65 (stencilerade); Skansen, program (20 nummer).

Föreningens för svensk kulturhistoria tidskrift Rig utgives från och med 1948 i samarbete med Nordiska museet.

Styresmannen professor Lindblom: Lille Jonathan; Antoine Watteau; artiklar och recensioner i Svenska museer, Utlands-svenskarnas tidning, Nordisk tidskrift och Biblioteksbladet; redigerat (tillsammans med G. Berg och E. Andrén) Fataburen.

Förste intendenten Berg: Museichefsskollegiet i Stockholm och Artur Zettersten in memoriam, i Svenska museer; Berättelse över Skandinaviska museiförbundets möte i Stockholm 1946; Nionde nordiska folklivs- och folkminnesforskaarmötet i Stockholm och Uppsala 1948, i Rig; artiklar i Studiekamraten och Svensk uppslagsbok; recensioner i Rig; redigerat (tillsammans med styresmannen och E. Andrén) Fataburen och (tillsammans med G. v. Schoultz) Rig; deltagit i redigerandet av Det glada Sverige.

Förste intendenten Fries: Stenbrohult. Strövtåg i markens historia, i Fataburen; Förord, i Svenska djur. Däggdjuren; Vid landskapsgränsen i norr, i Uppsala nya tidnings julnummer; Ett arbetsdygn i Smögen, i Svenska turistföreningens tidning.

Förste intendenten Eskeröd: Skånekustens båtar, i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1948; recensioner i Rig och Svensk jakt.

Förste intendenten Granlund: Bärsöndagarna på Kinnekulle, i Fataburen; Vinterns och sommargrevens strid, i Rig; Bland bönder och nybyggare, i Historiska bilder I; recension i Folk-Liv 1947.

Förste intendenten Hellner: Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst, Nordiska museets handlingar nr 30 (akademisk avhandling); Herremansmöbler i Nordiska museet; Spel och dobbel, i Sverige i fest och glädje II.

Professor Erixon: Med rötterna i hembygdens jord, Samfundet för svensk folklivsforskning och Svenska årder, dels i Till en örtagårdsmästare och dels i Liv och Folkkultur; Syd-götiska huset, ett kompletterande tillägg, i Folk-Liv 1947; Studieplan för Nordisk och jämförande folklivsforskning (stencil-upplaga); redigerat Folk-Liv 1947, Liv och folkkultur samt festskriften Till en örtagårdsmästare; verkställande redaktör för samlingsverket Nordisk kultur.

Intendenten Manker: Nordiska museets nya lapska avdelning, i Svenska museer; Åskåtan vid Suolojaure, en ålderdomlig men sent observerad lapsk byggnadstyp, i Norrbotten; Med Hova och Keinil genom Rautasdalen, i Svenska Turistföreningens årsskrift; Under Kebnekaise, i Till fjälls; Los Lapones y su cria de renos, i Revista Geografica Americana; Lapparna i Norrbottens län, i Fjällturer i Norra Lappland; När skall lapparna myndigförklaras?, i Protokoll från samernas allmänna landsmöte i Arvidsjaur 1948; förord till "Lappen zeichnen ihr Leben" av Gustav Hagemann; Markens gudar; artiklar i Svensk uppslagsbok, Samefolkets Egen Tidning, Svenska Turistföreningens tidning, Året Runt, Folket i Bild och Svenska Journalen; recensioner i Rig och Folk-Liv; redigerat Acta lapponica.

Bibliotekarien Jansson: Die volkskundliche Tätigkeit in Schweden seit 1939, i Schweizerisches Archiv für Volkskunde; artikel i Svensk uppslagsbok; recensioner i Biblioteksbladet och Rig.

Intendenten Rehnberg: Singla slant, kronvägg och andra penningelar, i Fataburen; Folkuniversitetskursen vid Nordiska museet 1947, i Fataburen; Byggnadsskicket, Byorganisationen, Åkerbruk och husdjur, Kring vägarna, samtliga i Lenhovda, en vårendssocken berättar; Kulturhistoriska kommentarer, i Sägverksminnen; Diskussion kring museerna, i Svenska museer; redigerat Vägledning genom Nordiska museet (14:e uppl.), Sägverksminnen, Svenska museer, Meddelanden från Etnologiska undersökningen, Sverige i fest och glädje II; Uppsala i närbild (tillsammans med N. E. Taube och Torsten Eklund); artiklar och recensioner i Meddelanden från Etnologiska undersökningen, Rig, Svenska museer, Uppsala i närbild, Svenska män och kvinnor, Svensk uppslagsbok, Studiekamraten, Skogsindustriabetaren och Signalen.

Intendenten von Schoultz: artiklar och recensioner i Svenska museer och Rig; redigerat (tillsammans med G. Berg) Rig.

Intendenten Andrén: Skokloster, ett slottsbygge under stormaktstiden (akademisk avhandling); Möbelstilarna, en handbok i den svenska möbel- och inredningskonstens historia; Skansen, bâtiments et animaux, Guide pour les visiteurs; Nordisk renäs-

sans och barock, i Konsthandboken; Hos furstar, herremän och köpstadsborgare, i Historiska bilder I; Buntmakeriet, ett yrke med anor, i Ett pälswerk med traditioner; artiklar i Bonniers konversationslexikon, Svensk bageritidskrift och Skansens veckoprogram; recensioner i Rtg; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen.

Intendenten Lagerquist: En Julitarapsodi, i Fataburen; Stilplanscher 5—6, i Meddelanden från Sveriges möbelhandlares centralförbund; Naturet, i Svensk urmakeritidning.

Intendenten Bengtsson: Boktryckaren Sven Rask i Växjö och hans kistebrev, i Hyllén-Cavalliusföreningens årsbok; Finlandia, utställning i Nordiska museet (vägledning); Det svenska boktrycket genom tiderna, kommentarer till en utställning (tillsammans med Carl Björkbom); artiklar och recensioner i Grafiskt forum, Svensk guldsmedstidning, Rtg samt Hantverk och småindustri.

Intendenten Nylén: En hedersgåva från staden Venedig, i Fataburen; Stureskjortorna, i Livrustkammaren; recensioner i Rtg.

T. f. arkivarien Lundwall: Karl-Erik Forsslund, Skansen och Storgården, i Fataburen; Viktor Rydberg och antikens konst, i Samlaren; Värmländska herrgårdar, i Svenska hem i ord och bilder.

Amanuensen Hazeliuss-Berg: Beate Jaquette Ribbings mönstersamling, i Fataburen; Från djurhuden till aftoncapen, i Ett pälswerk med traditioner.

Amanuensen Stjernswärd: Umgängesliv bland herrgårdsfolk i Skåne omkring år 1800, i Sverige i fest och glädje II; Den Sergellska mässhaken i Sövde kyrka, i Fataburen (tillsammans med Agnes Geijer).

Assistenten Sjöqvist: Drag ur den svenska mansdräktens utvecklingshistoria, i Väv och värv.

Assistenten Tillhagen: En nyupptäckt romaniordlista från 1847, i Svenska Landsmål 1947; Gypsy clans in Sweden I, i Journal of the Gypsy lore society; Taikon erzählt, en schweizisk utgåva av sagosamlingen Taikon berättar, Zürich 1948; Jonas Fredric Carlströms samling 1700-talslekar, i Arv 1947; recensioner i Rtg.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av förste intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit fil. kand. Larson och fröken Beer. Föremålsregistreringen har omhändertagits av förste amanuensen Bannbers.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av ekonomidirektör Scherling med biträde av ekonomiintendenten Holm.

Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid detsamma ha dessutom arbetat herr Nyblin, fru Kihlskog, fru Käll, fru Solberg och fru Westborg och som vikarier under del av året fru Ulla Järnstedt och fru Margit Nyblin. Årskorts-expeditionen har föreståtts av fru Lundén-Welden med biträde av fröken Gunvor Staberg. Programredaktionen och reklamavdelningen ha föreståtts av direktör Scherling med biträde av amanuensen Tullander och fröken Falk.

Till ledamot av museets nämnd efter häradshövding Knut Dahlberg utsågs den 29 nov. 1947 byggmästare Olle Engkvist. Nämnden har under året utgjorts av förre riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926;¹ professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; hovrättspresidenten Arthur Lindhagen, 1934; förste folkskolinspektören Bror Jonzon, 1935; hovrättsrådet Johan Nordenfalk, delegerad för finansförvaltningen, 1943, samt byggmästare Olle Engkvist, 1947.

Museets tjänstemän med helårsanställning utgjordes den 31 december 1948 av följande personer:

Styresman: professor fil. dr Andreas Lindblom, 1929.² — Förste intendent: fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för Etnologiska undersökningen; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning; fil. dr Albert Eskeröd, (1937) 1947, föreståndare för museets allmogearvdelning; fil. dr John Granlund (1930), 1948; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1948, föreståndare för museets högre-

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot i nämnden.

² Årtalet betecknar det år befattningen tillträdde. Inom parantes anges året för inträde i museets tjänst.

ståndsavdelning. — Ekonomidirektör: Georg Scherling, 1944. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Biträdande kamrer: Alvar Nyblin, (1930) 1947. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare: förste intendenten Berg, se ovan. — T. f. Arkivarie: förste amanuensen Lundwall, se nedan. — Bibliotekarie: intendenten Jansson, se nedan. — Museilektor: intendenten Rehnberg, se nedan. — Intendenter: fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937; fil. kand. Ernst Manker, 1939; fil. lic. Sam Owen Jansson, (1929) 1945; fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1946; fil. lic. Gösta von Schoultz, 1946; fil. dr Erik Andrén, (1937) 1947; fil. lic. Marshall Lagerquist, (1936) 1948. — E. o. intendenter: fil. lic. Bengt Bengtsson, (1938) 1946; fil. dr Anna-Maja Nylén, (1938) 1947. — Förste amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; fil. lic. Sten Lundwall, 1946. — Amanuenser: fil. lic. Bo Lagercrantz, 1948; fil. kand. Ingemar Tunander, 1948; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; Margareta Tullander, (1937) 1939. — Assistent: fil. kand. Kerstin Sjöqvist, (1944) 1945. — Arkivbiträde: fil. kand. Rut Liedgren, 1946. — Huvudkassörska: Lillemor Kihlskog, f. Andersson, (1944) 1948. — Biblioteksassistent: fil. kand. Karin Ehrnborg, f. Hallström, 1947. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boquist, 1931. — Kansliskrivare: fil. kand. Kerstin Larson, 1944; Ulla Beer, 1946. — Kanslibiträden: Dagmar Hullström, 1937; Inga-Lisa Käll, f. Hultquist, (1942) 1948; Carin Lundén-Welden, f. Runeborg (1942) 1948; Gunvor Solberg, f. Karlsson (1946) 1948. — Kontorsbiträde: Birgit Westborg, f. Lindqvist, 1947. — Föreståndare för klädkammaren: Solveig Palmé, f. Löthgren, 1948. — Reklamassistent: Maja Falk, 1944. — Fotografer: Olof Ekberg, 1924; Märta Claréus, f. Claréus, 1927. — Ritare: Olle Homman, 1927; Sander Rosén, 1932. — Konserveringsbiträden: Ingegärd Falkeström, 1929; Ingrid Wahlström, f. Welin, 1946.

ANDREAS LINDBLOM

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1947

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande institutionens ekonomiska förvaltning år 1947.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1947, tryckt i Fataburen 1948.

Angående räkenskaperna för 1947 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar med kr 42.105:73 å från tidigare år balanserade kostnader för anläggningar på Skansen samt med kr 6.800:— å de för fondförvaltningens räkning innehavda hyresfastigheterna eller sammanlagt med kr 48.905:73 redovisas för 1947 ett överskott av kr 10.535:32, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott å kr 50.542:87 eller sammanlagt kr 61.078:19 balanserats till 1948.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut får nämnden hänvisa till nedanstående vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Balansräkning den 31 december 1947

Tillgångar

Kassa, postgiro, banker		186.442:33
Diverse fordringar		
Fordringar enl. reskontra	100.101:17	
Fordran hos fondförvaltningen	258.909:25	359.010:42

Förskotterat för vissa ändamål

Fältforskningar	14.745:01
Restaurangernas inventarier och varulager	208.123:82
Materialgårdens varulager	19.518:36
Guldsmedshusets materiallager	1.938:22
Skogsprodukter å Julita gård	17.977:45

Balanserade anläggningskostnader

Gamla bageriet	26.795:66
Krukmakareverkstaden	8.458:18
Arbetarebostäder å Julita gård	59.563:47
Elektrifiering å Julita gård	16.514:80
	III.332:11

VÄRDEFULLA BÖCKER

FRÅN

NORDISKA MUSEET

	Pris kr
<i>Herremansmöbler</i> av Brynolf Hellner	3:—
En rikt illustrerad översikt över stilmöblerna hos de högre stånden från 1500-talet till 1900-talet.	
<i>Allmogemöbler</i> av Sigfrid Svensson	3:—
En rikt illustrerad presentation av den folkliga möbelkonsten under 700 år.	
<i>Kistor</i> av Gösta von Schoultz	4:—
En översikt över kistornas stilhistoria, provinsiella typer och användning.	
<i>Gustaviansk stil</i> i Nordiska museet av Sigurd Wallin	3:75
En populär presentation av den gustavianska stilen i möbler, heminredning, husgeråd, kläder m. m. Rikt illustrerad.	
<i>Urmakare i Sverige</i> av Elis Sidenbladh	30:—
	Inb. 37:50
Uppslagsbok över äldre tiders urmakare, talrika bilder över olika typer av ur och urfoder.	
<i>Järnsmidet</i> i vasatidens dekorativa konst av Brynolf Hellner	20:—
	Inb. 27:—
Rikt illustrerad översikt över äldre svenskt smide i arkitektur, möbler, husgeråd, lås m. m.	
<i>Linnedamast</i> av Emelie von Walterstorff	1:—
Populär översikt över svensk damast. Rikt illustrerad.	
<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i>	12:—
Redogörelse för det svenska tygtrycket från medeltid fram till barock.	
<i>Folkliga textilier</i>	2:25
Samlingspärm med 9 färgbilder av bl. a. munkabälte, rosengång, flamskvävnad, röllakan, krabbasnår, flossa m. m.	
<i>Svenska vävnadstekniker och mönstertyper</i> av Emelie von Walterstorff	18:—
Rikt illustrerad översikt över svenska vävnader och deras mönster.	

I bokhandeln eller direkt från

NORDISKA MUSEET,

Stockholm

Kapitaltillgångar

Museibyggnaden	3.000.000:—	
Julita gård	791.000:—	
Tyresö slott	175.000:—	
Wittstocksgatan 12	556.200:—	
Östermalmsgatan 23	785.500:—	
Samlingar och inventarier	4:—	5.307.704:—

Fondförvaltningens tillgångar

Värdepapper enl. bil. I	2.855.395:20	
Investering i byggnader på Skansen	325.000:—	
Investering i institutionens övriga fastigheter ..	475.000:—	
Stockholms stads kammarkontor	10.895:55	
Stockholms Enskilda bank	25:—	
Svenska Handelsbanken	2.080:12	
Sundsvalls Enskilda Bank	4.787:11	
Upplupna fondräntor enl. reskontra	23.511:31	3.696.694:29
		<u>Kr 9.923.486:01</u>

*Skulder**I förskott uppburna inkomster*

Årskort för 1948	16.686:—	
Av beviljat statsanslag	137.500:—	154.186:—

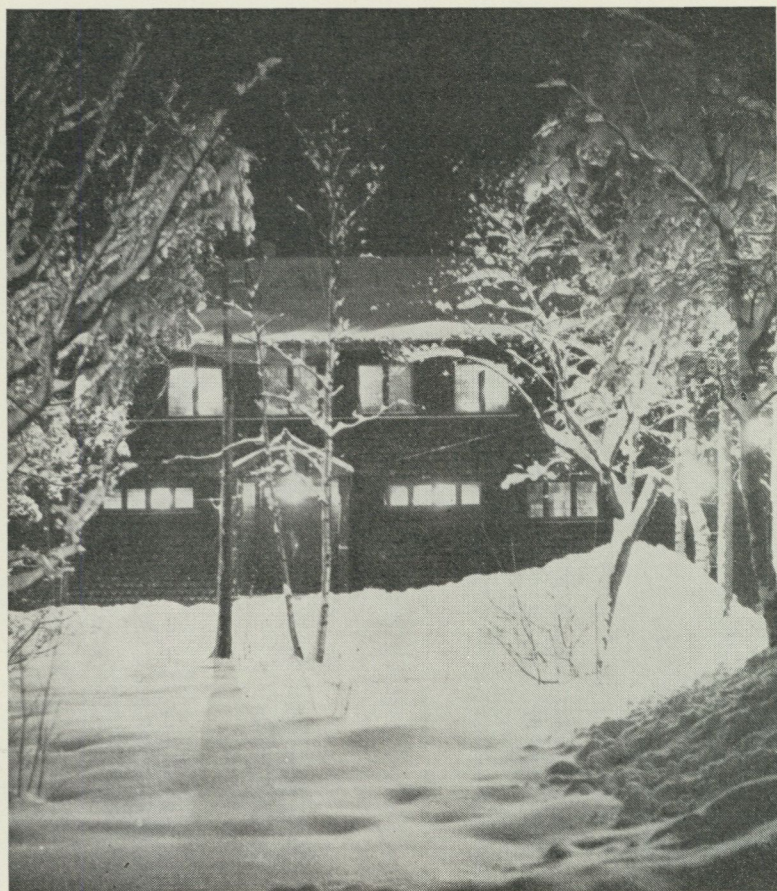
Diverse skulder

Varuskulder etc. enl. reskontra	300.352:77
---------------------------------------	------------

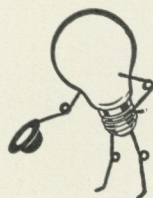
Reserverat för vissa ändamål

Förlagsverksamhet	18.293:88	
Arkivarbeten	3.738:70	
Inköp till samlingarna	9.235:06	
Filmning	1.890:75	
Lithbergs skrifter (av Hallwylska fondens av- kastning)	8.845:27	
Inredningsarbeten i museet	6.911:91	
Lusthusporten (tomtarrende)	4.935:82	
Understöd ur J. Bäckströms familjefond	3.306:33	
Byggnadsunderhåll å Skansen (med Novilla) ..	34.876:84	
„ „ Tyresö	6.175:95	
„ „ Julita	3.527:27	
Inredningsarbeten å Julita	14.170:77	
Diverse övriga ändamål	90.615:06	206.523:61

<i>Lån av fondförvaltningen för investering i fastigheter</i>	<i>475.000:—</i>
---	------------------

Även i kvällsbelysning bjuder Skansen på många vackra motiv. Se bara på denna strålande vinterbild. — En bit svensk bygdekultur i ljuset från svenska Lumalampor.

Reverslån

Stockholms stad	152.640: 33	
Kungl. Egnahemsstyrelsen	23.900: —	176.540: 33

Inteckningslån

Livförsäkringsaktiebolaget Thule	550.000: —	
Stockholms Läns Sparbank	350.000: —	
Mälarprovinsernas Hypoteksförening	224.455: 71	
Kungl. Egnahemsstyrelsen	22.225: —	1.146.680: 71

Fondförvaltningens skulder

Fonder enl. bil. 2	3.437.785: 04	
Skuld till Nordiska museets kassaförvaltning ..	258.909: 25	3.696.694: 29

<i>Eget kapital</i>		3.706.430: 11
---------------------------	--	---------------

Vinst- och förlustkonto

Balanserad vinst	50.542: 87	
Årets vinst	10.535: 32	61.078: 19
		Kr 9.923.486: 01

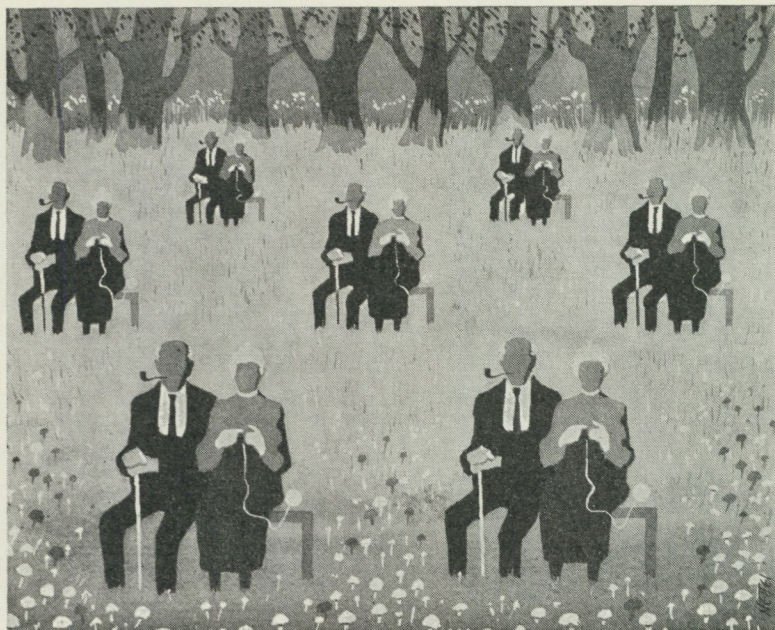
Vinst- och förlusträkning för 1947

Inkomster

Inträdesavgifter	1.183.997: 10	
Årskort och årsbok	251.194: 10	
Statliga och kommunala anslag	339.000: —	
Fondräntor	128.979: 47	
Inkomstarrenden och -hyror	194.358: 94	
Vetenskaplig verksamhet	61.917: 48	
Förlags- och undervisningsverksamhet	121.725: 51	
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	1.091.517: 57	
Utnyttjade donationer och reserverade medel	92.961: 10	
Övriga inkomster	39.997: 58	
		Kr 3.505.648: 85

Utgifter

Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	1.465.275: 87	
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	43.200: 51	
Vetenskaplig verksamhet	177.222: 31	
		Transport 1.685.698: 69

Måste Ni ta av Ert kapital?

Hur länge kan det fortgå?

Hör Ni till dem som måste ställa sig dessa frågor?
Finner Ni det omöjligt att leva på avkastningen av
Ert kapital på grund av de låga räntorna, be-
tungande skatterna och höga levnadskostnaderna?

I så fall kanske en genast börjande livränta vore
rätta lösningen på Ert problem?

	Transport	1.685.698: 69
Förlags- och undervisningsverksamhet		89.834: 12
Annonser och reklam		79.901: 24
Attraktioner och utställningar		161.419: 81
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten		295.540: 78
Inköp och underhåll av inventarier		31.750: 15
Djurföda		94.878: 61
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner		56.721: 48
Utgiftsarrenden och -hyror		32.020: —
Ränteutgifter		27.796: 86
Försäkringspremier		21.449: 06
Gas, elektricitet, vatten och värme		137.519: 95
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning		154.633: 01
Avskrivning å byggnader och anläggningar		42.105: 73
Övriga driftkostnader		549.720: 51
Hyresfastigheternas underskott efter 5 % avkastning till fondförvaltningen		2.800: 89
Till fonderna överförd andel av fondräntorna		31.322: 64
Årets överskott		10.535: 32
	Kr	3.505.648: 85

Förutom fonderade donationsmedel har institutionen under året fått emot-taga gåvomedel för olika ändamål till ett belopp av kr 43.950:79 enligt nedanstående:

Ändamål	Belopp	Utnyttjat under året	Överfört till 1948
Byggnader och anläggningar på			
Skansen	21.000: —	16.484: 73	4.515: 27
Etnologiska undersökningar	9.500: —	9.500: —	—
Diverse ändamål	13.450: 79	100: —	13.350: 79
	Kr 43.950: 79	26.084: 73	17.866: 06

Stockholm den 31 mars 1948.

SIGURD CURMAN

ANDREAS LINDBLOM

SVEN TUNBERG

ARTHUR LINDHAGEN

BROR JONZON

J. NORDENFALK

OLLE ENGVIST

ARVID NORDQUIST

H.A.B.
STOCKHOLM

Specialaffär

för

Kaffe — Konserver
Delikatesser — Kolonialvaror
Lax & Fågel

Yppersta kvaliteter i största möjliga sortering

Accidenser ★ Reklam ★ Boktryck

Tidskrifter och Tidningar i massupplagor

KLARA CIVILTRYCKERI AB

KLARA VÄSTRA KYRKOGATA 7 ★ STOCKHOLM

Fondförvaltningens värdepapper den 31 dec. 1947

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
2,75 %	7.000:—	6.895:—		
3 %	580.000:—	575.557:40		
3,5 %	632.000:—	633.201:—		
3,6 %	5.000:—	5.000:—		
4 %	51.000:—	50.300:—		
Prem.-obl.	3.050:—	3.342:80	1.278.050:—	1.274.296:20
<i>Förlagsbevis</i>				
4 %	112.000:—	112.020:—		
6 %	24.000:—	27.305:—	136.000:—	139.325:—
<i>Inteckningar</i>				
3,6 %	125.000:—	125.000:—		
4 %	720.000:—	720.000:—		
4,5 %	221.000:—	221.000:—		
4,75 %	25.000:—	25.000:—		
5 %	64.000:—	64.000:—	1.155.000:—	1.155.000:—
<i>Aktier</i>			144.848:—	286.774:—
			Kr 2.713.898:—	2.855.395:20

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt

Hos Stockholms stads fondförvaltning	Nom. belopp	Bokf. belopp
För allmänna fondförvaltningen	2.036.498:—	2.118.464:20
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150.000:— samt för beviljat kreditiv å högst kr 300.000:—.		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	21.000:—	20.115:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	366.000:—	375.195:—
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	196.500:—	196.500:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	44.800:—	96.116:—
I eget förvar		
För allmänna fondförvaltningen	49.100:—	49.005:—
Därav kr 49.000:— deponerade hos Kungl. Egnahemsstyrelsen som säkerhet för beviljade lantarbetsbostadslån.		

Kr 2.713.898:— 2.855.395:20

A.-B. H. BUKOWSKIS KONSTHANDEL

ARSENALSGATAN 2. FIRMAN GRUNDAD 1870.

KÖPER OCH FÖRSÄLJER UNDER HAND
OCH PÅ AUKTION SVENSKA MÅL-
NINGAR, MÖBLER, SILVER M. M.

TEL. 10 43 28 OCH 20 71 18

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Telefoner:

62 36 52, 62 47 85

FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress: VÄRTAN

Alla slags plåtarbeten, takreparationer.

KOPPAR-, BLECK- & PLÅTSLAGERI
SMIDE · METALL- & MEKANISK VERKSTAD

AB. OLOF NYBERG

Byggnads- och inredningsglas

Speglar och sliperi

Nordiska museets fonder den 31 december 1947

Allmänna fonden	100.922: 47
Pensionsfond för tjänstemännen	214.228: 45
Herman Fritiof Antells fond	100.000: —
H. Lichtensteins fond	3.556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10.000: —
Artur Hazelius monumentsfond	30.296: 92
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	5.252: 23
Johan August Hazelius fond	88.888: 47
Gunnar Hazelius fond	7.230: 16
Sundbornsprostens donation	20.383: 91
Henrik Krooks fond	21.401: 30
Bobergsska fonden	82.097: 33
Peter och Malin Beijers fond	25.800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	688.092: 32
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	189.952: 33
Hilmer Åbergs fond	40.640: 90
Oscar Hirschs fond	25.000: —
Fritz Ottergrens fond	25.711: —
Artur Hazelius-fonden	54.658: 22
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30.000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50.000: —
Ebba Lindaus fond	20.000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369.540: —
Museibyggnadens underhållsfond	200.000: —
Nordiska museets nya byggnadsfond	47.860: 81
Grönsö-fonden	3.650: 45
Östgötagårdens fond	7.096: 18
Grillska förnyelsefonden	3.507: 97
Hilda Kumlins fond	21.866: 91
Makarna Konrad och Maria Elméus minnesfond	23.431: 69
Professorskan Thérèse Kjellbergs minnesfond	63.103: 62
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	198.973: 98
Fonden "Kyrka och kultur"	31.396: 80
O. Gröndahls donationsmedel	7.240: —
Julita donationsmedel	97.455: 39
Valter Fewrells svenska fond	5.255: 89
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	393.462: 67
Byggmästare A. G. Jansons fond	96.589: 35
Fondförvaltningens regleringskonto	33.240: 72

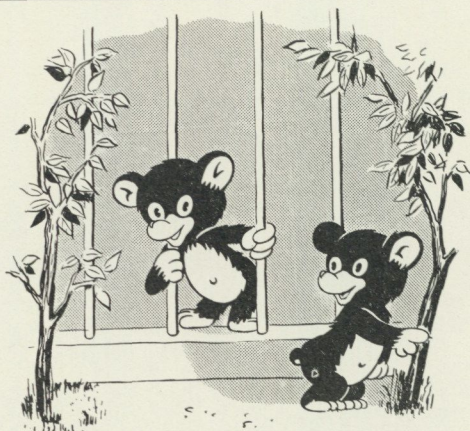
Kr 3.437.785: 04

NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

Vårt verksamhetsområde omspanner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

**"Vart ska du ta vägen?"
"Jo, jag ska gå och köpa godsaker
från CHOKLAD-THULE"**

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1947

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1947, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1947 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 31 mars i år lämnade uppgifterna om tillgångar och skulder, slutande å kr 9.923.486: 01 samt inkomster och utgifter, slutande å kr 3.505.648: 85, överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 29 april 1948.

B. KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets
Akademien

BERTIL NYQUIST

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

RYMANS BOKHANDEL

BANÉRGATAN 7 · TEL. 627420

IVAN HEDENBY

Grönsaker och rotfrukter
i parti

Klaratorget, Stockholm
Lager o. kontor: Observatorieg. 12
Tel. 311226

SKANSENS RESTAURANTER

BEGAGNA ALLTID

TÅRT- OCH FATPAPPER

FRÅN

SVENSK PAPPERS MANUFAKTUR A.-B.

SUNDBYBERG

TEL. STHLM 281783

R U N M Ä R K T A

färskas och konserverade
ÄGG

Säljas och distribueras av:

STOCKHOLMS ÄGG AKTIEBOLAG

Ordertelefoner: 10 07 69, 10 35 46, 20 83 04, 20 11 56

Detta

märke

på Edra försäkringsbrev garanterar
ett effektivt försäkringsskydd.

Vid försäkringsbehov anlita därför

HANSA

STOCKHOLM

Firma PAPPER & KUVERT

(Innehavare: E. LÄNGQUIST & E. LINDBERG)

DROTTNINGGATAN 4 ★ TELEFON 20 91 83

FÖRTECKNING ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1947—1948 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN¹

Nordiska museets samlingar:

Adelsköld, Bib; Ahlberg, F. O.; Alwert, Sigrid, Solna; Allvin, C., Arboga; Ambrosiani, S.; Amundson, A., Stora Frösunda; Andersson, V., Arjeplog; Arfvidson, S.; Bagge, R., Saltsjöbaden; Ballé, Signe; Bannbers, O.; Beckström, Märta; Bellströms dödsbo, Betty; Berg, Aina, Stocksund; Berggren, J., Åkers-Runö; Berghagen, R.; Berglund, G., Tunadalsverken; Björk, Gerda, Rönninge; Bolin, Nea; Boman, Karin; Bondeson, B. O., Lesjöfors; Borg, A., Linköping; Borgström, Elsa; Boström, G. G., Åkeshov; Brandt, Judit; Bratt-Fredlund, Amelie, Uppsala; Carlsson, D., Ulriksdal; de Castro Feijó, Mercedes; Cederbaum, Ebba, Linköping; Cederschiöld, Adèle; Cederström, Edit; Cervin, N.; Collins dödsbo, Märta; Cronstedt, Margaretha, Saltsjöbaden; Dahlgren, J., Ursviken; Ebbeson, Ebba, Hov; Ekman, S., Uppsala; Ericsson, E., Ektorp; Eriksson, Hilda, Kungsäter; Erixon, S.; Erixon, S., Saltsjöbaden; Eskeröd, A.; Fitinghoff, Rosa, Djursholm; Forsberg, Signe, Åkarp; Frölich, H.; Fägersten, S.; Gerdso, Esther, Äppelviken; Granström, K. O.; Hallström, G.; Hamberg, P. G., Djursholm; Hanses, Karin; Hazellius-Berg, Gunnel; Heimberger, Ellen och Mari; Helmers, Signe, Göteborg; Henriksson, K., Vittangi; Herlitz, Emy; Holm, Gerda; Holmberg, C., Solna; Holst, Ine; Hoving, J.; Husgerådsammaren, Kungl.; Håkansson, A.; Israelssons dödsbo, Anna Matilda; Jansson, Anders, Frändefors; Johansson, J., Rommeboda; Johansson, Lisa, Vilhelmina; Jonsson, Hilda; Jonsson, Lovisa; Jönsson, Odina, Viken; Kaati, I., Jänkisjärvi; Kalling, P.; Kantzow, J. A.; Kollberg, Paulina, Hov; Krook, O.; Kugelberg, Lalla; Lagerquist, M.; gm Laid, E.; Lamm, Dora; Larcke, F.; Larsson, B., Gravarne; Larsson, Maria, Funäsdalen; Laquist, Birgit; Lekander, A., Djursholm; Lewin, Anna, Äppelviken; Lewin, Maja; Lindberg, E. F., Traneberg; Linder, Estrid; Lindblad, Anna, Loftahammar; Lindblom, A.; Lindblom, Gerda; Lindström, J. W., Uppsala; Lilliehöök af Gälared och Kolbäck, G. W:son och fru;

¹ Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen omfattar tiden 1 november 1947—31 oktober 1948.

G. LONELL A.-B.
 NYBROKAJEN 7-STOCKHOLM
 20 65 44 20 65 45

Pröva
TÖRNBLOMS
 1949!

AKTIEBOLAGET

TÖRNBLOMS

ANNONSBYRÅ

Lennart Sköglund
 Auktoriserad av Svenska Tidningsutgivareföreningen

Drottninggatan 48 • Stockholm • Tel. 23 59 85

Lilliehöök, Lalla, Säffle; Lundin, C., Sollentuna; Lundström, Alma; Magnusson, G., Tierp; Malmqvistska stiftelsen; Martin, K. H.; Martins antikviteter; Müntzing, R., Djursholm; Nilsson, E.; Nilsson, M., Karlanda; gm Nilsson, N. J., Oskarshamn; Nilsson, Signe, Åmål; Norblad, S., Lersjöfors; Nordenfelt, Inger; Nordiska museets vänner, Samfundet; Nylén, Elsa; Nyquist, Jane; Näfveqvarns Bruk AB, Näveqvarn; Odén-Hansson, Maja; Olsson, A., Strömsnäs; Ohlsson, Ellida, Skurup; Ohlsson, J. A., Uppsala; Olsson, K., Misterhult; Olsson, P., V. Ämtervik; Persson, K., Smögen; Pettersson, Alice; Pihlgren, A., Alfta; von Platen, Ellen; Prins Eugens Valdemarsudde, Stiftelsen; Quensel, Alice; gm Quensel, Alice; Quensels dödsbo, E.; Quiding, H.; von Rosen, E., Sparreholm; Rustan, Anna, Hov; Rålamb, Elisabeth; Rääf, S.; Sahlgren, J., Uppsala; Samuelsson, E., Fige-holm; Santesons Tenngjuteri; Schück, A.; Schöning, B., Holmsveden; Sevä, I., Areavara; von Sivers, J. H., Saltsjö-Duvnäs; Sjöcrona, Helena; Sjöstrand, P., Holmsveden; Ståhle, V.; Ståhles dödsbo, V.; Sutthoff, Agnes, Lidingö; Suorra, Tora P:son, Stensele; Svensson, B., Göteborg; Svensson, Natalia, Hov; Söderberg, E., Anundsjö; Thufvesson, O., Djursholm; Till-berg, Karin, Ålsten; Timan, M., Svartå; Trägårdh, Olga; Törnblom, A.; Törnblom, Kristina, Holmsveden; Wallin, Elna; Westberg, T.; Wiksén, R., Klintemåla; Wimmerstedt, Emma, Linderås; Virtanen, A., Kyrö station (Finl.); Witt, Eda, Gränna; Wollin, N. G.; Zettermans dödsbo, Carolina Emilia, Norrtälje; Ödberg, Laura, Georgina och Signe; Öhman, F.; Öster-gren, Victoria, Solna.

Nordiska museets arkiv:

Ahlbom, S.; Anderbjörk, J.-E., Växjö; Andersson, E.; André, E.; Anian, A.; Bannbers, O.; Bengtsson, B.; Berg, G., Drottningholm; Berg, G.; Bergman, A., Karlstad; Bergström, K., Berghagen; Boltenstern, T., Lek-sand; Borelius, A., Norrköping; Borg, A., Linköping; Braun, G.; Dagens Nyheter; Dahlgren, K., Karlstad; Elofsson, R., Holsby brunn; Ericsson, E., Ektorp; Forss, Elsa; Föreningen för svensk hemslöjd; Granström, K. O.; Göth, J. A., Braås; Hazelius-Berg, Gunnel; Hellner, B.; Helters, Signe, Göteborg; Holm, P., Aarhus; Horn, C. von, Oslo; Horn, Maud von; Hägge-lin, Greta, Göteborg; Hällsén, E., Västervik; Jansson, Margareta, Hudiks-vall; Jansson, S. O.; Jönsson, Odina, Viken; Kalling, P.; Karlskrona hatt-fabrik; Kjellberg, R., Oslo; Kumfeldt, K. V.; Lagercrantz, G.; Lagerquist, M.; Laquist, Birgit; Larsson, J.; Lenk, T.; Lindblom, A.; K. Livrustkam-maren; Lothigius, R.; Lundin, K.; Lundmark, V., Vilhelmina; Montén, E., Vemdalen; Nilsson, Bricken, Norredsbym; Nilsson, K. G., Västerlanda; Ny-rin, J., Uppsala; Odén-Hansson, Maja; Ohlsson, K., Gåvetorp; Olsson, N., Ystad; Pettersson, Alice; Post, G. von, Hudiksvall; Rehnberg, M.; Rosén, H., Växjö; Salvén, E., Halmstad; Schück, A.; Sjöhistoriska museet; Skan-dinaviska banken; Smith, K., New York; Ståhles, L. V., dödsbo; Sundman,

F. W. LÖFVANDER

MÖBLERINGSÄFFÄR

Tapetserare & Dekorator

Utför alla tapetserare-, dekorations-
och reparationsarbeten. Hela mö-
blemang och enstaka möbler.
Fåtöljer. Soffor.

Smålandsgatan 42 • Stockholm

Tel. 20 51 29

GÄRDETS

FÖNSTERPUTSNING

Utför allt inom branschen. Affärs-,
kontors- och privatfönster m. m.

60 76 91

A.-B. FEYCHTINGS JÄRNHANDEL

Specialité: ESKILSTUNASMIDEN

Drottninggatan 46 Tel. 10 04 83, 20 46 70

Halldins Åkeri & Renhållningsverk

utför transporter & gårdsrenhållning

samt levererar grus och sand m. m.

Infordra offert. Tel. 46 05 33

Vid behov av

TRYCKSAKER

Vänd Eder med förtroende till

Stellan Ståls Boktryckeri

Kl. V. Kyrkogata 10 • Tel. 21 22 49

A., Öregrund; Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund; Tekniska högskolan; Thufvesson, O., Djursholm; K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien; Åhlén, R.; Åkerhielm, G., Dylta bruk; Åsbrink, O., Dannemora.

Nordiska museets bibliotek:

Adlerstam, N., Bromma; AB Allhems förlag, Malmö; Ambrosiani, S.; Alm, H.; Anderberg, Y. W., Göteborg; Anderbjörk, J. E., Växjö; Andersen, Ellen, København; Andrén, E., Hagalund; Armattoe, R. E. G., Londonderry; Bäckström, A., Lidingö; Bager, E., Malmö; Baroja, J. C., Madrid; Bengtsson, B., Lidingö; Berg, G.; Bergstrand, C.-M., Göteborg; Bernström, G., Göteborg; Bernström, J., Västerås; Bertel, G., Bromma; Björkquist, L., Östersund; Bohrn, H.; Bokförlaget Natur och Kultur; Bokförlagsaktiebolaget Tiden; Bringéus, N.-A., Lund; AB H. Bukowskis konsthandel; Bylund, E., Uppsala; Byström-Bäckström, Ella, Lidingö; Campbell, A., Uppsala; Celander, H., Göteborg; Cronstedt, Margaretha, Saltsjö-Bo; Dahlqvist, I., Göteborg; Dalblom, G.; De samvirkende Hjemstavnsforeninger, København; Departamento Estadual de Informaçoēs, São Paulo; Dinesér, O., Montreux; Direktionen för Stockholms sjömanshus; Drätselkammaren, Eksjö; Drätselkammaren, Lidköping; K. Ecklesiastikdepartementet; Eggers stadsplanebyrå; Erixon, S.; v. Essen, R., Skokloster; Fastighetsaktiebolaget Drott; Forss, Elsa; Fries, C.; AB Fåglaviks glasbruk, Göteborg; Föreningen Sveriges Tidningsmuseum; Förlagshuset Norden AB, Malmö; Gauffin, A., Bromma; Gimbutas, J., Pfullingen; Glysisvallurkommittén, Uppsala; Godlund, S., Lund; Gothe, R.; Granberg, G., Funäsdalen; Granlund, J.; Grennfelt, T., Gränna; Gunda, B., Kolozsvár; Gustafsson, Greta, Lidingö; Kungl. Gustav Adolfsakademien, Uppsala; Hagar, H., Lidingö; Hals, H., Tonsberg; Haltsonen, S., Helsingfors; Hannerberg, D., Göteborg; Hansen, H. P., Herning; Harbe, D., Hasselfors; Hartmann, P., Vaxholm; Hasslöf, O., Bromma; Hedblom, F., Uppsala; Hellner, B., Solna; Hemmer, R., Helsingfors; Hjorth Wetterström, Harriet, Sigtuna; Hobroh, G., Gävle; Hofrén, M., Kalmar; Holmberg, A.; Hufvudstadsbladet, Helsingfors; Jansson, S. O., Bromma; Jernkontoret; Jirlow, R., Västerås; Johansson, G. V., Furusund; Jämfvert, E.; Järnvägmuseum; Kalling, S., Malmö; Karlson, W., Lund; Kaukonen, Toini-Inkeri, Helsingfors; Kielland, T., Oslo; Kontturi, Hulda, Helsingfors; Kosay, H. Z., Ankara; Kruse, J.; Kumla sparbank, Kumla; Källström, O.; Köpings fabriks- och hantverksförening, Köping; Lagercrantz, B.; Lagerquist, M.; Lamm, C. J., Uppsala; Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag; Laquist, Birgit, Luleå; Larson, K. A., Lagan; Lassen, H., København; Lenhovda hembygdsförening, Lenhovda; Lenk, T.; Lenkei, Susanne, Budapest; Lid, N., Vindern; Lindblom, A.; AB C. J. Lindners Pelsvaruindustri; Lindsten, Ann-Sofi, Kalmar; Lingis, J.; Lundin, C., Tureberg; Lundström, Alma; Lundwall, S.; Lyberg, G., Sölvesborg; Manker, E.; Mattisson, K., Malmö; Meyerson, Å.; Mollstadius, A., Jönköping; Moselius, C. D.; Nilson, A.,

DE - HÅS LIVSMEDEL

Maria Prästgårdsgata 15 Tel. 41 53 11

KÖTT, VILT OCH KONSERVER

Gösta Åbrink

KLARAHALLEN 725 Tel. Hallen 20 26 29 Bost. Tungelsta 214

BLOMMOR OCH GRÖNSAKER I PARTI

**Konstnärlig typografi —
kvalitetstryck**

förutsätter två ting: goda typer och skickliga typografiska fackmän. Vårt tryckeri intager en ledande ställning i båda dessa avseenden. Vårt rikhaltiga typförråd förnyas undan för undan med de yppersta typsnitt, som stå att erhålla. Varje manuskript undergår hos oss en sorgfällig typografisk bearbetning. Är Ni mån om en hög typografisk standard hos Edra trycksaker kan Ni tryggt lita på den service, som vi bjuda.

IVAR HÄGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.

STOCKHOLM • BOKTRYCK • OFFSET • STÅLTRYCK

Gamla Brogatan 26 • Namnanrop: Ivar Hægströms

JENNY LARSSON

KLARAHALLEN - AVD. D

Telefon 20 06 14

Bost. Älta 477

BLOMMOR OCH GRÖNSAKER I PARTI

H. HOLMQUIST LIVSMEDEL

KÖTT- OCH CHARKUTERIVAROR

VÄLKÄND —

VÄLREKOMMENDERAD

Södermannagatan 31 Tel.: { 41 25 61
41 24 61

Skara; Nilsson, K. G., Kalvsvik; Nilsson, L. E., Göteborg; Nissen, K., Lie; Nylén, Anna-Maja; Nässjö sparbank, Nässjö; Odenkrants, R., Karlskrona; Olivecrona, K., Lund; Olsson, A., Vinslöv; Olsson, E., Ljusdal; v. Palotay, Gertrud, Budapest; Rasmussen, H., København; Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Jorden runt; Red. av Lantarbetaren; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nordisk boktryckarkonst; Red. av Nordisk kultur; Red. av Skogsindustriarbetaren, Gävle; Red. av Träarbetaren; Red. av Urnyheterna, Malmö; Rehnberg, M.; Rudbeck, Anna; Ryberg, A., Härnösand; Rystedt, F., Kil; Ränk, G., Frösunda; Sahlgren, J., Uppsala; Samfundet för folklivsforskning; Sancte Örjens gille; Satakunnan kirjateollisuus, Björneborg; Schmidt, A. F., Brabrand; Sjöbeck, M., Hälsingborg; Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; K. Skolöverstyrelsen; Skov, S., Kolding; Skyllbergs bruks AB, Skyllberg; Skövde gasbetong AB, Skövde; Stadsbiblioteket, Göteborg; Steensberg, A. S., København; Stockholms högskola; Stockholms stads hantverksförening; Stockholms stadskollegiums handbokskommitté; Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag, Falun; Svenska boktryckareföreningen; Svenska exlibrisföreningen; AB Svenska fläktfabriken; Svenska institutet; Svenska jägareförbundet; Svenska metallindustriarbetareförbundets avd. 13, Karlstad; Svensk-franska konstgalleriet; Svensson, S., Lund; Svärdström, S., Falun; Werner Söderström OY, Helsingfors; K. Tekniska högskolans bibliotek; AB Textilmaskiner, Norrköping; Tillhagen, C.-H., Lidingö; Tunander, I.; Tunberg, S.; Ungerska legationen; K. Universitetets bibliotek, Uppsala; Universitetsbiblioteket, Lund; Vilks, K., Helsingfors; Wallerström, A., Nässjö; Wallin, S.; Welin, S., Skara; The Westmarck Society, Åbo; Wikman, K. R. V., Åbo; Wiman, E. H., Väröbacka; Åhlander, Fr. E.; Ålund, S.

S k a n s e n :

Andersson, Klara, Lunnarp; Ambrogio, A.; Beer, Anna, Drottningholm; Berg, Aina, Stocksund; Hanses, Karin; Lekander, A., Djursholm; Lilliehöök, Lalla, Säffle; Linder, Estrid; Lindhé, A.; Lindfeldt, G., Vaxholm; Quensel, Alice; af Ugglas, O.; Weylandt, R.

Årskorten

*till Nordiska Museet och
Skansen kostar*

10 kr. ordinarie pris (med rätt att lösa
tilläggskort à 5 kr. för man eller
hustru)

5 kr. för bl. a. personer under 18 år
och personer bosatta utanför
Stockholms lokalportoområde

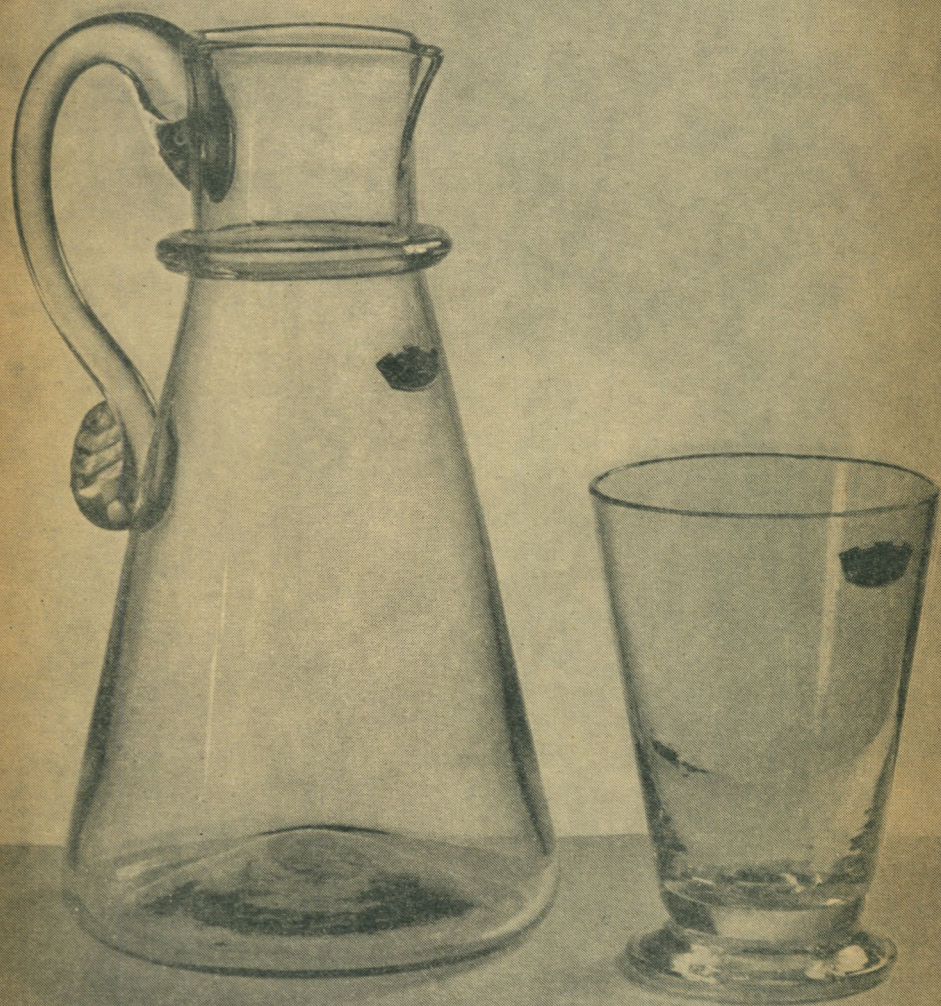
8 kr. vid gruppköp av minst 20 kort
på Skansens årskortsexpedition

Årsboken

erhåller de som lösa 10 kr.-kort samt perso-
ner bosatta utanför Stockholms lokalporto-
område som lösa 5 kr.-kort

Vackra glas från

GLASHYTTAN

i Skansens Stockholmskvarter

Förelisning och försäljning alla dagar